

magazin istoric

ANUL XVII Nr. 4 (193) APRILIE 1987

PREȘEDINTELE ISTORIEI

ROMÂNEȘTI

Atunci cînd, la 28 martie 1974, orele 11.37, Marea Adunare Națională proclama în unanimitate pe secretarul general al Partidului Comunist Român, tovarășul Nicolae Ceaușescu, președinte al Republicii Socialiste România, trăiam cu toții — cei aflați în hemiciclul Palatului Marii Adunări Naționale, deputați și invitați, laolaltă cu întreaga țară — un înălțător și unic moment al istoriei românești. Investitura supremă acordată omului, revoluționarului, conducătorului care se identificase întreaga viață, din anii cei mai tineri, cu destinele patriei române, însemna un act de primă însemnătate în marea istorie a poporului nostru, îmbogățită atunci prin instituția prezidențială.

Înaltul for legislativ dădea atunci expresie voinței întregii națiuni de a avea președinte pe acel bărbat de stat care-și dobîndise prin faptele sale locul cel dintîi în inima poporului său, trezind totodată admirația lumii întregi.

Erau încorporate în investitura Marii Adunări Naționale orizontul nou pe care-l deschideau construcției noii societăți românești Congresul IX al P.C.R., transformările revoluționare de neclintit din țara noastră, realizările mărețe ale istoriei noastre contemporane, ritmul revoluționar pe care cu clarviziune și fermitate îl imprimau mersului nostru înainte gîndirea și acțiunea tovarășului Nicolae Ceaușescu, nivelul superior atins de democrația socialistă.

Președintele Nicolae Ceaușescu, întîiul președinte al istoriei românești, a dat și dă sens și conținut de epopee activității multilaterale a statului nostru socialist, un stat puternic și unitar, liber și independent.

Președintele Nicolae Ceaușescu a dat și dă sens și conținut de epopee istoriei unice și unitare a poporului, țării și partidului, făcînd această istorie capabilă să înfrunte furtunile și încordările din involburatul sfîrșit de veac și de mileniu.

Sîntem în drept să ne întrebăm : cine ne dă astăzi, nouă, românilor, curajul și încrederea ca într-o lume sfîșiată de incertitudini și crize să biruim greutățile, să depășim neajunsurile și să ne privim cu liniște viitorul în față ? Datorăm această siguranță președintelui Nicolae Ceaușescu, care ne-a che-

mat și însuflăit prin nobilul său exemplu de abnegație și voință pe noi, cei nedeșlipiți de mii de ani de pămînturile dintre Carpați, Dunăre și Marea Neagră, să nu ne oprim din munca și creația noastră pașnică, să ne îndirjim în a le apăra, mergînd înainte, cu pasul măsurat de hotărîrile Congresului XII și ale Conferinței Naționale, să facem totul pentru a avansa spre civilizația comunistă.

Îndeplinindu-și cu neînmormit devotament patriotic și consecvent spirit internaționalist, cu fermitate comunistă, cu inegalabilă vitejie și energie, cu inspirată gîndire creatoare jurămîntul supremei magistraturi, președintele Nicolae Ceaușescu, binemerită recunoștința noastră, a contemporanilor și a posterității.

Dacă pentru noi, președintele Nicolae Ceaușescu este intrat în istorie prin glorioasă operă și epocă legate de numele său, pentru omenirea acestui secol el este Omul Păcii. Neobosita sa diplomație, novatoare, realistă, principală, desfășurată pe plan bilateral și multilateral în relațiile internaționale, l-a desemnat în conștiința contemporaneității drept exponentul cel mai de seamă al intereselor sacre și al vocației de pace ale românilor. Cîne l-a însoțit în istoricele sale solii de pace și prietenie, cine i-a urmărit demersul neobosit pe toate meridianele pentru preîntîmpinarea războiului, problemă cardinală în concepția sa despre viața internațională, cine a citit cele peste 200 interviuri acordate presei mondiale, cine a văzut cele 135 volume din și despre opera sa, apărute în 35 țări, cine a studiat acest adevărat Letopiseț al politicii externe românești, reprezentat în cele două volume de documente încheiate cu prilejul vizitelor sale în străinătate și al vizitelor făcute la noi de șefi de state și de guverne străine între 1965-1982, volume apărute în aceste zile, acela înțelege din cea mai autorizată sursă cum președintele Nicolae Ceaușescu și-a adus țara în prim planul istoriei universale.

Și sîntem îndreptățiți să spunem că prezența tovarășului Nicolae Ceaușescu în suptima magistratură este autenticată de lungul șir al marilor bărbați ai neamului nostru, de pleiada eroilor însemnați de destiul național. Destin aureolat pentru toți prin geniul președintelui Nicolae Ceaușescu, președintele noii și eternei Români.

Cristian POPIȘTEANU

O BOGATĂ EXPERIENȚĂ ISTORICĂ

ION POPESCU-PUȚURI

S trînsele legături de bună vecinătate și întraajutorare dintre poporul român și popoarele vecine, cu rădăcini adânci în istorie, întărite neconștient în lupta comună pentru libertate și neafirmare, s-au ridicat pe o treaptă nouă, s-au amplificat și diversificat continuu în anii construcției socialiste în România și în țările vecine, avînd în lupta și colaborarea pentru construirea noii orînduiri o temelie trainică, indestructibilă. Vizitele reciproce la diferite niveluri, pe linie de partid și de stat, au evidențiat de fiecare dată că factorul motor al adîncirii prieteniei și conlucrării multilaterale dintre România și țările socialiste vecine îl constituie relațiile de colaborare și solidaritate dintre forțele politice care conduc destinele acestor țări — partidele comuniste și muncitorești. Un rol determinant a revenit și revine în acest sens contactelor și convorbirilor dintre tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretar general al Partidului Comunist Român, președintele Republicii Socialiste România, și conducătorii de partid și de stat din țările vecine, fiecare dintre aceste întâlniri ducînd la extinderea dimensiunilor și îmbogățirea formelor colaborării multilaterale dintre poporul român și popoarele vecine.

Una din preocupările constante ale politicii externe a României socialiste o constituie dezvoltarea raporturilor de prietenie și colaborare cu toate statele din zona balcanică, indiferent de orînduirea lor socială, țării noastre revenindu-i constant inițiative determinante pentru crearea unei zone a păcii, prieteniei și colaborării multilaterale în Balcani, o zonă fără arme nucleare. „Este timpul — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu, în Raportul prezentat la Conferința Națională — să trecem la acțiuni mai concrete în direcția înfăptuirii în Balcani a unei zone fără arme nucleare, fără baze militare străine. Să transformăm Balcanii într-o regiune a colaborării pașnice, să dezvoltăm conlucrarea în direcția dezvoltării economico-sociale a fiecărei națiuni, a ridicării bunăstării fiecărui popor! În acest spirit, ne pronunțăm pentru trecerea neîntîrziată la pregătirea organizării unei con-

ferințe la nivel înalt a statelor din Balcani, consacrată realizării acestor obiective”.

În adîncirea prieteniei și conlucrării multilaterale dintre poporul nostru și popoarele vecine, îndatoriri de mare răspundere ne revin și nouă, istoricilor, în această privință fiindu-ne călăuză și îndemn cuvintele roștite de secretarul general al partidului la 27 mai 1980, la întîlnirea cu oamenii de știință români din domeniul istoriei. Istoricii trebuie să pună accentul pe acele fapte care au favorizat contacte de viață și influențe reciproce între locuitorii acestor zone, să deslușească procesul care a stat la baza formării națiunii române, a popoarelor din Balcani, a altor popoare învecinate, să evidențieze ceea ce au realizat în comun aceste popoare, faptul că civilizația lor este rodul conlucrării, să arate cum în condițiile cînd nu a existat această conlucrare popoarele din această parte a Europei au căzut, rînd pe rînd, sub dominația imperiilor străine. Deci — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu — este de datoria noastră să demonstrăm că ceea ce am realizat și că însăși existența națiunilor noastre sînt, pînă la urmă, rezultatul faptului că înaintașii noștri, în momente istorice grele, au găsit calea de a conlucra. În abordarea problemelor privind trecutul României, ale conlucrării cu popoarele din Balcani, cu toate celelalte popoare vecine, istoricii trebuie să pornească de la comunitatea de interese ale popoarelor noastre, colaborare devenită o realitate ce s-a creat în cursul dezvoltării lor istorice.

C ercetarea și scrierea istoriei — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu —, deși au ca obiect trecutul, trebuie să pornească de la realitățile existente astăzi în lume, pe care nimeni nu le mai poate întoarce. Aceste realități arată că în Europa există astăzi națiuni independente, state care au granițe ce trebuie respectate — și orice punere în discuție a independenței și a granițelor lor înseamnă o politică revanșardă, care nu ar duce decît la război. Tocmai de aceea trebuie să se combată orice încercări de a pune în discuție aceste realități existente astăzi în lume.

Desigur, trebuie să avem în vedere că în problemele de istorie există puncte de vedere diferite și chiar încercări de denaturare a adevărului istoric. Tocmai de aceea sarcina istoricilor este de a contribui activ la clarificarea acestor probleme pe baze științifice și, în același timp, de a da ripostă fermă oricăror încercări de a falsifica istoria, de a denatura realitatea.

Așezați într-o regiune de interferență a mai multor zone politico-culturale, între români și popoarele învecinate s-au stabilit încă din zorii istoriei lor numeroase și durabile punți de legătură, care au favorizat circulația de bunuri materiale și spirituale în ambele sensuri. În acest cadru, legăturile cu popoarele din sud-estul Europei au ocupat un loc deosebit. Această zonă formează, de fapt, o unitate geografică, politică și culturală distinctă, cu personalitatea sa specifică, deosebită de alte zone, chiar învecinate cu ea din punct de vedere geografic. Popoarele din această parte a continentului sînt moștenitoare ale unor străvechi tradiții comune de viață spirituală și de organizare social-politică traco-daco-getică, greacă, romană și bizantină. Conviețuind pe pămînturi alăturate și stabilind de-a lungul secolelor puternice legături politice, economice și culturale, popoarele din zona sud-estului european formează una dintre acele așa-numite „unități regionale”, cu un rol deosebit de important în istoria civilizațiilor, în care trăsături comune tuturor popoarelor din regiune se împletesc strîns cu puternice elemente naționale specifice, dînd măsura personalității fiecărui popor. Într-o astfel de grupare, conștiința intereselor comune este cvasigenerală, sentimentele de prietenie și solidaritate sînt reciproce, cum reciproce sînt și împrumuturile de valori materiale și spirituale. Nicolae Iorga, relevînd tocmai afinitățile și înrîuririle care au contribuit la făurirea unei profunde și firești comuniuni la popoarele din sud-estul Europei, afirma cu deplin temei: „N-a existat unul din statele acestea care să nu exercite influența sa asupra celorlalte și n-a existat națiune care să nu dea elemente de gîndire celorlalte”.

Contribuția cea mai însemnată la stringerea legăturilor și la afirmarea prieteniei și solidarității dintre popoarele din această regiune au adus-o suferințele și luptele comune împotriva asupritorilor, a dominației străine, de cele mai multe ori aceeași pentru toți, pentru apărarea ființei lor naționale, pentru libertate socială și independență națională.

Un rol esențial în dezvoltarea legăturilor de prietenie și colaborare dintre poporul român și popoarele vecine l-a avut faptul că dintre toate popoarele din zonă numai poporul român a reușit să-și păstreze, în ciuda împrejurărilor istorice vitrege, organizația statală proprie și un mare grad de independență față de Imperiul otoman, ceea ce i-a permis să-și dezvolte mai liber viața internă și să dea popoarelor vecine asuprite un sprijin pe multiple planuri. „În timpurile mai noi — arăta Nicolae Iorga —

fiecare dintre aceste națiuni, cînd și-a căutat libertatea, s-a dus la vecinul care o avea și le-o putea împrumuta și lor. Toate națiunile acestea au trăit astfel la noi cum noi înșine, dacă ei ar fi păstrat viața de stat, ne-am fi dus și am fi trăit la dînsii”.

Este cunoscut faptul că, în sec. XIX, lupta popoarelor din centrul și sud-estul Europei pentru unitate și independență națională, pentru eliberarea de sub dominația imperiilor reacționare multinaționale a luat un avînt fără precedent. În acest context, unirea principatelor române Moldova și Țara Românească, în 1859, și afirmarea tot mai puternică a României pe plan internațional au constituit un important element de sprijin și de stimulare a luptei de eliberare în Balcani. Prințul domnitor al Serbiei, Mihail Obrenović, apreciînd importantul sprijin politic și diplomatic primit din partea României și a lui Alexandru Ioan Cuza, arăta: „Comportarea sa a confirmat relațiile de prietenie dintre cele două popoare pe care atîtea interese comune le fac solidare unul față de celălalt”. În anii '60 ai sec. XIX, conlucrarea dintre România, Grecia și Serbia în lupta pentru independență și unitate a devenit atît de strînsă încît se preconiza chiar o alianță politică a celor trei state, alianță bazată pe principiul „Orientul creștin aparține lui înșuși”. Ideea unei asemenea alianțe izvoara din convingerea celor trei țări că realizarea dezideratelor lor de independență și unitate nu trebuia așteptată ca un dar din partea marilor puteri, oferit la masa tratativelor, ci ca rezultat al propriei lor lupte, al eforturilor și sacrificiilor popoarelor respective.

Independența — etapă hotărîtoare în drumul spre progres al poporului român — a reprezentat, totodată, un moment de seamă în istoria frîntîntată a Europei de Sud-Est. Răscoalele de eliberare națională ale bulgarilor, sîrbilor și muntenegrenilor din anii 1875-1876 au fost sprijinite cu mult entuziasm de poporul român și chiar de oficialități. România a oferit adăpost miilor de refugiați sîrbi, în august 1876, spre a scăpa de crunta reprimare otomană. În legătură cu ospitalitatea pe care țara noastră a oferit-o unor revoluționari sud-dunăreni, trebuie amintit faptul că în România și-au desfășurat activitatea numeroși revoluționari bulgari, în frunte cu Христо Ботев, care, apoi, trecînd Dunărea, s-au jertfit eroic pentru eliberarea patriei lor de sub dominația otomană. Tot în România, lîngă Ploiești, au fost organizate și instruite în 1877 detașamentele de voluntari bulgari care s-au distins în luptele din sudul Dunării, alături de trupele rusești și cele române.

Referindu-se la sprijinul permanent pe care reprezentanții mișcării de eliberare națională a poporului bulgar l-au găsit în România, revoluționarul bulgar Zahari Stoiakov scria: „Nu se află nici un bulgar, mai mult sau mai puțin cult și patriot, care să nu fi pășit pe pămîntul liber românesc și să nu se fi folosit de frățeasca ospitalitate a românului...”

(Continuare în p. 27)

Anul 1893 este anul nașterii detașamentului revoluționar, de avangardă, al clasei muncitoare din România. Iată de ce putem spune, cu deplin temei, că adevăratele începuturi ale Partidului Comunist Român — care continuă cele mai înalte tradiții de luptă ale poporului și își are rădăcinile împlinite adânc în mișcarea muncitorească, socialistă din a doua jumătate a secolului trecut — coincid cu începutul activității partidului muncitoresc călăuzit de teoria revoluționară marxistă.

NICOLAE CEAUȘESCU

PARLAMENTELE MUNCITORIMII

VASILE NICULAE,
doctor în istorie

La capătul ciclului de articole referitoare la congresele și conferințele partidului clasei muncitoare, începînd cu Congresul din 1893 — ciclul apărut în paginile revistei și în cadrul căruia au fost publicate pentru prima oară toate fotografiile identificate pînă acum ale participanților la aceste forumuri muncitorești, la care au luat parte militanți de seamă ai proletariatului, revoluționari, personalități de prestigiu ale vieții politice românești, cunoscute și pe plan internațional —, desprindem cîteva concluzii privitoare la semnificația istorică a congreselor și confe-

Socialismul are rădăcini istorice în România (II)

MARIAN ȘTEFAN

Prin crearea, în 1887, a cercurilor muncitorești din București, Iași, Brăila, Bacău, Turnu Severin etc., procesul de organizare a proletariatului român a intrat într-o nouă etapă.

„Partida muncitorilor”

Activînd pe baza programului elaborat de C. Dobrogeanu-Gherea, cercurile muncitorilor acționau ca adevărate secțiuni locale ale unei singure organizații politice care, deși nu era constituită încă statutar, începuse a-și face simțită prezența sub titulatură

de „partida muncitorilor”. În numele acestei „partide a muncitorilor”, cercurile muncitorești, iar mai apoi cluburile ce s-au înființat în anii 1890-1891¹, au difuzat manifeste, au editat numeroase publicații și tot ca reprezentanți ai ei și-au desfășurat activitatea în Parlament primii deputați socialiști².

După cum am mai arătat, socialiștii români acordau o importanță deosebită cunoașterii socialismului științific, în strînsă legă-

^{1,2} Magazin istoric, nr. 2/1980; 6/1969.

Imagine de la congresul partidului politic al clasei muncitoare din 1894

tură cu explicarea fenomenelor sociale și economice ale țării în lumina acestei teorii. Adeviziunea lor la teoria revoluționară materialist-dialectică și istorică, efortul de a aplica în mod creator această teorie la realitățile românești au dat mișcării noastre muncitorești prestigiu și o vigoare deosebită. „Școlari ai socialismului științific, membri ai marii familii socialiste europene — preciza programul din 1886 —, noi știm că felul activității noastre atîrnă de condițiile reale ale țării noastre și mai ales de cele economico-sociale [subl. ns.]”.

În acest spirit și tot în numele „partidei muncitorilor”, delegați din România au participat la congresele socialiste internaționale, aducînd contribuții originale la dezvoltarea practicii și teoriei revoluționare. La Congresul socialist internațional desfășurat la Bruxelles, în 1891, raportul prezentat de delegații români insistă asupra situației țărănimii, cu intenția, mărturisită de altfel, de a impune problema țărănească atenției forumului socialist internațional și de a sublinia condițiile specifice în care evolua mișcarea revoluționară din România.

Din documentele și activitatea socialiștilor români pe plan intern, cit și din relațiile lor cu mișcarea socialistă internațională se desprind cîteva concluzii deosebit de importante. În primul rînd, conștiința existenței practice

a unui organism politic unic muncitoresc. Acest fapt este limpede exprimat de documentele vremii. De pildă, în două rînduri (9 august și 20 septembrie 1892), organul de presă al Clubului muncitorilor din București — gazeta *Munca*, ce se profilase încă de la apariția sa, în 1890, ca organ al muncitorimii din întreaga țară — a transmis saluturi socialiștilor italieni și francezi, cu prilejul unor congrese ale acestora. De fiecare dată, se preciza că aceste saluturi erau adresate din partea „Partidului Muncitorilor din România”.

Încă înainte de Congresul din 1893, „Partidul Muncitorilor din România” se declara cu fermitate drept un partid marxist, recunoscînd socialismul științific ca singura sa ideologie (Fr. Engels, încă în viață, era socotit teoreticianul său necontestat: „ne-a luminat — afirma Ioan Nădejde — o scrisoare a lui Engels¹, capul nostru teoretic”). În sfîrșit, prin atenția pe care o acorda țărănimii și altor categorii sociale oprimite, prin poziția față de marile probleme ale țării, el se mani-

¹ I. Nădejde făcea aluzie la scrisoarea pe care Fr. Engels i-a trimis-o, în ianuarie 1888, din Londra și pe care socialistul român a publicat-o în *Contemporanul* an VI, pp. 570-573. Între altele, în scrisoare se spunea: „Cu mare plăcere am văzut că socialiștii din România primesc, în programul lor, principiile de căpetenie ale teoriei care a izbucnit a aduna într-un mănunchi de luptători pe mai toți socialiștii din Europa și din America — e vorba de teoria prietenului meu, răposatul Karl Marx”.

rințelor, care au reprezentat, în viața internă a partidului, în procesul de continuă dezvoltare a societății românești, a mișcării noastre muncitorești, evenimente de cea mai mare însemnătate.

Reunind delegați din partea tuturor organizațiilor muncitorești, realizând largi și aprofundate dezbateri asupra marilor probleme cu care se confrunta țara, asupra chestiunilor specifice ale proletariatului și țăranimii, adoptând hotărâri corespunzătoare fiecărei etape din evoluția României, alegând organele de conducere la nivel național, aceste înalte forumuri de partid s-au constituit în veritabile *parlamente muncitorești*, de la a căror tribună a răsunat clar și răspicat glasul poporului. Înseși statutele partidului defineau aceste înalte atribute ale congreselor. Astfel, în statutul votat în 1893, se sublinia: „Congresul se compune din delegații cluburilor de muncitori și ai grupărilor care vor fi aderat la partidul muncitorilor, primind în întregime programul acestui partid și hotărârile congresului”, iar statutul din 1910 specifica: „Congresul este reprezentanța supremă a partidului. El se compune din delegații cluburilor, cercurilor, grupurilor și celorlalte organizațiuni recunoscute de partid”.

În perioada 1893-1921, partidul clasei muncitoare din România a ținut 16 congrese — în anii 1893, 1894, 1895, 1897, 1898, 1899, 1906, 1907, 1908, 1910, 1912, 1914 (aprilie și august), 1915, 1919, 1921 — și două conferințe naționale — în mai și decembrie 1919.

Un specific al mișcării noastre muncitorești l-a constituit faptul că toate congresele, cu excepția celui din 1914, au avut o *participare mixtă*, reunind reprezentanți ai partidului și ai sindicatelor. Dealtfel, în anii 1893-1900, organizațiile sindicale funcționau ca secțiuni profesionale ale partidului. Trebuie precizat că și după 1906, când a fost făurit un organism conducător al mișcării sindicale — Comisia Generală a Sindicatelor din România —, congresele partidului și ale sindicatelor s-au desfășurat concomitent, fapt ce a asigurat unitatea mișcării revoluționare, ca și conducerea de către partid a activității sindicatelor muncitorești. În ianuarie 1914, a avut loc la Ploiești un congres sindical separat de cel al partidului, desfășurat în luna aprilie a aceluiași an, despre care *România muncitoare* din 5 ianuarie 1914 scria: „Congresul din Ploiești este primul congres sindical din țară. Toate congresele trecute s-au ținut în comun cu membrii organizațiilor social-democrate, discutând în comun și hotărând în comun asupra chestiunilor privitoare la amândouă organizațiile”.

Congresele partidului și ale mișcării sindicale, precum și conferințele naționale (care, prin problematică și hotărâri, au avut și ele semnificația unor congrese) s-au bucurat de o *pregătire*

festă ca exponent al celor mai înaintate forțe ale societății și singura forță politică ce își propunea ca perspectivă de viitor o altă organizare a societății, în care criteriul fundamental era acela al eliberării omului de exploatare. Ca atare, încă din această epocă, el începuse a se manifesta nu ca o formațiune politică de cadre — cum erau cele ale claselor dominante —, ci ca un partid politic de mase, care concentra un număr important de membri și atrăgea în sfera activității sale reprezentanți ai tuturor claselor și categoriilor sociale interesate în progresul general al patriei.

Un mare forum democratic

În dimineața zilei de 31 martie 1893, în jurul sediliului din Piața Amzei domnea o mare agitație. Sotirul, bătrînul sediu socialist bucureștean, monopoliza, timp de mai multe zile, atenția opiniei publice din întreaga țară.

De aproape doi ani, prin presă și întruniri, se dezbătuse cu mare aprindere problema convocării unui congres național al mișcării muncitorești. Care erau sarcinile acestui forum? Aflăm din articolul *Congresul socialist român*, publicat în gazeta *Munca* din 10 martie 1892: „*Partidul socialist trebuie să-și adune*

pe toți adepții săi în mînunchi[uri] puternice și strîns legale laolaltă. Mai trebuie să studiem bine și cu de-aminuntul toate nevoile țării, să vedem ce anume puncte din vechiul nostru program [din 1886] corespund situației de la noi, ce puncte noi trebuie să mai adăugăm și mai cu seamă să stabilim un program practic bine adaptat cu cerințele și nevoile unei țări agricole ca a noastră [subl. ns.]”.

Într-un articol publicat în 7 iunie 1892, gazeta *Munca* făcea un scurt istoric al evoluției mișcării muncitorești, subliniind că îndată ce ideile socialismului științific au început „să se coboare la pătura muncitoare, și socialismul român atunci începu pentru prima oară a avea chestiuni practice de rezolvat... De la începutul scoboririi socialismului în pătura muncitoare, un program practic se impunea partidului nostru... Astăzi [în 1892] ... în mișcarea socialistă română nu sînt numai persoane, ci sînt și grupuri [adică organizații]. Ei bine, de lucru însemnat a avea părerea acestor grupuri și din discutarea acestor păreri să tragem viitoarea noastră linie de purtare [subl. ns.]”.

Perioada mai 1892-martie 1893 (decii 11 luni) a fost consacrată pregătirii și dezbaterii de către muncitori și reprezentanții lor a documentelor programatice care urmau a fi prezentate în congres. Comisia de redactare a proiectului de program (compusă din

temeinică. După anunțarea datei, a locului desfășurării și a ordinii de zi provizorii, urma difuzarea în organizații și dezbateri largă și deschisă a documentelor ce urmau a fi discutate, în vederea îmbunătățirii lor. S-a promovat, așadar, încă de la începuturi, practica democratică de a se supune dezbaterilor organizate problemele cu care se confruntau țara și partidul, spre a se putea extrage soluții viabile, izvorite din analiza marxistă a realităților timpului.

Exprimînd voința de unitate militantă a mișcării muncitorești de pe întregul cuprins al meleagurilor românești, la unele congrese ale partidului care au avut loc pînă în 1918, momentul făuririi statului național unitar român — în 1906, 1908, 1912 —, au participat și reprezentanți ai social-democrației române din Transilvania și Bucovina. Prin aceasta, scria ziarul *România muncitoare* din 20-27 august 1906, cu prilejul congresului-conferință din acel an, „a fost zămislită și trainic încheagată marea Românie socialistă”. După cum, ca urmare a aprecierilor de care se bucura partidul clasei noastre muncitoare în mișcarea muncitorească internațională, delegați din alte țări au asistat la lucrările congreselor din 1893, 1912, 1914.

Întotdeauna pe ordinea de zi a congreselor s-au aflat *probleme de însemnătate vitală* pentru dezvoltarea societății românești, a partidului politic proletar, a mișcării revoluționare. Dezbaterile programelor partidului (în 1893, 1910, 1921) au prilejuit analize științifice ale relațiilor economico-sociale și politice ale țării, ale luptei poporului român pentru întărirea independenței patriei, făurirea statului național unitar, pentru progresul României, pentru transformarea revoluționară a societății. În felul acesta, partidul clasei muncitoare, afirmîndu-și caracterul de clasă, a pus în lumină, totodată, rolul său de partid „național și democratic în înțelesul cel mai adînc al cuvîntului”, căci „interesul țării — se aprecia la Congresul din 1910 — nu este ca temelia de la orașe și sate să se dărape, ci este, dimpotrivă, ca poporul să fie bine situat materialmente și moraliceste. Cînd cerem deci îmbunătățiri și reforme, lumină și bunăstare, noi luptăm nu numai pentru realizarea intereselor unei clase, ci luptăm pentru țara întreagă, pentru întărirea națională”. Socialismul, aprecia același congres, militează consecvent pentru „apărarea intereselor profunde și fundamentale ale națiunii întregi”.

Chiar la primul congres, cel din 1893, delegații au relevat faptul că „în Transilvania, trei milioane de români sînt privați de orice drept politic” și că ei „sînt supuși la necontenite

reprezentanți ai cluburilor muncitorilor din București, Iași, Ploiești, Galați, Roman, Craiova, Bacău și Botoșani; redactarea finală a fost făcută de I. Nădejde, V.G. Morțun, Al. Ionescu, Al. G. Radovici, C. Mille, Al. Georgescu și Anton Bacalbașa) s-a adresat tuturor organelor de presă socialiste, organizațiilor muncitorești, persoanelor interesate pentru ca proiectul de program (publicat la 13 decembrie 1892 în *Munca* — București, *Democrația socială* — Ploiești și apoi în *Lucrătorul* — Galați) să fie supus dezbaterilor și să trimită „toate observațiile ce vor crede de cuviință... Un program economico-politic al unui partid cum e al nostru trebuind să fie expresia cea mai desăvîrșită a opiniilor și a cerințelor tuturor membrilor săi, e de neapărată trebuință ca toți să se ocupe de el în mod cît se poate mai larg și mai amănunțit, să arate în mod franc și hotărît toate lipsurile pe care le vor găsi sau adăugirile pe care le vor crede necesare”.

...Așadar, în ziua de 31 martie 1893, în sala Sotir sînt prezenți delegații cluburilor muncitorești și ai organizațiilor profesionale din toată țara; se află și un reprezentant din partea socialiștilor din Bulgaria. La ora 9.30, în numele comisiei de organizare a congresului, deputatul socialist V.G. Morțun urează bun-venit delegaților și declară deschise lucrările congresului.

Se află aici, pe lîngă unii dintre cei mai cunoscuți militanți socialiști — C. Dobrogeanu-Gherea, Ioan Nădejde, Anton Bacalbașa, Constantin Mille, V.G. Morțun — și numeroși muncitori: Alexandru Ionescu, I.T. Bangheanu, Alexandru Georgescu, Niță Pițurcă, N. Constantinescu, Gh. N. Darie. Dealtfel, referindu-se la modul în care au decurs dezbaterile¹, C. Mille avea să noteze: „Cel mai mult m-a bucurat elementul muncitor propriu-zis, care a dovedit că este conștient și cult”. Semnificativ pentru spiritul în care se desfășoară lucrările congresului ni se pare și faptul că, pînă la alegerea organelor de conducere, președinte al marelui forum socialist este ales țaranul socialist Gh. Petrovici.

Presa a semnalat evenimentul, publicînd informații despre desfășurarea congresului P.S.D.M.R. Bineînțeles, tonul și spiritul comentariilor diferă de la un organ de presă la altul, în funcție de apartenența și orientarea publicației respective. Exprimînd starea de spirit generală ce s-a creat în opinia publică în jurul congresului socialist, I.L. Caragiale aprecia cu îndreptățire: „Evenimentul politic cel mai important în cursul acestor săptămîni

¹ Nu înțrîm în amănuntele desfășurării lucrărilor, deoarece *Magazin istoric* (nr. 3/1968, 4/1973 și 7/1981) a publicat ample articole consacrate acestui eveniment.

vexațiuni din partea unei administrațiuni fără scrupule", fapt pentru care congresul „s-a pronunțat clar, protestînd contra purtării nedrepte a guvernelor maghiare”. Iar la Congresul din 1910 participanții au trimis un mesaj de sprijin și solidaritate „celor 3 000 000 de români care duc o viață asuprită dincolo de hotarele României, îmbărbătări pentru uriașă luptă pe care o duc”.

Congresele partidului au dezbătut, de asemenea, marile probleme ale progresului economic al țării, ale dezvoltării României pe temelii industriale, ca o condiție a propășirii patriei, a creării bazelor materiale pentru creșterea numărului muncitorilor, pentru întărirea partidului, în perspectiva realizării misiunii sale istorice. Problematicii agrar-tărănești i-au fost consacrate puncte pe ordinea de zi a mai multor congrese (1894, 1897, 1898, 1907, 1914, 1921), în cadrul cărora s-au luat hotărîri de mare însemnătate pentru organizarea țărănimii pe principii socialiste, pentru solidarizarea activă a muncitorilor cu țăranii ridicați la luptă în 1907. Pentru o reală și largă democratizare a structurilor politice ale țării, congresele partidului care au avut loc pînă în anul 1918 au cerut intensificarea acțiunii politice și parlamentare socialiste, abolirea sistemului electoral censitar și introducerea votului universal. După cucerirea acestei revendicări, Congresul extraordinar din 1919 a hotărît să se acționeze pentru înlăturarea tuturor îngrădirilor în calea exercitării libere a drepturilor politice de către întregul nostru popor. Partidul a consacrat în întregime un congres extraordinar (în august 1914) stabilirii poziției clasei muncitoare față de primul război mondial.

O problemă care s-a aflat permanent în atenția tuturor congreselor a reprezentat-o *întărirea organizatorică a rîndurilor partidului*. Dinamica procesului organizării, dirijată de congresele partidului și susținută printr-o asiduă muncă ideologică și de propagandă, includea: crearea de noi și noi organizații politice și sindicale locale, dezvoltarea mișcării feminine socialiste și a celei de tineret, menținerea continuă a unității partidului. Din acest punct de vedere, ilustrativă este dezbaterea vie provocată în aprilie 1899, la prima parte a Congresului VI al partidului, de unii dintre conducători (V. G. Morțun, Al. G. Radovici, G. Diamandi) în vederea transformării partidului clasei muncitoare într-o organizație amorfă, de nuanță radicală. Imensa majoritate a membrilor partidului s-a pronunțat hotărît împotriva acestei intenții, criticată la congres de I. C. Frimu, C. Z. Buzdugan, I. Nădejde-Armașu și de alți delegați, astfel încît, la reluarea

și, poate, cel mai important al anului întreg este fără îndoială marele congres socialist [subl. ns.]”.

Deosebit de semnificativ ni se pare și faptul că sub titlul *Un congres al socialiștilor*, publicat de *Gazeta Transilvaniei*, din 4/16 martie 1893, se aprecia faptul că muncitorimea română va discuta și adopta programul partidului, document care cuprinde atît ideea unității naționale, cît și demascarea politicii de asuprire națională.

Congresul din zilele de 31 martie-3 aprilie 1893 s-a aflat și în atenția mișcării socialiste din străinătate. S-au primit telegrame de salut din partea socialiștilor din Bulgaria, Spania, Franța, Austria, Germania etc. În ampla telegramă pe care a trimis-o în numele socialiștilor revoluționari ruși, Piotr Lavrov sublinia între altele: „Muncitorul agricol mai ales formează în ambele noastre țări masa cea mare a poporului care suferă pentru folosul exploatorilor de tot felul. Chestiunea agrară are la voi, ca și la noi, o importanță care lipsește pînă mai ieri în cea mai mare parte a țărilor din Apus și care de-abia acum începe a fi recunoscută.

Și nouă și vouă ne e dat să combatem aceleași categorii de teoreticieni vrăjmași ai evoluției noastre socialiste. Ne e dat să combatem mai întîi pe acei care spun că ceașul

agitatiei socialiste n-a sosit încă nici pentru România, nici pentru Rusia, căci amînduror acestor țări le lipsește încă marea industrie... Ne e dat apoi să combatem pe aceia care nu admit decît o uniformitate absolută în mersul evoluției socialiste în toate țările și care, prin urmare, tăgăduiesc utilitatea oricărei agitații progresiste...

În fine, noi avem același inamic principal, guvernămîntul imperial rus, care amenință la fiecare moment libertățile politice deja cucerite de către România și care este în Rusia inamicul oricărui progres, exploatorul principal al întregului popor rus, marele obstacol pentru dezvoltarea liberă și victorioasă a principiilor socialiste în țara noastră”.

Mesajul reliefa și deosebiri ce existau în privința modului de manifestare a luptei revoluționare din cele două țări. „Marea diferență ce există între condițiile vieții politice din țara noastră și din țara voastră — afirma P. Lavrov — consistă mai ales în aceea că voi, socialiștii români, puteți lucra pe baza unui constituționalism, care, deși combate și el socialismul, totuși n-are ce face împotriva căilor legale ale propagandei și agitației socialiste, pe cînd noi, rușii, nu putem avea alte arme de luptă decît o presă secretă și o organizație revoluționară tot secretă... Tocmai această diferență de condiții

lucrărilor, în iunie 1899, s-a luat hotărârea continuării neabătute și a dezvoltării activității partidului muncitorilor.

O mărturie elocventă a eforturilor militanților mișcării noastre muncitorești de adaptare a partidului la cerințele fiecărei etape de dezvoltare a țării o constituie via activitate desfășurată în anii 1918-1921 pentru unificarea forțelor partidului la nivelul României reîntregite. Sub acest raport, contribuția celor două conferințe naționale din mai și decembrie 1919 a fost decisivă, iar Congresul din mai 1921, de făurire a Partidului Comunist Român, a încununat acest proces istoric de însemnătate excepțională pentru destinele țării noastre.

Congresele partidului au luat în dezbateri și au adoptat hotărâri corespunzătoare și asupra problemelor ridicate în fața partidului ca *detașament activ al mișcării muncitorești internaționale*. Începând chiar din 1893, la congrese s-au desemnat delegații pentru forurile socialiste internaționale, s-a analizat activitatea acestor delegați, ca și contribuția avută de partid, de organizațiile sale locale în direcția sprijinirii morale și materiale a altor partide socialiste, a proletariatului din alte țări.

În încheierea lucrărilor congreselor (cu excepția celui din 1899 — care a însărcinat Comitetul Executiv al Clubului muncitorilor din București să asigure conducerea mișcării revoluționare la nivel național — și a celui din 1921, ale cărui lucrări au fost întrerupte prin măsurile represive luate de autorități), delegații au ales *conducerea centrală a partidului* — Consiliul General al P.S.D.M.R. (1893-1898), Comitetul Central al Uniunii Socialiste din România (1907-1908), Comitetul Executiv al P.S.D. din România (1910-1915) — și a *sindicatelor* — Comisia Generală a Sindicatelor din România (1906-1915). Au fost alese, de asemenea, Comisiile de Control, Comitetele Cercului de editură socialistă și alte organe de conducere.

Prin toate acestea, cele 16 congrese și două conferințe naționale ale partidului clasei muncitoare și ale sindicatelor au demonstrat forța și unitatea mișcării muncitorești revoluționare din România, ancorarea sa profundă în realitățile patriei, capacitatea de analiză a acestor realități și de formulare a soluțiilor celor mai viabile pentru asigurarea progresului țării, a independenței și unității sale depline, pentru transformarea revoluționară a societății românești, prezența sa permanentă și activă în viața politică din România de la sfârșitul veacului XIX și începutul sec. XX.

vă obligă pe voi a avea o altă tactică decît a noastră".

Presa socialistă internațională a publicat informații și comentarii consacrate congresului socialistilor români, relevînd importanța evenimentului atît pentru viitorul mișcării muncitorești din țara noastră, cît și pentru întărirea mișcării socialiste internaționale. Dealtfel, trebuie spus că Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din România creat în 1893 reprezintă, pe plan mondial, unul dintre cele mai vechi partide muncitorești¹. P.S.D.M.R. și-a pus, prin activitatea sa pe multiple planuri, o amprentă puternică în viața politică a țării. De-a lungul întregii sale existențe, partidul politic al clasei noastre muncitoare s-a afirmat cu putere în viața politică drept cea mai înaintată forță a societății, propunînd soluții viabile pentru accelerarea progresului social-economic, politic și cultural al patriei, implicîndu-se și impulsionînd rezolvarea marilor probleme ale țării.

Lupta clasei muncitoare, a partidului său politic pentru desăvîrșirea statului unitar național și înfăptuirea reformelor de după

1 decembrie 1918 au evidențiat din plin rolul și locul clasei muncitoare și ale partidului său în viața social-politică a țării. Se poate spune că luciditatea, spiritul revoluționar, științific, sentimentul responsabilității față de destinele națiunii au fost factorii care au guvernat marea operă transformatoare săvîrșită de Congresul din mai 1921 prin crearea Partidului Comunist Român și care, totodată, a sudat într-un singur tot tradițiile cele mai înaintate ale clasei noastre muncitoare, ale partidului său politic ce debutase în viața politică în 1893. Această continuitate și unitate organică ale partidului politic al clasei muncitoare au fost definite magistral de către tovarășul Nicolae Ceaușescu: „*Răspunzînd necesităților obiective ale dezvoltării sociale a țării noastre, reprezentanții socialistilor români hotărîsc la Congresul din mai 1921, prin vot unanim, transformarea Partidului Socialist în Partidul Comunist Român. Prin aceasta se ridică pe o treaptă superioară activitatea detașamentului de avangardă, revoluționar al clasei muncitoare din România. Partidul comunist, continuatorul direct al mișcării revoluționare, socialiste, al partidului clasei muncitoare făurit în 1893, a dus mai departe și a ridicat pe un plan superior, în noile condiții ale dezvoltării României, lupta de eliberare socială și națională*".

¹ În ordine cronologică, partide politice muncitorești s-au constituit în Germania (1875), S.U.A., Danemarca (1878), Mexic (1878), Belgia, Franța, Spania (1879), Ungaria (1880), Olanda (1882), Anolia (1884), Norvegia (1887), Austria, Scoția (1888), Suedia (1889), Italia (1892).

Ilie Minea

PAGINI DE ISTORIE MILENARĂ

În 1922, Catedra de Istoria românilor de la Universitatea din Iași, vacantă prin moartea marelui A.D. Xenopol (27 februarie 1920), era încredințată unui fost profesor la Gimnaziul din Giurgiu. Reușise cu strălucire la concursul pentru titulatura catedrei, fiind recomandat elogios de Dimitre Onciul¹, Nicolae Iorga², Vasile Pârvan³. Numele său: Ilie Minea.

S-a născut la 15 iulie 1881, într-o familie de țărani, în satul Turches din județul Brașov. Liceul l-a urmat la Brașov. Cu ajutorul Societății „Transilvania”⁴, a plecat la Budapesta, înscriindu-se la Facultatea de istorie din acest oraș și urmând cursurile de istorie medie și științe auxiliare. În 1905, și-a luat licența, iar doi ani mai târziu doctoratul în istorie medie universală și filozofie, cu teza Înțelegerea maghiaro-bulgaro-valahă sub Ludovic cel Mare, pe care, dezvoltând-o, a publicat-o în 1910 în Convorbiri literare, sub titlul Relațiile politice dintre Țara Românească și Ungaria pe timpul lui Ludovic I. A urmat cursuri de specializare la Universitatea din

Stăruința în Dacia

Mult timp, pentru cea mai veche istoriografie română și streină, cea mai mare dificultate a fost că istoria s-a scris după state și nu după popoare... Timpurile năvălirilor barbare, în care se formează statul românesc sau statele românești, reprezintă o vreme în care izvoarele istorice amintesc mai ales isprăvile acestor barbari. Istoriografia generală medievală în legătură cu emigrația popoarelor tratează istoria acestora, nu a autohtonilor, rămași în teritoriile foste romane, pe unde barbarii treceau. Strămoșii noștri își apărau țara, căminurile, iar istoria vremii povestește numai despre distrugători. În toată această istoriografie nu totdeauna e pomenit poporul asupra căruia vine alt popor. Nu găsim în nici un izvor știri despre popoarele peste care au trecut pecenegii în drumul lor spre vest... Putem oare cere acestor izvoare știri despre noi?... Unii dușmani au încercat să ne înlăture de pe o parte a scenei istorice. Grigore Ureche are ceva expunere despre cel dintâi descălecăt, dar pe urmă expunerea lui e citeva rinduri pînă la 1359. Miron Costin a găsit cartea lui Toppeltin⁵. A cutreierat țara, știa ceva arheologie și a încercat să scrie ceva istorie veche românească. Dimitrie Cantemir a răsfoit multe cărți pentru a găsi știri de istorie românească. Izvoarele îi împuneau a scrie istorie de stat, ceea ce era neajuns mare pentru informațiile cari le confineau...

Dacă cei mai vechi istorici români se declarau neputincioși a da o sinteză a vechii istorii românești din care lipsesc izvoarele, streinii au rezolvit repede acest capitol, dînd numai concluziile cari le conveneau lor. Nu trebuie să uităm că toți aceștia erau diletanți și este știut că diletanții rezolvă orice, că pentru ei nu sînt enigme. Concluziile lor sînt bune numai uneori, căci primejdia neadevărului în istorie e cu atît mai aproape cu cît te depărtezi de informație... Deosebirea între diletanți și specialiști e că primii sînt foarte îndrăzneți. Astfel se explică greșelile lui Sulzer⁶, Eder⁷ etc...

Altă dificultate a istoriei vechi a fost că nu se putea hotărî, ușor și fără replică, de cînd să fie începută, cu ce evenimente... Xenopol începea istoria cu expediția lui Darius. Onciul a scris... că pe atunci începe istoria veche românească, cînd au pătruns romanii în Illiric. Aceia însă care ați citit cartea d-lui Iorga și [pe cea] a d-lui Giurescu ați văzut că aceștia încep istoria românească cu vremuri mai vechi, cu protoistoria Daciei. Explicarea o dă evoluția istoriografiei noastre. Dacă facem o trecere în revistă a preocupărilor de predilecție ale istoriografiei române, constatăm că au fost epoci cari au interesat deosebit, ca epoca lui Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul sau persistența românilor în Dacia, pusă la îndoaială de istoriografia streină subiectivă. Constatăm că toate sintezele streine de istorie românească sînt scrise după pune-

¹ Laurentiu Toppeltinus (1641-1670), cronicar german din Transilvania; scrierea sa *Origines et occasus Transylvanorum...* cuprinde referiri și la istoria Moldovei și a Țării Românești.

² Franz Joseph Sulzer (?-1791), militar austriac, stabilit în țările române; a susținut teza neștiințifică a originii sud-dunărene a românilor.

³ Josef Carol Eder (1760-1810), istoric german din Transilvania; a încercat să justifice regimul de opresiune a românilor transilvăneni, negînd continuitatea lor în Transilvania.

⁴ „Magazin istoric, nr. 4/1973; 6/1971, 4/1980, 3-6/1982; 3/1967, 12/1982; 4/1977.

rea problemei politice a românilor ardeleni prin Supplex Libellus Valachorum¹, când românii au cerut drepturi politice. Au sârit ca ași sașii cu Eder și Sulzer, au venit apoi în alte împrejurări Engel², Rösler³ și Hunfalvy⁴.

Prin urmare, și la noi s-a discutat aparte chestiunea stăruinței noastre în Dacia traiană. Azi adevărul e așa de evident, încât dacă se mai răspunde unor lucrări scrise de streini interesați o facem fiindcă nu vrem să lăsăm ca opinia publică mondială să fie mistificată. Istoriografia română n-a mai lăsat uși deschise acestei probleme. În zadar se căznesc... [unii] de proveniență veche și mai nouă să readucă chestia în discuție. Noi stătem așa de stăpâni și siguri la noi, încât nu le mai putem da atenție. Cînd însă a trebuit să creăm și menținem o mentalitate europeană favorabilă nouă, a trebuit să răspundem. De aceea, istoriografia română a mai discutat această chestiune, numai fiindcă pînă la marea lucrare a d-lui Iorga [Istoria românilor, 11 vol., 1936-1939] scrisă și-n franțuzește, streinii nu puteau găsi într-o operă accesibilă lor expunerea adevărată.

Cele mai noi sinteze de istorie românească încep cu protoistoria, fiindcă în timpul din urmă protoistoria [perioada dintre sec. V î.e.n.-sec. I e.n.] pămîntului românesc a atras mulți cercetători, deoarece atunci cînd s-a încercat a se scrie istoria țărilor românești s-a văzut că istoria strămoșilor noștri nu se poate scrie fără protoistorie. Începutul l-a făcut un moldovean, prof. [Teohari] Antonescu⁵, care a umblat pe jos tot pămîntul românesc și care vedea numai cetăți dacice pretutindeni. De la el s-a infiltrat dragostea pentru protoistorie...

D-l Andrieșescu⁶, fost elev al lui Antonescu, a pus bazele științei preistorice române. Pe același drum a mers Vasile Pârvan, pentru a cunoaște pe traci... Pârvan scriind protoistorie a întrebuințat metoda de istorie veche pe lângă care mai avea un bagaj prețios de istorie generală ca orientare... Pârvan, cînd începuse a scrie preistorie, învățase de mult să lucreze istorie română și, mai nou, dăduse contribuții savante de istorie greco-romană în legătură cu vicisitudinile pămîntului românesc. De aceea a putut da Getica, operă monumentală...

(Cum s-a scris istoria veche românească?, lecție de deschidere ținută la 2 noiembrie 1936.)

¹ Magazin istoric, nr. 1/1978.

² Johann Christian Engel (1770-1814), istoric german, susținător al originilor sud-dunărene a românilor.

³ Robert Rösler (1840-1881), autor german care a scris la comandă lucrarea *Romanische Studien. Untersuchungen zur älteren Geschichte Romäniens* (Studii românești. Cercetări asupra istoriei vechi a românilor), în care a susținut teoria formării poporului român în sudul Dunării, de unde ar fi emigrat în sec. IX la nord de fluviu. Pe baza adevărului exprimat printr-o multitudine de dovezi ale științelor istorice (arheologie, epigrafie, numismatică, etnografie), istoriografia română, începînd cu A.D. Xenopol, D. Onciul, Gh. I. Brătianu, a demonstrat caracterul total antiștiințific al acestei teze.

⁴ Paul Hunfalvy (1810-1891), istoric maghiar, contestator al autohtoniei românilor care, după teza sa, s-ar fi format în Balcani de unde, în sec. XIII, ar fi venit ca păstori în Transilvania.

⁵ Teohari Antonescu (1866-1910), istoric și arheolog român, profesor universitar la Iași; scrieri: *Le trophée d'Adamclissi* (1905) și *Columna lui Traian* (1910).

⁶ Ioan Andrieșescu (1888-1944), arheolog român, unul dintre creatorii școlii românești de arheologie; membru corespondent al Academiei române.

Viena și la Institutul de arhivistică din acest oraș, însușindu-și temeinic, ca și Dimitre Onciul înainte sa, analiza și interpretarea izvoarelor, pe care le-a utilizat cu o rară măiestrie în exegezele sale ulterioare.

În 1908, s-a înapoiat în Transilvania, fiind profesor secundar la Caransebeș. A colaborat, la Tribuna și Telegraful român, două importante publicații românești din Transilvania.

În 1910, a trecut munții, ca alțiia alți români transilvăneni, veniți în patria mamă pentru a-și desăvîrși studiile. A audiat la Universitatea din București cursurile lui Dimitre Onciul, care, apreciindu-i cunoștințele deosebite, l-a numit, în anul 1911, bibliotecar la Arhivele statului din București, al căror director era ilustrul academician. De-a lungul anilor, între cei doi s-au statornicit relații de apropiere și înțelegere, l. Minea fiind un continuator al multora dintre direcțiile de cercetare inițiate de D. Onciul. În 1938, la împlinirea a 15 ani de la moartea profesorului său, l. Minea și-a inaugurat cursul cu prelegerea Locul lui D. Onciul în istoriografia românească. „Onciul era măsurat, simetric, conducător sigur, care cerea publicului ascultător să se uite la ce vede și să nu explice ceea ce nu vede. Cunoștea meșteșugul de a scrie și d-l Iorga a afirmat că Onciul e acela care a creat o nouă școală istorică românească”.

În timpul primului război mondial, l. Minea a urmat cursurile unei școli de ofițeri în rezervă, participînd, ca voluntar, la luptele din vara lui 1917 de pe fronturile de la Mărășești și Oltuz. După război, a fost profesor la Gimnaziul din Giurgiu, trecînd apoi la Facultatea de istorie din Iași, unde a activat pînă la stingerea sa din viață (19 februarie 1943). A format numeroase generații de profesori și cercetători, printre studenții săi aflîndu-se Emil Condurachi, M. Berza și mulți alții.

În 1925, a înființat revista Cercetări istorice, tipărită cu mari sacrificii bănești personale. În paginile ei au fost publicate importante studii de istorie medie și modernă românească. Revista a apărut până în 1947, din 1943 sub direcția lui Alexandru Boldur. Printre colaboratori s-au numărat Gh. Brătianu, Em. Condurachi, M. Costăchescu, N. Grigoraș, A. Ofețea, Dan Simonescu, G. Zane, P. Nicorescu ș.a.

În 1941, Ilie Mînea a înființat, pe lângă Facultatea de Litere și Filozofie din Iași, Institutul de istoria românilor (din 1964 Institutul de istorie și arheologie) „A.D. Xenopol”.

Opera sa a îmbrățișat o vastă arie de cercetare: istorie politică, economică, militară, culturală, socială, a instituțiilor, a relațiilor internaționale. A întreprins, de asemenea, cercetări de arheologie medievală și a fost un neîntrecut cunoscător al istoriei Moldovei și al Iașului. Minuțiozitatea cercetărilor sale îi face actuale și astăzi unele din rezultate, indispensabile oricărui studiu asupra evului mediu românesc. Dintre lucrările sale importante amintim: Din trecutul stăpînirii românești asupra Ardealului (1914), Principatele române și politica orientală a împăratului Sigismund (1919), Despre Dimitrie Cantemir, Omul, scriitorul, opera (1926), Vlad Dracul și vremea sa (1928), Paralipomena. Lecții inaugurale ținute la Universitatea din Iași (1939).

Din acest ultim volum, reproducem cîteva pagini închinăte istoriei vechi românești și lui Miron Costin, pagini ce conțin un documentat răspuns la întrebările pe care numeroși cititori le-au adresat redacției Magazin istoric în legătură cu istoria veche a poporului nostru.

Selecția textelor, titlurile, notele de subsol, intervențiile explicative din paranteze drepte aparțin redacției; întreruperile în text au fost marcate prin trei puncte.

Prof. univ. dr.
Aurel. H. GOLIMAS

La nouă generații după

Miron Costin

Dacă încadrăm viața și activitatea lui Miron Costin în acea interpretare a evoluției noastre istorice, constatăm că de la 1633 pînă la 1933 s-au scurs 300 ani, cu alte cuvinte că generația care a realizat România Mare, cooperind cu celelalte generații supraviețuitoare, a fost a noua, după generația careia a aparținut Miron Costin, ca individualitate activă în evoluția noastră istorică, din partea Moldovei...

Generația lui Miron Costin a avut în vremea sa front politic asemănător în speranțele sale cu al generației românești de cca. 30-33 ani din anul 1914. Miron Costin, în Letopisețul său, se închină înaintea faimei lui Mihai Viteazul, căruia îi zice „vestit între domni”... Oare interesul profund pe care generația lui Miron Costin îl arată față de obîrșia poporului nostru nu înseamnă că se urmărea și ideea politică de a se reface situația ce o aveau în lumea europeană de atunci? Nu se poate nega în nici un caz faptul că, prin acest interes, se căuta să se arate lumii europene și lumii de la noi care avea mai puțin carte că merităm o soartă mai bună. Miron Costin, întocmai ca și D. Cantemir, a fost purtătorul de cuvînt al năzuinței românești de a-și reface starea politică în care se trăia. D. Cantemir a și creat determinat fapte istorice române. Prin urmare, generația lui Miron Costin și generația lui D. Cantemir, două generații care au făcut eforturi pentru a da lumii românești vremuri mai bune, prezintă atîta asemănare cu cele două generații care prin războiul mondial au creat România Mare și iată cum, spre capătul celor 300 ani de la nașterea lui Miron Costin, lumea românească a ajuns zărilor politice dorite...

Generația lui Miron Costin, ca și generația lui Dimitrie Cantemir, a crezut în forța culturii, în puterea științei. Niciodată înainte de vremea acestor generații nu atrăsese așa de mult cultura. Dacă ne gîndim la goana după cultură a celor două generații cari au realizat România Mare, oare nu găsim atitudine identică, cînd comparăm, de exemplu, ce era cultura românească pe la 1856 și cît de departe ajunsesem în 1914-1916, pînă la care dată neamul românesc dăduse mari personalități științifice și literare, ca Victor Babeș, George Marinescu, apoi Mihai Eminescu, G. Coșbuc, Octavian Goga, Liviu Rebreanu, Nicolae Iorga cu faima lui mondială etc...

Miron Costin a scris că a avut „dragoste pururea la istorii”. Meritul lui este că și-a pus această dragoste în slujba neamului său. Cetim în mărturisirile rămase de la el: „Letopisețele nu sînt să le cetească omul, să știe numai ce au fost în vremile trecute, ce mai mult să hie de învățătură, ce este bine și ce este rău și de ce să se ferească și ce va urma hie cine”.

Acesta era crezul generației lui Miron Costin care socotea că istoria, oglinda trecutului, trezește mintea, prepară spiritul și conduce lumea moldovenească spre zărilor de bine, spre viitorul mai bun meritat de români, al căror trecut era o cheazășie că vor învinge cu aspirațiile lor.

(Despre Miron Costin, lecție de deschidere ținută la 4 noiembrie 1933.)

CRONICI DE FAMILII

Stabiliți mai întâi în Țara Românească — cum arătam și în numerele 11 și 12/1982 ale revistei noastre — Cantacuzinii joacă un rol important, timp de peste trei veacuri, și în istoria Moldovei. Firi întreprinzătoare, iubitori de cultură, dovedind o mare capacitate de integrare în realitățile social-politice ale lumii românești, ei au ilustrat, prin cuvântul scris și acțiune politică, tendințele poporului în mijlocul căruia au trăit și ale cărui năzuințe și le-au însușit.

Legăturile strinse și permanente dintre cele două ramuri ale familiei au fost și ele, în ultimă instanță, expresia unității lumii românești. Înalți dregători, cărturari și diplomați de prestigiu, dar și domnitori în ambele principate, Cantacuzinii au contribuit, la rindul lor, la creșterea legăturilor dintre cele două țări românești, la dezvoltarea și întărirea conștiinței unității poporului român.

CANTACUZINII MOLDOVENI

ȘTEFAN S. GOROVEI

În istoria Moldovei din secolele XVII-XIX, Cantacuzinii au deținut, de asemenea, un loc de frunte, pagini interesante din cronicile acestui principat românesc extracarpatic fiindu-le consacrate, de cele mai multe ori, cu cuvinte de laudă. O monografie a ramurii moldovene a Cantacuzinilor, care să pună în evidență rolul lor în evoluția politică și culturală a principatului, nu s-a alcătuit încă, deși, fără îndoială, subiectul ar merita osteneala.

Pornind de la opera banului Mihail Cantacuzino (din ramura munteană), Ghenealoghia

familiei Cantacuzinilor (1787) — „unica genealogie bolerească mai întinsă decât o spîșă a neamului aruncată pe o foale de hîrtie”, cum a caracterizat-o N. Iorga — și de la cronicarii moldoveni, adăugînd multe din documentele publicate tot de Iorga (unele din ele cu pagini de adevărată cronică de familie), vom încerca să schițăm, în cele ce urmează, cîteva din principalele momente ale istoriei acestui neam strălucit. A fost — trebuie spus de la început — un neam de oameni din acela pe care Camil Petrescu i-a definit drept „suflete tari”: au avut tot timpul conștiința că alcătuiesc,

împreună cu cei din Țara Românească, o unică, mare familie, al cărei prestigiu trebuia apărat (sînt grăitoare, în acest sens, desele pribeligi ale unor Cantacuzini moldoveni în Muntenia, precum și faptul că în pomelnicul mănăstirii Bisericii din Moldova se află trecuți și „Cantacuzineștii de la Țara Valahiei”); au fost oameni cultivați (nu doar simpli știutori de carte), conștienți de însemnătatea creației culturale, unii dintre ei adevărați cărturari. Mîndri de descendența lor bizantină, au purtat întotdeauna pajura bicefală, întrebunțind-o în siglile, pe morminte, în pisanile bisericilor ctitorite de ei și chiar pe unele bijuterii (în liste cu asemenea obiecte, am identificat „o pajură cu rubinuri” și „un lefte [medalion] cu pajură cu diamant”).

Pentru a urmări mai ușor evoluția acestei familii — care, în cele patru secole de viațuire în Moldova, s-a ramificat suficient pentru ca reconstituirea arborelui genealogic să prezinte, uneori, dificultăți — e necesară întoarcerea spre punctul obștesc comun: Mihail Cantacuzino (Seitanoglu), cel ucid din ordinul sultanului la 1578. Dintre copiii săi, un fiu, Andronic, a fost strămoșul Cantacuzinilor din țările române; o fată, căsătorită cu un Ralli, a fost mama lui Dionisie Ralli-Paleolog, mitropolit (titular) de Tirnovo, unul din colaboratorii și sfetnicii apropiați ai lui Mihail

Viteazul, iar o altă fată, Bela, a fost ascendentă puternicăi familii bolarești a Rușeștilor. Andronic, căsătorit cu Irina Ralli, a avut șase băieți; toți — așa să scrie N. Iorga — „s-au împărțit de boierii românești... Au fost mai ales postelnici și vistirnici, din cauza cunoștințelor lor și din cauza priceperii în minuirea banilor și încrederea ce meritau pentru conștiința lor”. În adevăr, ca și Andronic însuși (mare vistirnic în Țara Românească la 1591-1592), trei dintre fiii săi au fost mari vistirnici în Moldova: Enache (cu posteritate necunoscută), Mihail (tatăl vitorului domnitor Dumitrașco Cantacuzino, fără urmași în linie bărbătească) și Iordache, din care vor descinde toți Cantacuzinii moldoveni. Împreună cu Iordache, s-a mai stabilit în Moldova un alt frate, Toma Cantacuzino, în timp ce postelnicul Constantin (mort la 1662) va fi întemeietorul ramurii muntene a acestei familii. În sfîrșit, despre un al șaselea frate, Dimitrie, banul Mihail Cantacuzino va consemna în opera sa că „așezîndu-se cu lăcuința la Crim, a luat legea mahomedană. Dintr-însul se trag și alții”, pururea-socotîți între cei de cîntse mîrzaci¹. Urmășii săi — scrie același autor — au păstrat stema veche cu vulturul bicefal, „după cum și cellalți Cantacuzini, și deapănura aveau corespondență cu Cantacuzinii cei din Moldova”.

Povețele legii în care credeau

Toma și Iordache Cantacuzino, cu care începe istoria propriu-zisă a Cantacuzinilor din Moldova, apar în documentele moldovenești în 1618, în prima domnie a lui Radu vodă Mihnea (1616-1619), rămînînd prezenți vreme de aproape cinci decenii, în locuri de frunte, în viața politică a principatului. Întîmplarea a făcut ca amîndoi să se căsătorească de cîte două ori, de fiecare dată cu fiice de boieri pămînteni, care le-au adus nu numai folositoare relații politice, înrudiri cu cele mai mari și mai puternice familii boierești din Moldova, ci și imense averi: fiecare jupîniță era înzestrată din belșug în primul rînd cu moșii, care s-au adăugat aceloră cumpărate de ei înșiși. E suficient să amintim că a doua soție a lui Toma

Cantacuzino a fost Anița Vontar Prăjescu — dintr-unul din cele mai mari neamuri ale Moldovei medievale — soră cu soția cronicarului Grigore Ureche și vară primară cu Doamna Tudosca, soția lui Vasile Lupu (1634-1653). Cît privește pe Iordache Cantacuzino, prima lui soție a fost Catrina Bucioc, soră cu aceeași Doamnă Tudosca, iar cea de-a doua soție, Alexandra, era fiica bogatului și influentului boier Gavrilăș Mateiaș (mare logofăt al Moldovei în vremea lui Vasile Lupu) și a Sîrbăii, sora lui Miron vodă Barnovschi (1626-1629; 1633).

Aceste înrudiri explică în suficientă măsură sprijinul pe care frații Cantacuzino l-au dat lui Vasile vodă Lupu în primăvara anului 1634 pentru a ocupa tronul Moldovei. Firește, acest sprijin nu a rămas, la rîndul său, nerecompensat, Iordache fiind numit mare vistirnic, iar Toma — mare sluger, mare stolnic și mai apoi mare vornic al Țării de Sus. „Toată cîrmuirea îndelungată a acestui voievod se razimă pe averea și sfatul lor”, fiind, amîndoi, „oameni cu pricepere în negociații, buni de sfat în această prîvință”. Nicolae Ior-

ga — căruia îi aparțin aceste cuvinte — a făcut un frumos portret fraților Toma și Iordache Cantacuzino, rezumînd activitatea lor în slujba patriei adoptive și definindu-le caracterul, pe baza mărturiilor culese din documente și din cronici. „Ca și fratele lor [Constantin Cantacuzino postelnicul, din Țara Românească], ei trăiesc în îndeplinirea poveștelor legii în care credeau. Dorința de bogăție și putere nu-i face niciodată să treacă peste hotarele lor, dincolo de care văd rușinea din partea oamenilor și pedeapsa din partea lui Dumnezeu. Pe un timp de hrăpire și cruzime, cînd puterea nemilostivă smulgea hrană pentru lăcomia totdeauna flămîndă, ei dau înapoi moșile dușmanilor de moarte, pe care nu cred că au dreptul să le stăpînească și, cînd toți se pleacă înaintea vorbeii temute a domnului, ei îi înfruntă mînia, dacă e vorba de interesele săracilor și, cu primejdia lor, ei pot înlătura sarcina ce i-ar strivi pe aceștia”.

Aprecierile lui N. Iorga sînt justificate, în adevăr, de cele cîteva mărturii care, și ele, merită a fi cunoscute direct.

¹ În cursul unei expunerii despre familia Cantacuzinilor făcute în 1973 la Institutul de Istorie „N. Iorga” din București, prof. Al. Randa de la Salzburg (Austria) a povestit că a cunoscut o urmașă a acestei ramuri, în cursul celui de-al doilea război mondial.

Cele dintii provin de la Miron Costin. Înruđiți — prin Miron vodă Barnovschi — cu Iordache Cantacuzino, frații Costin (rămași în Polonia după moartea tatălui lor, hatmanul Iancu Costin, în 1650) au fost aduși în Moldova de către Iordache Cantacuzino: „I-a scos din țară streină — se spune într-un document din 1663 — și i-a strîns la dumnealui și i-au crescut împreună cu fiii dumisali, fiindu-li ca un părinte. Și fetele le-au măritat și le-au înzestrat și au făcut multă cheltuială cu dîsele”. Costinii fuseseră nu mai puțin de cinci fete și șase băieți! Unul dintre ei, viitorul cronicar, care și-a făcut ucenicia de boier tînăr în casa vistiernicului Iordache Cantacuzino, va avea pentru acesta din urmă cuvinte dintre cele mai frumoase, ca pentru „un om întreg ce era la toată firea”. Istorisind împrejurările căsătoriei fiicei lui Vasile Lupu, domnița Maria, cu cneazul Janusz Radziwill (1645), proiect la care frații Cantacuzino se împotriveau din motive politice și religioase, Miron Costin scria aceste cuvinte despre cei doi boieri: „care capete de-abea de au avut cîndva această țară sau de va mai avea”.

Intervenția lui Șerban vodă

Deși de mai multe ori și-au manifestat dezacordul față de politica lui Vasile vodă, frații Cantacuzino l-au urmat, totuși, pe acesta în pribegia sa, în 1653, încercînd să-și folosească puterea și relațiile pentru a-i redobîndi tronul pierdut, deși se „bucurau” acum și de ostilitatea celuiilalt genere domnesc, Timuș Hmelnițkî¹, din cauza opoziției pe care o arătaseră față de căsătoria frumoasei domnițe Ruxanda cu acest fiu al hatmanului cazacilor ucraineni. În cele din urmă, amîndoi frații au căzut în mîinile lui Gheorghe vodă Ștefan (1653-1658), cel care uneltise înlăturarea lui Vasile vodă: Toma a fost prins la Suceava, iar Iordache a venit — cum scrie Miron

Costin — „singur, de bună-voie, ca un miel spre giunghieră”. Noul domn l-a confiscat averile și i-a închis în curțile sale de la Buculești; „acolo — va povesti Ion Neculce, în *O samă de cuvinte* — multă groază le făcea și umbra noaptea cu luntrea pre apa Bistriței, de-i spărie că-i vor răsturna în Bistriță. Și le-au luat tot ce-au avut, și sate, și

haine, și odoară, și bucate, și bani gata [peșin] noadzăci de mii de galbeni de aur ungurești”.

Deși de la curte se trimiteau poruncile „una după alta, să-i omoară” totuși crima nu s-a făcut, pentru că marele armaș Grigore Hăbășescu (viitor hatman, personaj al unuia dintre romanele istorice ale lui H. Sienkiewicz), n-au vrut să se grăbească să-i omoare”. Salvarea le-a venit din partea fratelui lor din Muntenia: tocmai atunci a murit Matei Basarab (1632-1654) și tronul muntean a fost ocupat de Constantin vodă Șerban (1654-1658), cumnatul postelnicului Constantin Cantacuzino; un sol grabnic al noului domn

muntean a străbătut distanța dintre București și Iași, călare, „întro o dîzi și într-o noapte” — timp record pentru vremea aceea! — aducînd o scrisoare prin care Gheorghe vodă Ștefan era rugat „să-i sloboadă pre acei doi boieri, să nu-i omoară”. Salvarea fraților Cantacuzino, aproape miraculoasă, a fost socotită de Miron Costin drept o răsplată justificată pentru calitățile și comportamentul lor, „că ce oameni au

fostu acești doi aicea, în țara aceasta, [mai] ales Iordachie vistiernicul, [chiar și] fără scrisoarea mea credzu că va trăi numele lor în veci într-această țară, de pomenirea oamenilor, de om în om”. Domnul le-a restituit și moșiile, recunoscînd că le luase „cu asupreală, căci să tîmplasă vremile cu scărbă”.

Cei doi frați au reintrat în

Foisorul Palatului „Cantacuzino” din Pașcani (sec. XVII)

În p. 13: stema Cantacuzinilor, așa cum apare ea într-un cronograf realizat din porunca marelui vistiernic Theodor Cantacuzino și aflat în colecțiile Bibliotecii Academiei R.S. României

viața politică a țării în 1659, cînd tronul a fost luat de Ștefan vodă (1659-1661), fiul lui Vasile Lupu. Iordache și-a redobîndit marea vistiernicie, iar Toma a devenit mare vornic al Țării de Jos. Ca un act de reparație față de suferințele și umilintele nejustificate la care fuseseră supuși de Gheorghe Ștefan, le-au fost dăruite moșiile acestuia și ale rudelor sale (neamul Ceaureștilor), confiscate de domnie

¹ Magazin istoric, nr. 2/1977.

după pribegirea fostului voievod (1658), dar Cantacuzinii au avut mindria și demnitatea de a le restitui, la rîndul lor, nepoșilor lui Gheorghe vodă, cu care, ulterior, vor stabili și legături de rudenie.

Deși mari dregători în domnia lui Ștefăniță vodă, Toma și Iordache au avut curajul să i se opună (cum se opuseră și lui Vasile vodă Inuși), atunci cînd tînărul domn a vrut să mărească una din dările vremii, fumăritul. Mi-nios, domnul „au scos hage-riul și s-au răpezit să de în-trînșii, și ei au fugit din casă afară”, fără să renunțe însă la opoziția care li se părea justificată. „Măcar că acei boieri era greci — rezumă Ion Neculce — dar să pună tare pentru țară și pen-

paharnicul (cu al cărui băiat, Iordache-Toma, se va stinge această ramură) și două fete — Catrina, soția hatmanului Velicico Costin, fratele cronicarului, și Nastasia, mama viitorului domnitor Mihai Racoviță.

Amindouă tronurile și principalele dregătorii

Mult mai bogată a fost posteritatea marelui vistiernic Iordache Cantacuzino; din prima sa căsătorie, a avut un singur fiu, Toderășco — personalitatea cea mai însemnată din generația următoare a Cantacuzinilor moldoveni —, iar din a doua căsătorie, un

trei ani, bătrîna Cantacuzină a murit. Rolul Alexandrei Cantacuzino în formarea viitorului cronicar a fost, desigur, covârșitor: „În casa acesteia — constată cercetătorul D. Velciu, care a consacrat ample studii celor trei mari cronicari ai Moldovei medievale — în care, într-un timp se făurea istoria Moldovei și în care trăise, o bucată de vreme, un înaintaș al său în ale scrisului, cronicarul Miron Costin, și-a descoperit Ion Neculce în-ași vocația de istoric”.

Născut pe la 1635, Toderășco Cantacuzino — sau, cum și-a spus (și i s-a spus) multă vreme Toderășco Iordache — a fost căsătorit cu o străne-poată a lui Ștefan vodă Tomșa (1611-1615, 1621-1623), a-nume Safta Boul. Nu este exclus ca această căsătorie, realizată în februarie 1658, în ultimele săptămîni ale domniei lui Gheorghe vodă Ștefan, și care i-a adus noi relații în lumea boierilor moldoveni, să fi fost proiectată în vederea stingerii totale a vrajbei dintre domn și Cantacuzini, întrucît mireasa era nepoata Doamnei Safta, soția lui Gheorghe Ștefan.

Toderășco Cantacuzino a parcurs treptele boierilor moldoveniști (pîrcălab de Hotin, mare comis, mare spătar, mare paharnic), pînă la demnitatea de mare vistiernic, deținută și de tatăl său; pentru această funcție îl recomandau, desigur, și calitățile sale de om priceput în afaceri, ogîndite, dealtminteri, în buna orînduială în care și-a ținut propria avere, așa cum se vede dintr-un catafist al său. Pricceperea în ale finanțelor rezultă și din faptul că în 1672, cînd Gheorghe vodă Duca (1665-1666; 1668-1672; 1678-1683) a fost schimbat, în timpul campaniei de la Hotin, cu Ștefan vodă Petriceicu, acesta din urmă a hotărît menținerea lui Toderășco Cantacuzino la marea vistiernicie: „am socotit tot să fie dumnealui Toderășco, pînă să va rădica birul, că ne stă în spinare și vreama este sosită”.

În 1683, cînd Gheorghe vodă Duca — aflat acum în a

Două detalii sculpturale de la Palatul Cantacuzino din Pașcani înfățișînd stemele Cantacuzinilor și a Moldovei

tru obicei nou să nu să facă, că obiceiele cele noao fac răsîpă țărilor și peire domnilor”.

În anii care au urmat morții lui Ștefăniță vodă Lupu (1661), frații Cantacuzino au fost, de cîteva ori — fiecare în parte — „ispravnici” ai scaunului domnesc (un fel de regi). Iordache a murit pe la 1664-1665 și „cu multă pofală [strălucire, fast], și cu mare jele despre toți peminteni i-l-au îngropat în [mănăstirea] Barnovschi [din Iași, în virtutea înrudirii cu cîtorul ei] că, măcar că era grec, om strein, dar era om bun; să pună tare pentru peminteni la domnie”. Toma a murit în 1666 și a fost îngropat în altă ctitorie domnească din Iași, la mănăstirea Golia; el a lăsat trei copii: un fiu, Ștefan

alt fiu, numit tot Iordache, și trei fete: Maria, căsătorită cu marele vistiernic Gheorghe Ursachi, unul din cei mai bogați oameni ai Moldovei acelor ani, dar cu un destin tragic; Safta, căsătorită în 1662 cu Lupășco Buhuș (unchi al Saftei Buhuș, soția cărturarului stolnic Constantin Cantacuzino din Țara Românească) și Catrina, mama viitorului cronicar Ion Neculce. Acesta din urmă (născut la 1672), rămas orfan de mic, a fost crescut de bunica sa Alexandra Cantacuzino — „Iordăchioaia vistierniceasa cea bătrîină”, cum i se spune în documente. Cu ea și cu casa ei, a pornit Neculce în 1686, în pribegie, găsind adăpost la rudele din Țara Românească, unde, după doi sau

treia sa domnie moldovenească — a trebuit să plece cu oștile la asediul Vienei, toată boierimea fiind bucuroasă de plecarea domnului, din partea căruia nu avusesse decât umiliri, au rămas caimacimi ai țării logofătul Neculai Racoviță, vistiernicul Cantacuzino și spătarul Paladi. La întoarcerea lui Duca însă, Cantacuzino a refuzat (ca și Racoviță, de altminteri) să mai colaboreze cu domnitorul, fugind în Transilvania, printre ai cărei nobili avea cunoștințe. Toderășco s-a numărat printre acei boieri care, la 1 ianuarie 1684, au cerut ca domn, din nou, pe Ștefan Petriceicu. A fost însă numit *Dumitrașco Cantacuzino*, în domnia căruia (a doua domnie în Moldova — 1684-1685) Toderășco vistiernicul — fiindu-i vâr primar, ca și Șerban vodă, din Țara Românească — s-a aflat „în mare cinste”. „El era alfa și omega atunce în Țara Moldovii”. A fost, desigur, unul din momentele de vîrf ale puterii politice a Cantacuzinilor în principatele române: amîndouă tronurile și principalele dregătorii le aparțineau. Dumitrașco vodă era însă departe de vărul său din Muntenia: „om nestătător la voroavi, tîlpiz [intrigant], amăgitor”, cheltuitor și desfrînat, el n-a lăsat în Moldova un nume bun, la defectele sale adăugîndu-se și calamități naturale (un document de mai tîrziu menționează „foamețile cele mari, la zilele răpousatului Dumitrașco vodă Cantacuzino”).

Căderea lui Dumitrașco Cantacuzino a fost urzită chiar de vărul său din Muntenia, care avea nevoie — pentru planurile sale politice — de un om de încredere în scaunul Moldovei; cu concursul boierilor moldoveni pribegiți la București, alegerea lui Șerban vodă s-a oprit asupra lui Cantemir clucerul, care a și fost instalat în domnia Mol-

dovei în iunie 1685. Cu acest prilej, cîntea cea mare a lui Toderășco Cantacuzino era să se isprăvească rău, pentru că beiful de Tighina, venit să aducă firmanul de mazilire, l-a pus „în fieră și l-au dus la gaza lui, să-l puie la popreală, până a vini Cantemir vodă, să dea samă de răsipă țării”. A fost nevoie de intervenția boierilor, care au pus chezășie pentru eliberarea sa.

La cererea noului domn și a lui Șerban vodă, Toderășco a plecat la Poartă, împreună cu alți boieri, ca să susțină acuzațiile împotriva lui Dumitrașco Cantacuzino; moartea l-a prins la Tarigrad, la începutul anului 1686, trupul fiindu-i adus — cu cheltuiala lui Șerban vodă — și îngropat în Moldova, la mănăstirea Bisericiani. La moartea neașteptată a lui Toderășco Cantacuzino, „rămas-au destulă datorie” asupra fiilor săi, care au trebuit să o acopere, deși — cum spune unul dintre ei — „n-au fost a casăi noastre, ci au fost a visteriei Moldovei, pusă asupra noastră, de la o samă de domni”. Ceea ce a făcut pe Ion Neculce — care confirmă știrea acestui document — să exclame: „Așe sînt de bune boierile, în Țara Moldovii, de la Vasilie vodă încoaci!”

Cu folos și cu pagubă

Toderășco Cantacuzino a fost, ca mulți din familia lui, un om iubitor de știința de carte și interesat de cunoașterea istoriei. E sugestiv, în acest sens, însemnarea aflată pe un manuscris al cronicii lui Grigore Ureche, menționînd caracterizarea pe care el a făcut-o lui Simion Dascălul¹, autorul „basnei” despre izvodirea poporului român: „de neștiință și de minte puțină era acel om”. Se poate deduce,

în mod cert, că marele vistiernic avusese acces la manuscrisul cronicii lui Ureche și cunoscuse și activitatea lui Simion Dascălul. Dintre cărțile scrise pentru el, s-a păstrat un cronograf (ms. rom. 86 din Biblioteca Academiei R.S. România), pe care copistul l-a împodobit cu stema Cantacuzinilor, dedicîndu-l „prea cinstitului, celui cu frica lui Dumnezeu cuprins și cu bun dar dăruit și den bun rod cînstit și luminat odrăslit, dumnealui giupănul Theodor Cantacuzino, marele vistiernic ot Moldavskoi Zemli”, urîndu-i „toată bucuria și sănătatea”. Ironia soartei a făcut ca acest manuscris să fie terminat după moartea lui Toderășco și scrierea lui să fie plătită de unul dintre fiii lui, logofătul *Ionifă Cantacuzino*. Acesta — cel mai mic dintre cei patru fii — a murit tînăr, la cîțiva ani după tatăl său (în 1692), dar a fost singurul care a lăsat urmași în linie bărbătească. Dintre ceilalți fii, s-au remarcat doi, *Vasile* și *Ilie Cantacuzino*. Primul a avut o carieră mai scurtă (mare spătar 1693-1695, mare vornic al Țării de Sus, 1701-1702), murind și el tînăr, pe la 1704. Cel care a jucat un rol mai însemnat a fost *Ilie Cantacuzino*, personaj ciudat, pentru care Ion Neculce nu va avea, în cronica sa — deși li era văr primar — cuvinte prea blînde, iar Dimitrie Cantemir îl va descrie în *Istoria ieroglifică* sub numele de *Mișa sâllatec*. Cășătorit cu una din fiicele cronicarului Miron Costin, *Ilie Cantacuzino*, s-a amestecat neconținut — cum scrie N. Iorga — cu folos și cu pagubă, în unelțirile și dezbaterile timpului².

Ajuns, la 1705, mare vistiernic al Moldovei — ca și tatăl și bunicul său! — în domnia lui Antioh vodă Cantemir (1695-1700; 1705-1707), a devenit un fel de mentor al

(Continuare în p. 26)

¹ Transcriind *Letopiseșul Țării Moldovei* al lui Grigore Ureche, Simion Dascălul a introdus în textul cronicii unele pasaje lipsite de temel științific asupra originii poporului român, fapt ce l-a atras criticii aspre din partea lui Miron Costin și a altor cărturari din trecut — n.r.

Între secolele IX și VI [i.e.n.]... geții dezvoltau aici în Dacia o artă proprie a aurului, ale cărei produse umpleau tot centrul și nordul Europei, concurând cu arta etruscă a bronzului și argintului.

VASILE PÂRVAN

Mărturii ale culturii și civilizației românești

TEZAURUL DE LA SACOȘUL MARE

ȘTEFAN BURDA,

Muzeul de istorie al R.S. României

Printre tezaurele descoperite în vestul României și databile în perioada mijlocie și finală a epocii bronzului, cel de la Sacoșul Mare (județul Timiș) ocupă un loc însemnat atât prin cantitatea relativ mare de obiecte de aur pe care le conține, cât și prin forma lor specifică unui întreg orizont cronologic și de civilizație.

Acest important tezaur a fost găsit cu ocazia unor lucrări agricole. În urmă cu zece ani am stat de vorbă cu descoperitorul, un contabil din comuna Sacoșul Mare. Am putut afla, astfel, date noi și importante pentru cercetarea tezaurului, pentru determinarea înfățișării reale a multora din obiectele care îl compun și a căror formă fusese mult schimbată după descoperire, îngreunând considerabil încadrarea lor tipologică și cronologică.

Înainte de toate trebuie precizat că tezaurul a fost găsit nu în primăvara anului 1961, așa cum s-a menționat pînă acum în literatura de specialitate, ci cu circa patru ani mai devreme. De la depistarea lui și pînă la sesizarea organelor în drept a trecut des-

tulă vreme, timp în care unele piese au fost deteriorate. În momentul de față, 20 din piesele mai importante ale descoperirii sînt expuse în Tezaurul Muzeului de istorie al R.S. României, iar alte 5 fragmente de obiecte se află în patrimoniul Cabinetului numismatic.

Intregul tezaur cuprinde deci 25 obiecte, cu o greutate de circa 1,5 kg aur, din care 13 lingouri. Din punct de vedere tipologic, piesele respective pot fi grupate în patru categorii: 1) „brățări”

simple (mai degrabă lingouri în formă de bare); 2) brățări cu cîte două spirale la fiecare dintre capete; 3) brățări cu cîte o singură spirală la capete și 4) sîrme simple. Din prima categorie fac parte obiectele neprelucrate, lingourile — bare de aur patrulate, cu muchii bine conturate prin batere, îndoite ca niște „brățări” cu diametrele variind între 5,57 și 6,50 cm și avînd o greutate cuprinsă între 38,860 și 75,280 g. Aceste „brățări” nu puteau servi ca podobe, deoarece bara de aur este astfel modelată încît una din muchii este situată pe centrul părții interioare, astfel încît obiectul ar fi fost incomod la purtat.

Lingourile au fost realizate nu prin turnare, așa cum ar părea la prima vedere, ci prin împăturirea și baterea îndelungată a unei plăci de aur. Șase dintre cele 13 lingouri au, astăzi, forma unor discuri spirale strînse, fapt care se datorește celui ce a descoperit tezaurul care, vînd la un moment dat să păstreze pentru sine anumite obiecte, le-a dat această formă pentru a le putea prinde în cuie sub podina pătului din gospodărie.

Patru brățări, cu capetele apropiate și terminate în cite două spirale, sint podoabe personale. Au fost lucrate cu multă grijă și migală, fiind specifice „frumoasei virste” a bronzului getic, cum o definea Vasile Pârvan. Corpurile acestor brățări au fost

netezite în partea interioară, iar fețele exterioare au fost împodobite cu un complicat ornament de linii incizate în zig-zag sau sub forma așa-numitului „brăduț”.

Finetea deosebită cu care au fost lucrate aceste obiecte merită subliniată. Bara a fost îndelung martelată (bătută cu ciocanul), iar extremitățile ei au fost despicate pe o lungime de circa 80 cm și transformate în două sirme cu grosimea descrescând spre extremități, apoi modelate sub forma unor discuri spiralice opuse două cite două. Centrul fiecărui disc este ușor împins spre exterior, ceea ce dă obiectului forma unui con deosebit de elegant. Pe față, se află un decor realizat din grupuri de linii oblice crestate, opuse între ele. Fără îndoială că cele patru discuri conice ale fiecărei brățări reprezintă una din multiple variante ale simbolului solar, pe care îl întâlnim acum în întreaga ornamentică în epoca bronzului carpato-danubiano-pontic, fie că este vorba de produsele de lux ale ceramicii, de armele din bronz ale războinicilor, ori de excepționalele podoabe din aur ale conducătorilor.

Măiestria meșterului-artist este relevată și de faptul că perechiile acestea de discuri

conice au fost astfel realizate încât din orice poziție am privi brățara, dispunerea lor rămâne mereu aceeași. Piesele fac parte din grupul celor mai frumoase creații ale artei epocii bronzului de la noi, cu o largă circulație și în teritoriile vecine, pînă spre Danemarca și Suedia de azi. La noi în țară, asemenea brățări au mai fost descoperite la Firiteaz, Pericei, Secuieni, Ho-diș și în alte localități. Trebuie precizat că exemplarele de la Sacoșul Mare sint singurele de acest tip care ni se păstrează în țară, celelalte fiind în diferite muzee ale lumii: Viena, Budapesta ș.a.

Oa treia categorie de piese o alcătuiesc brățările (două la număr) terminate la capete cu cite un singur disc spiralic. Unul din exemplare a rămas într-un stadiu incipient de prelucrare, semn că meșterul aaur nu a mai avut timpul necesar pentru terminarea lui. Deoarece descoperitorul a torsionat mult acestor două brățări, dîndu-le forma unui obiect plat cu cite două discuri spiralice opuse, unii cercetători au considerat că ele n-ar prezenta nici un fel de asemănare cu celelalte creații ale bronzului getic. În urma unei analize atente, brățărilor li s-a redată forma inițială. Ele reprezintă singurele exemplare de brățări așa-zise unispiralice din aur, aflate în țară, toate celelalte păstrîndu-se în colecții străine. De remarcat că asemenea obiecte de aur au fost creații exclusivă a strămoșilor noștri geto-daci.

Tezaurul de la Sacoșul Mare prezintă o importanță deosebită pentru cunoașterea artei și civilizației epocii bronzului carpatic. Realizate aproximativ în veacurile XV-XIV î.e.n. asemenea piese au aparținut unor căpetenii militare, obiectele respective fiind nu numai simple podoabe, ci, totodată, și însemne de autoritate, cum vor fi mai tirziu armele de paradă de felul celor de la Ferșinari¹ sau coroanele princiere, asemănătoare celor descoperite la Găleşu².

¹⁻² Magazin istoric, nr. 2/1983; 10/1982.

GETICA — o protoistorie a Daciei

Ultimele zile ale anului trecut au marcat un eveniment editorial de mare semnificație pentru literatura istorică din patria noastră: apariția în Editura Meridiane a unei noi ediții a Geticei, opera fundamentală a lui Vasile Pârvan (1882-1927).

Lucrarea a fost prezentată ca memorial de specialitate în sedința din 27 iunie 1924 a Academiei române și a văzut pentru prima oară lumina tiparului doi ani mai tirziu, în 1926, în seria III, tomul III al Memoriilor Secțiunii Istorice a Academiei, publicate de Editura Cultura națională. În anul respectiv, „această lucrare însoțită de 462 figuri, 43 plange și 4 hărți” — cum se consemnează pe foaia de titlu a ediției princeps — a fost imprimată în două tiraje, unul în formatul obișnuit al Memo-

VASILE PÂRVAN
GETICA

EDITURA MERIDIANE

riilor, celălalt — de lux — într-un format mai mare și pe o hirtie de calitate superioară.

Ediția recent apărută reprezintă prima reeditare a acestei lucrări clasice în istoriografia anticității Daciei și reproduce, într-o nouă formulă grafică, atât textul cit și materialul ilustrativ (redesenat și dimensionat potrivit noului format al cărții). S-a respectat structura sumariului conceput de autor: studiul propriu-zis, cu notele și figurile cît însoțesc, este urmat de rezumatul în limba franceză, de indice, lista figurilor din text și plange, iar postfața și notele semnate de îngrijitorul ediției, Radu Florescu (note necesare datorită înmularii și diversificării informațiilor, mai cu seamă arheologice, a sistemului de referințe și noilor interpretări date unor fenomene și procese istorice), sint grupate în final.

Prezentîndu-se în acest mod și alături de celelalte volume apărute în anul din urmă — Dacia, Începuturile vieții romane la gurile Dunării, Memoriale. Scrieri — recenta ediție constituie un omagiu adus personalității autorului Geticei, cu ocazia sărbătoririi unui veac de la nașterea sa.

Puntea dintre Răsărit și Apus

În drum spre Franța, Dimitrie Brătianu l-a întâlnit la Frankfurt pe Ioan Maiorescu; acesta l-a asigurat că guvernul central german va trimite o ambasadă la Constantinopol cu instrucțiuni favorabile pentru români.

La începutul lunii noiembrie 1848 a sosit la Paris, unde a constatat cu amărăciune că existau slabe speranțe de ajutor din partea oamenilor politici francezi, care erau absorbiți de situația politică din propria lor țară. La toate demersurile făcute de români la Paris se răspundea că diplomația franceză nu va putea adopta, în

DIMITRIE BRĂTIANU:

„Azi vă voi vorbi despre România”

ANASTASIE IORDACHE

Inclus pe lista „proscrișilor” prin decretul din 7 octombrie 1848 al căimăcămiei reacționare, Dimitrie Brătianu a fost silit să apuce calea pribegiei și să îndure, alături de ceilalți fruntași revoluționari români, rigorile unui exil îndelungat. El nu s-a aflat însă în rîndul celor care au suportat chinul oarecărui călătorie în ghimii pe Dunăre¹. Travestit, a însoțit-o un timp pe Maria Rosetti care, pe uscat, urmărea cu atenție transportarea arestaților, spre a găsi o soluție pentru eliberarea lor. Apoi, temîndu-se să nu fie descoperit și arestat, s-a îndreptat spre Franța, unde avea să desfășoare o amplă activitate în slujba intereselor poporului român.

Toate acestea, ca dealtfel întreaga viață și activitate ale revoluționarului pașoptist, sînt prezentate pe larg în lucrarea Pe urmele lui Dimitrie Brătianu, aflată în curs de pregătire la Editura Sport-Turism. În anii trecuți, revista noastră a consacrat ample articole lui D. Brătianu. În paginile de față am extras din lucrarea amintită, într-o formă condensată, cîteva fragmente referitoare la activitatea desfășurată de el în anii 1848-1852, punînd în evidență cu deosebire eforturile sale stăruitoare pentru pregătirea politico-diplomatică a unirii principatelor. Am lăsat intenționat de o parte inițiativele și demersurile sale în Anglia, deoarece ele au fost tratate special într-un grupaj publicat de Magazin istoric, în nr. 1/1978. Așadar, îl vom urmări pe D. Brătianu în relațiile sale cu cîteva mari personalități ale vieții politice și culturale franceze, cu compatrioții de-ai săi, veșnic preocupat de viitorul poporului și al patriei sale, pe care n-o putea concepe decît unită și independentă.

M. ȘT.

privința principatelor române, decît aceeași atitudine ca și cabinetul britanic. Deci, la Londra trebuia acționat. Aici a și plecat D. Brătianu și în decembrie a stabilit primele contacte cu cercurile politice britanice, încercînd să le orienteze în sensul de a privi cu bunăvoință și de a sprijini lupta politică a românilor.

În tot ceea ce a întreprins în această perioadă, D. Brătianu a dovedit o înțelegere superioară a realităților istorice din patria sa și a depus eforturi susținute pentru a include problema românească pe agenda cabinetelor marilor puteri europene. În scrierile sale (broșuri, articole publicate în diverse ziare și reviste, memorii adresate unor importante personalități politice), el s-a referit la situația generală a poporului român, la soarta tuturor teritoriilor locuite de români, fiind unul dintre cei mai aprigi susținători ai ideii

¹ Magazin istoric, nr. 6/1978.

că progresul general al națiunii române nu putea fi asigurat decât prin unire, prin realizarea statului național. În mod constant, Moldova și Muntenia au fost prezentate în scrierile lui ca o unitate etnico-geografică și politică indisolubilă, unitate întărită de interese similare, de aceleași suferințe și drepturi ce trebuiau apărute.

În repetate rânduri, patriotul român a atras atenția asupra caracterului progresist al unirii românilor, subliniind rolul politic și economic pe care urma să-l joace noul stat român în concertul popoarelor Europei. În acest context, D. Brătianu avansa ideea că noul stat român, pentru a-și putea împlini misiunea sa istorică, trebuia să fie sprijinit de marile puteri spre a-și câștiga independența și neutralitatea, tocmai pentru a putea juca rolul unui element de stabilitate și de limitare a ingerințelor marilor puteri absolutiste în estul și sud-estul Europei. „Independența Moldo-Valahiei — scrie el — prezintă importanță nu numai din punctul de vedere al comerțului european..., dar și din punctul de vedere al civilizației mondiale. Căci românii, prin cultura, obiceiurile, originea și tradițiile lor, prin relațiile lor cu națiunile civilizate ale Europei, prin limba lor, prin poziția geografică a țării lor, sînt, în mod firesc, destinați a transmite societății orientale civilizația Europei apusene, făcînd astfel legătura între Răsărit și Apus”.

Întreaga sa argumentație se baza nu numai pe profunde înțelegere a istoriei românești și universale, ci și pe argumente documentare, în cadrul cărora un loc important era conferit vechilor tratate (capitulații) ale țărilor române cu Poarta.

În anii 1849-1850, obiectivul imediat al acțiunii sale, ca și al altor patrioți români, a fost acela de a clarifica opiniei publice europene starea de lucruri din principate, de a lămuri cauzele care determinaseră ridicarea la luptă a poporului român în 1848.

Românii din Dacia și virtuțile lor

Cu astfel de convingeri, în cursul lunii mai 1849, D. Brătianu s-a reîntors la Paris. Înainte de plecarea sa din Londra, a primit o recomandare în termeni deosebit de elogiași din partea lordului Dudley Stuart către lordul Normanby, ambasadorul Angliei la Paris: „Dați-mi voie să vă prezint prin această scrisoare pe dl. Brătianu, un nobil valah, care a stat aici cîțva timp și care pleacă acum la Paris. Dînsul are principii patriotice și face parte din același partid ca și dl. Eliade și generalul Tell, ale căror nume și istorie nu vor fi fiind necunoscute de d-voastră, dat fiind faptul că au locuit la Paris. Dl. Brătianu a avut onoarea de a fi fost primit în mai multe rânduri de lord Palmerston, care i-a arătat multă amabilitate. Dl. Brătianu ar putea să vă procure informații folositoare și interesante și sînt sigur că nu veți lua în nume de rău faptul de a vi-l prezenta”.

Ce-i drept, patriotul român avea nevoie de o astfel de recomandare către ambasadorul englez la Paris. La acea dată Anglia se dovedea singura putere capabilă, prin stabilitatea sa politică, să se angajeze în sprijinirea fermă a Porții — tot mai aprig presată de acțiunea diplomatică și militară a Imperiului țarist — și de a determina angajarea pe această cale și a altor puteri occidentale.

În Franța, situația politică internă era marcată, evident, de ascensiunea forțelor reacțiunii. Doar 250 republicani fuseseră aleși în Adunarea Națională, în timp ce partidele catolic și monarhist erau reprezentate prin 500 deputați, cu intenții nedisimulate de a determina alegerea lui Ludovic Napoleon Bonaparte ca

președinte al Republicii Franceze. Cine putea sprijini, în astfel de condiții, lupta românilor?

D. Brătianu a făcut apel la vechile sale cunoștințe, la profesorii săi de la Collège de France. A intervenit pe lângă ei, cerîndu-le, dacă nu puteau altceva, măcar să scrie despre români și situația lor, pentru a menține problema principatelor în atenția opiniei publice.

Abia sosit la Paris, D. Brătianu, împreună cu Al. G. Golescu și C.A. Rosetti, a primit sarcina să redacteze un proiect de protest contra Convenției de la Balta Liman¹, destinat a fi înaintat Cămei franceze. Textul final, la a cărui redactare contribuise în mod hotărîtor D. Brătianu, a fost depus de Edgar Quinet pe biroul Adunării legislative a Franței, la 6 iunie 1849. Memoriul se adresa mai ales montagnarzilor, al căror șef era A.A. Ledru-Rollin, căruia, scriindu-i, D. Brătianu îi mărturisise că românii așteptau nerăbdători apropiata sa interpellare în Adunare. Îl ruga să pronunțe repetat și răspicat numele de România: „Acest nume va readuce la tribună protestul nostru, suferințele noastre”.

În relații de prietenie foarte strînse cu marele istoric francez Jules Michelet, D. Brătianu i s-a adresat în repetate rânduri, solicitîndu-i sprijin în lupta pentru unitatea și libertatea poporului român. Temeinic cunoscător al tre-

¹ Semnată la 1 mai 1849, Convenția ruso-turcă de la Balta-Liman consfințește plan diplomatic internațional înăbușirea revoluției de la 1848 în țările române. Convenția prevedea: domni numiți de sultan pe timp de șapte ani, desființarea Adunărilor obștești și înlocuirea lor cu Divanuri legislative, cu membri de drept și numiți de domn, precum și menținerea sub ocupație militară a principatelor române, „pentru a reprima orice mișcare de insurecționare”. Au fost numiți domni Barbu Știrbei, în Muntenia, și Grigore Alexandru Ghica, în Moldova.

cutului patriei sale, D. Brătianu se adresa la 25 octombrie 1850 marelui istoric francez, cu intenția declarată de a-l face să sprijine prin scrisul său revendicările românilor: „Astăzi vă voi vorbi deci de România... Vă voi face să vedeți — scria el — cum românii din Dacia, un pumn de oameni, au știut salva de astă furtună de 19 sute de ani, marea imagine a naționalității lor și a-i conserva toate trăsăturile atât de pure, atât de profunde, atât de vi-vace. Eu vă voi face să vedeți acest glob de foc, acest astru moral al Orientului modern, această unică lume românească, luminind cu lumina sa atâtea lumi teribile prin grandoearea și obscuritatea lor”.

Pornind de la situația sa în acele clipe, dar referindu-se la o trăsătură definitorie a poporului nostru — atașamentul față de glia străbună — D. Brătianu scria că „pentru a cunoaște bine dragostea românilor pentru patrie, trebuie să știți că nicidecum românul n-a părăsit patria sa fără gândul la întoarcere”. Cu ochii minții el parcurea întreg spațiul geografic care alături de formase străvechea Dacie și unde trăiau, munceau și suferau „cele zece milioane de români, identici unii cu alții, vorbind aceeași limbă, și cu aceeași puritate, ca și cum ar aparține unei clase cultivate din același popor”. Acești români dovediseră lumii întregi admirabila lor voință de libertate cu prilejul evenimentelor din 1848, când, într-o singură suflare, și-au „ilustrat revoluția” prin acte de mare bravură.

Singurul erou al revoluției, poporul

„Acum — scria D. Brătianu în 1852, într-o misivă către unul din frații Golești — România este în toate inimile, ea este pe toate buzele. Unii se tem de ea, o combat; alții o doresc, o cheamă, o vor. Pentru toți, ea există.

Europa întreagă stă mărturie... Îndrăzniți, fraților, și trăiască România!”

De încurajare aveau nevoie nu numai patrioții exilați, ci și cei rămași în țară, unde regimul postrevoluționar suprima cu strășnicie orice manifestare a libertății. Lor li se adresa D. Brătianu, la 20 septembrie 1852, printr-un apel redactat în numele Comitetului revoluționar român: „Europa întreagă se zvîrcolește în dureri, căci pretutindeni nașterea libertății se apropie, căci tiranii pretutindeni chinuiesc omenirea ca să ucidă libertatea în pîntecele maicii ei: dar nici o nație nu suferă ca nația română. Aiurea despotismul lovește ici-colea și alege victimele lui, de vreme ce în România brațu-i de fier apasă și nimicește tot ce e suflare, căci acolo sătenii ca [și] orașenii, preoții ca [și] mrenii, femeile, copiii chiar, toți sinteți apostolii libertății”.

Trei împărați despoți strîngeau într-un cerc înăbușitor națiunea română, sugrumind orice licărire a libertății. Soarta dramatică a principatelor române, veșnic amenințate cu ocupația militară, îl îndurera: „Libertățile voastre, drepturile voastre, toate vi s-au răpit; astăzi nici o lege nu vă mai ocrotește”. Peste munți, în „România austriacă”, cum denumea el teritoriile românești subjugate de Habsburgi, românii erau persecutați și închiși pentru că cereau respectarea drepturilor lor. „Înversunarea împăraților asupra poporului român este de zece ori mai mare decât asupra celorlalte popoare, ce, ca dînsul, greu sîngeră sub ale lor gheare. Ei au jurat să șteargă România du pă fața pămîntului, au jurat să spulbere din ale lor straturi cui-bul libertății, să stingă vulcanul ce de 18 secole împrăstie căldura și lumina în juru-i și zguduie temelile împărățiilor lor”. Dar, afirma cu încredere D. Brătianu, triumful idealurilor pentru care românii se ridicaseră la luptă în 1848 era aproape: „Zicem triumful

revoluției de la '48; într-adevăr, revoluția nu a pierit, nu a putut pieri, căci ea n-a fost conspirația a cîțiva oameni sau strigătul de război al unui popor, ea a fost strigătul omeniei întregi”.

Lupta putea fi reluată în orice moment, de aceea românii trebuiau să fie pregătiți. „Nu vă îngrijiți mai mult de despoți ce aveți să combateti și de armele lor; soldații lor sînt fiii poporului și, la glasul unui frate, la glasul unui părinte, mai toți vor îmbrățișa stindardele libertății”. Mai cu seamă în condițiile anului 1852, cînd „Europa vă cunoaște; acum cunoaște puterea voastră; știe că zece milioane de români aveți tot o limbă, tot o tradiție, tot o patrie; că la voi provincialismul și dezbinările politice sau religioase nu există, căci toți cîți sinteți aveți aceeași credință, aceeași voință, aceeași acțiune, același suflet”. Și imaginea viitoarei patrii era conturată de pana înaripată a patriotului român ca o Românie a „inimilor noastre, Românie mare ca România lui Traian, vitează ca România lui Mihai, eroică ca România pompi-erilor [din Dealul Spirii], sublimă ca România poporului din Cîmpul Libertății, mîine Românie, maica și fiica noastră, va rupe vâlul ce învâluie a sa frunte și diadema ei va fi mîndra noastră podoabă și veselia lumii. Trăiască Republica Democratică și Socială. Trăiască Republica Română!”.

Înzestrat cu deosebită sensibilitate, cu o energie egalată doar de dragostea sa nețărmurită pentru patria ale cărei unitate și independență le transformase în țelul suprem al vieții sale, D. Brătianu prețuia ca nimeni altul marile virtuți morale și eroismul poporului român, atașamentul profund al maselor populare față de ideile generoase ale revoluției din 1848. Își reproșa, într-o scrisoare către J. Michelet, că „nu am vorbit de adevăratul erou, de singurul erou al Revoluției, de popor”.

CEA DE-A DOUA BĂTĂLIE DE LA ARNHEM

CRISTIAN POPIȘTEANU

Localitatea Ridgefield. Statul Connecticut. Statele Unite ale Americii. O casă mare de țară, în mijlocul unei imense întinderi verzi. Un soare tîrziu luminează trist în acel noembrie 1974 încăperile acelei case, unde două femei fac ordine în biroul unui scriitor. Pînă de curînd aici trăise și lucrase Cornelius Ryan, autorul uneia dintre cele mai celebre trilogii istorice consacrate celui de-al doilea război mondial și alcătuită din volumele Ziua cea mai lungă¹, Ultima bătălie și Un pod prea îndepărtat². În acel noembrie 1974, cele două femei, Kathryn Ryan, soția scriitorului, și Annie Bardenhagen, secretara sa, au descoperit 200 scrisori, 75 rapoarte medicale, 8 carnete de note, 6 benzi de magnetofon.

Misiunea atît de dureroasă de a aduce la lumina tiparului conținutul acestei documen-

¹⁻² Apărute și în românește, la Editura politică.

În imagine: atacul „Podului prea îndepărtat”: o reconstituire fidelă a tragicului eveniment din 1944, realizată de cinematograful american și britanic, după cartea lui Cornelius Ryan.

tații tragice a revenit soției lui Ryan, Kathryn, ea însăși romancieră, cu care a luptat împreună. „Oricît ar părea de necrezut — avea să scrie soția scriitorului în primele rînduri ale volumului O bătălie personală, alcătuit pe baza acestei documentații și apărut în 1980 în S.U.A., care se adaugă, acum, postum bibliografiei lui Cornelius Ryan —, nici secretara sa, Annie Bardenhagen, nici eu nu bănuiam această activitate scriitoricească tăl-nuită. Annie luase note asupra evenimentelor din primele 15 zile care au urmat diagnosti-cării cancerului lui. Nimic în plus. Singur și fără știrea nimănui, el aduna elementele acestei cărți, camuflînd-o sub cealaltă. El a avut răgazul de a alcătui dosarele sale secrete despre mersul bolii, păstrîndu-și vechile obiceiuri de a începe lucrul în fiecare dimineață foarte devreme, înainte ca Annie și cu mine să i ne alăturăm, și continua să rămînă la biroul său mult după plecarea noastră. Deși ținut într-un fotoliu rulant, cea mai mare parte

din ultimii săi patru ani de viață, el nu și-a modificat maniera de a lucra, șapte zile din șapte. Biroul său era sacru pentru noi, ticsit cu textele interviurilor luate participanților la cel de-al doilea război mondial, hărți de război, ziare, paginile manuscrisului Podului [Un pod prea îndepărtat]. Opt zile după moartea sa, Annie și cu mine am început să clasăm documentele de pe biroul său. Și atunci, într-un sertar neîncluiat, într-un dosar în care se afla interviul său cu generalul Dwight Eisenhower, am găsit toate documentele care constituie materialul acestei cărți. Descifrându-le, am găsit nenumărate indicații care m-au convins că era vorba de elementele de bază pentru o carte pe care Connie [diminutivul lui Cornelius Ryan] intenționa să o publice, bineînțeles nu înainte de celelalte (Ryan proiectase să scrie cinci cărți despre cel de-al doilea război mondial).

Noi eram pe deplin conștiente de greul tribut pe care scrierea Podului l-a impus sănătății sale precare. Un pod prea îndepărtat a fost numitorul nostru comun în toți acești ani.

Noi [Connie și cu mine] împărțeam acum munca pentru pregătirea altei cărți [O bătălie personală]: de fapt, finalizăm o treabă secretă, pe care Connie însuși spera să o ducă la bun sfârșit când vor fi venit pentru el zile mai bune. Înregistrările lui mi-au furnizat osatura acestor cărți. Am completat-o cu detaliile din notele sale, ca și din jurnalele pe care Annie și cu mine le-am ținut în tot acest timp.

Ne aflăm, așadar, în fața unei cărți neobișnuite. O carte despre scrierea altei cărți. Dar dacă însuși volumul la care lucra Ryan era insolit, fiind destinat să dezvăluie lucrurile așa cum s-au petrecut într-adevăr în timpul operației Market-Garden¹, nu cum le prezentașă până atunci istoriile oficiale occidentale, cartea O bătălie personală este, la rîndul ei, cu totul leșită din comun.

Alegîndu-și drept subiect pentru Un pod prea îndepărtat controversata și tragică bătălie de la podul de la Arnhem (Olanda), Cornelius Ryan² aprinde reflectoarele istoriei asupra uneia dintre cele mai ample operații militare de desant aerian, reface întreaga epopee care a însemnat pentru corpul expediționar aliat cea mai gravă înfrîngere pe continentul european și ale cărei pierderi au depășit cu mult pierderile debarcării din Normandia, din 6 iunie 1944.

Ryan însuși spune despre el: „Nu mă consider nimic altceva decît un corect practician al ziaristicilor, care a găsit un nou mod de a

scrie istoria. Deseori istoricii scriu cam în felul următor: «atacul a început la orele 9 dimineața și pînă la amiază înălțimea a fost cucerită». Tragediile omenești care au avut însă loc în aceste trei ore ar putea umple cinci volume”.

Trebuie spus că, în urma marelui său renume datorat primei cărți, Ziua cea mai lungă, apărută în 1960, Ryan ar fi dorit să fie membru al Asociației istoricilor americani. Totuși, instituția nu l-a acceptat în rîndurile ei decît cu puțin timp înainte de a se stinge din viață. Desigur că și acest obstacol și nedrept refuz l-a determinat pe Ryan să lase drept ultima lui dorință ca pe platra sa funerară să fie scris, alături de numele său, și profesia: reporter.

Dealtfel nu a fost singurul refuz de care a avut parte, chiar după moarte. Deși scriitorul a fost distins în 1974 de președintele Franței, Georges Pompidou, cu Legiunea de Onoare, i s-a refuzat, totuși, de a fi înmormîntat alături de combatanții corpului expediționar aliat care au murit în iunie 1944 pe tărîmurile Normandiei, în executarea celei mai ample operații de debarcare din istorie, operația „Overlord”, care a deschis cel de-al doilea front în Europa. Deși Ryan a făcut să reinvie în cărțile sale figurile combatanților, autoritățile franceze responsabile au refuzat să-i îndeplinească amintita cerere, deoarece nu a participat la operația propriu-zisă.

Judecînd după împrejurările dramatice în care scriitorul și-a elaborat ultima carte, mi se pare într-un totul îndreptățit să cred că această luptă personală a fost pentru Ryan o a doua Bătălie de la Arnhem: Așa după cum eroii din ultima sa carte au luptat pînă la ultimul cartuș, știînd că sînt condamnați, dar păstrînd în suflele speranța, tot astfel s-a comportat Ryan pînă în ultima clipă. Atunci cînd, la 24 aprilie 1974, Asociația istoricilor americani îl primea în rîndurile sale cu motivația „o asemenea distincție nu este atribuită decît acelor autori care au realizat o operă de valoare istorică și literară”, Cornelius Ryan — în ciuda unui grav accident survenit chiar în acea seară, ceea ce avea să-l apropie sfîrșitul — era cu gîndul la cele spuse de William Faulkner cu ocazia primirii premiului Nobel pentru literatură: „Cred că omul nu se poate mulțumi doar să supraviețuiască: el se va impune. Omul este nemuritor; spiritul său este capabil de înțelegere, de sacrificiu, de suferință. Datoria scriitorului este de a ajuta sufletul omului. Este privilegiul scriitorului de a ajuta omul să îndure suferința, îmbărbătîndu-l și amintindu-i curajul, demnitatea, speranța, mîndria, înțelegerea, mila și sacrificiul care au făcut gloria trecutului său”.

Iată acum cîteva momente din epopea personală a lui Ryan, așa cum au fost ele notate de scriitor sau de soția sa.

¹ Magazin istoric, nr. 1/1975.

² Cornelius Ryan s-a născut în 1920 la Dublin (Republica Irlanda) și a murit la Ridgefield, S.U.A., în 1974. Între 1940-1945 a fost corespondent de război pentru cotidianul londonez *Daily Telegraph* pe fronturile din Africa, vestul Europei și Pacific. În 1950, a devenit cetățean american și în același an s-a căsătorit cu Kathie Morgan. Ultimele decenii din viața le-a consacrat documentării și scrierii trilogiei sale despre cel de-al doilea război mondial.

La 24 iulie 1970, ea scria: „De mult, Annie și cu mine dactilografiase și catalogasem dosarele și întreaga documentație necesară cărții (*Un pod prea îndepărtat*). Dar Connie evita noua carte”.

Iar soțul ei înregistra pe bandă de magnetofon, la 25 iulie 1970, ziua aflării diagnosticului, următoarele: „Îmi vine în minte o experiență care are în mod cert cea mai mare analogie cu situația critică în care mă găseam de azi-dimineață. În timpul celui de-al doilea război mondial, m-am găsit împreună cu o patruzălușă prins într-un cîmp minat. Îmi amintesc perfect că reacția mea mentală a comportat două niveluri distincte: 1. cum de-am ajuns în situația asta? și 2. acum, dacă sînt aici, trebuie să scap!

În mod ciudat, cînd mă gîndesc, nu-mi amintesc să-mi fi fost frică. Dar nici să fi avut prea mult curaj. Cred că prima mea reacție a fost pur mecanică. Nici vorbă să mă gîndesc înduioșat că sîntem într-un cîmp de mine. Unicul obiectiv era de a-l traversa în viață, ceea ce am și reușit să facem într-un fel sau altul. Se pare că șansa joacă un rol destul de mare în viață. A mea pare să mă abandoneze în clipa de față. Acum, ca și în acel moment din timpul războiului, eu nu știu pe ce cale pot să scap din această grea încercare, dar știu sigur că nu pot rămîne la nesfîrșit ținut pe loc”.

Și Ryan și-a organizat timp de peste patru ani rezistența, o rezistență tenace, îndrîjită, inteligentă. Miza sa maximă — viața, cea minimă — răgazul de a scrie *Un pod prea îndepărtat*.

Să desprindem mai departe din gîndurile acestui adevărat jurnale de front pur intim în timp de pace. Tot la 25 iulie 1970, Cornelius își spunea, cu gîndul la carte: „Planurile cu străzile orașelor olandeze Eindhoven, Nijmegen și Arnhem — așa cum arătau ele în 1944 — sînt gata să fie prinse în pîneze pe tabla pe care așăm toate știrile zilei și care ocupă jumătate din peretele biroului meu. Pe ace-

te planuri sînt marcate cu cerneluri colorate posturile clandestine ale Rezistenței olandeze, principalele clădiri, casele care se aflau în zona de luptă. Știrile comunicate de jurnalele de război sînt clasate pe zile și pe ore. Toată documentația existentă — cărți de referință, registre telefonice, buletine meteorologice și presa cotidiană din septembrie 1944 — era la dispoziția mea pe rafturile de lîngă biroul meu”.

Peste o lună, la 29 august 1970, își imaginează debutul acțiunii: „Micul sat olandez Driel era cel mai bun punct de plecare: să fac cititorul să participe direct la experiența locuitorilor săi. Știu că trebuie să pornesc de la Driel, dar cuvintele nu-mi vin. De ce Driel? Driel este satul inocenților. Olandezii care locuiesc acolo au fost scutiți de război. Erau derutați. Ei nu știu că războiul se va prăvăli și peste ei, strivindu-i. În ziua cu care am de gînd să-mi încep cartea, oamenii din Driel sînt sănătoși și liniștiți; ei fuseseră ocoliți de conflict pe care-l credeau terminat. Și apoi, cîteva săptămîni mai tîrziu, ei se vor regăsi în plin holocaust, avînd de suferit asemenea soldaților. Și, asemenea lor, trebuind să accepte pedeapsa, brutalitatea, implacabila, monstruoasă stare de război.

Iubesc pe combatanții și pe civilii care mi-au dat posibilitatea să-mi scriu cărțile. Iubesc încrederea și cinismul lor, frica și credințele lor, capacitatea lor de necrezut de a ride de orice, creînd astfel o atmosferă de voioșie, teribilă, pentru că, în preajma morții și a distrugerii care îi împresoară, risul este singurul lucru care le rămîne. Ce exemplu bun pentru mine!

Da, trebuie să încep din satul Driel. Este locul de început și va fi locul de încheiere al cărții”.

Lucrul avansează greu. Manuscrisul se naște extrem de dificil, strecurîndu-se printre intervenții chirurgicale, analize, consulturi și, mai ales, nesfîrșite eforturi pentru ca în viața publică să nu transpară nimic din drama bolii, întru-

cît ar complica grav situația financiară a scriitorului, iar în cea de familie, cei doi copii să nu resimtă calvarul frîntărilor și suferințelor părinților.

La 20 august 1971, soția scrie: „I-am sugerat lui Connie, văzîndu-i chinul zilnic: notează-ți fiecare din ideile care-ți vin. Dar el nu putea să lucreze în această manieră. Iar eu, de asemenea. Și totuși, dintre noi doi el era cel mai doritor de perfecțiune. Fiecare pagină scrisă cu grijă de el mi-era întinsă pentru a o revede. Iar apoi, se întorcea spre biroul său să o corecteze, înainte de a mi-o da din nou. Cînd, în sfîrșit, Annie intra în posesia paginii, doar ochii săi experți erau capabili să descifreze textul și să-l dactilografieze corect”.

În 1973, cartea este pe terminată. La 26 iulie, Ryan își mărturisește: „Ceva ce nu am spus încă în aceste înregistrări: mi se întîmpla cîteodată să mă simt atît de slăbit, încît am luat obiceiul de a mă întinde în diferite momente ale zilei pe canapea din birou. Îmi fac placul unui capitol sau al mai multora și apoi scriu cît mai mult posibil. Dar oboseala mea este în prezent permanentă și mi-am dat seama că nu pot să rămîn la birou mai mult de o oră, două, după aceea trebuie să mă întind. Kathie și Annie continuă să lucreze. Kathie are atîtea vrafuri de interviuri în jurul ei, ai putea s-o crezi în plină mutare. Cu toate acestea, ea știe exact să găsească ceea ce-i trebuie într-o secundă și întinde mîna pentru a scoate dintr-un anume loc două sau trei dosare deodată. Ea intercalează întîmplările pe care le găsește în interviuri în cadrul general al povestirii și atunci cînd mă ridic de pe canapea revedem textul, îl modificăm, îl ajustăm, aranjăm întîmplările în așa fel încît fiecare dintre interviuri să se potrivească exact la momentul oportun pentru a face episodul cît mai veridic și a-i sporii interesul. Annie pare a fi peste tot în același timp. Ea trebuie să redactilografieze și să renumereze fără încetare paginile

de manuscris pe care Kathie sau eu le-am modificat. Mă întreb adesea cum poate să se ocupe de toate atât de bine.

Îmi face plăcere să mă odihnesc în birou. Această încăpere este locul unde eu trăiesc cu adevărat. Când mă întind pe canapea să mă odihnesc, sunetele demolite ale muncii mă înconjură cu o armonie liniștitoare. Mă găsesc în mijlocul vieții active și cu toate acestea nu sint acolo în aceste momente. Apoi, peste o oarecare timp, slăbiciunea mea dispare și mă ridic. Atunci, timp de o secundă durerea mă izbește cu o intensitate nemicitoare. Încerc să nu-mi tirăsc prea mult piciorul, revenind la birou. Citeodată, când mă simt prea rău pentru a lucra, eu trebuie să-mi rostesc în sinea mea un discurs mobilizator și după aceea în câteva minute reușesc totdeauna să reintru în starea de spirit a anului 1944. Cred că noi zburăm în momentul de față în scrisul nostru cu o viteză pe care n-am avut-o niciodată la cărțile anterioare."

Manuscrisul la *Un pod prea îndepărtat* este terminat pe 27 octombrie 1973. La 23 noiembrie 1974, la orele 19.44 autorul său se stingea în camera 1428 a Spitalului Memorial Sloan Kettering din New York. Pe ultimul lui drum, Cornelius Ryan avea să primească onorurile date de foștii combatanți ai Diviziei 82 aeropurtate, precum și ale veteranilor Diviziei 101 aeropurtate, ai Armatei 1 și 3 și Diviziei 4 americane, precum și a numeroși luptători anti-hitleriști britanici, francezi, olandezi, americani, în vreme ce cel mai cunoscut comentator american de radioteleviziune, Walter Cronkite, reamintea cu-vintele lui William Faulkner. Și astfel intra în eternitate Cornelius Ryan, un reporter antifascist, devenit scriitor istoric, într-o ultimă înfrățire cu suferințele eroilor săi.

CANTACUZINII MOLDOVENI

(Urmare din p. 17)

domnului, alături de grecul Panaiotachi Morona, căsătorit cu o vară primară a sa. „Și să potrivis-amîndoi acești doi boieri într-o fire, după cum să dzice «calul rîios găsește copaciul scortșos»: iuți, mîndri, mincinoși, fățarnici, giurători pentru hiece, amăgitori". Contrar bunicului său — care se opuse la mărirea birurilor — Ilie Cantacuzino l-a îndemnat pe Antioh vodă să pună biruri noi. Politica de înăsprire a fiscalității și atitudinea sa față de boierimea mică — „pe mazîli îi îndesiă cu dădii grele și cu împrumute dese și nu le mai da" — l-au făcut atât de nepopular, încît domnitorul a trebuit să-i retragă vistiernicia (1706), „că nu mai pute să-l mai rebde, de jaloba mazărilor, numai la cînte tot îl înche".

La schimbarea domniei, în vara anului 1707 — cînd Antioh Cantemir a fost înlocuit cu Mihai Racoviță — oamenii noului domn l-au „prinsu și pe Ilie Cantacozino cel tare și mare, perifan [vestit], numai cu cămeșe „și desculțu" și „l-au dus pe uleță de l-au închis și zapcii care îl ducă așe gol pe uliță îl mustra". Ca și în cazul tatălui său, a fost nevoie de chezășia boierilor pentru a fi eliberat.

Deși noul domn era din mamă Cantacuzină (și o soră a sa se va căsători cu un nepot de frate al lui Ilie), totuși raporturile lui Mihai vodă Racoviță cu acest văr al său nu au fost deloc bune. Întrucît unica fiică a fostului vistiernic, Bălașa, era logodită de prin 1705-1706 cu Ștefan Brîncoveanu, tatăl mirelui —

Constantin vodă Brîncoveanu, a cărui mamă era, de asemeni, din neamul Cantacuzinilor — a rugat pe Racoviță „să-l lasă pe Catacozino, cu fata lui și cu alte rude, să margă în Țara Muntenască, să facă nuntă". Plecînd astfel (1708), „cu pricina nunții ce-au făcut... n-au vrut să mai vie, ce au rămas acolo, cu mare împotrivire mării sale lui vodă". La curtea lui Vodă Brîncoveanu, Ilie Cantacuzino și-a întezit intrigile împotriva lui Mihai Racoviță — cum se spune într-un document din epocă, „făcînd atîte amiastecături în Țara Munteniască Ilie vistiarnicul" — pînă s-a obținut mazierea lui Racoviță. Sperînd că domnia va fi acordată din nou lui Antioh Cantemir, boierii pribegi în Țara Românească (Ilie Cantacuzino și Ilie Catargiu) au revenit în Moldova „dîrji și sămeți, așteptînd din ceas în ceas să le vie cărți de la Antohie vodă, să fie căimăcani". În această așteptare însă au reînceput și samavolnicile, așa încît atunci cînd s-a aflat că domnia a fost dată lui Neculai Mavrocordat (noiembrie 1709), cei doi boieri „s-au și spăriet de faptele lor cele nebane ce făcuseră". „Bogată rușine le era!", adaugă Ion Neculce, a cărui obiectivitate față de vărul său primar e demnă de toată lauda. Noul domn însă i-a iertat pentru moment și, intrînd în Iași, l-a numit pe Cantacuzino mare vistiernic și pe Catargiu mare spătar. „Și-n-dat-atunci, ieșind de la curte, [Ilie Cantacuzino] s-au războlit [îmbolnăvit] și pîn-la săptămînă au și murit". Cum s-a derulat în continuare istoria acestei familii vom vedea în numărul următor.

O BOGATĂ EXPERIENȚĂ ISTORICĂ

(Urmare din p. 3)

România a fost a doua patrie a mii de mucenici ai noștri..., un far sfânt al libertății, speranța într-o viață nouă".

În România au activat, de asemenea, societăți revoluționare și culturale albaneze, au fost editate numeroase lucrări, ziare și reviste în limba albaneză, care au contribuit la dezvoltarea sentimentelor naționale ale poporului albanez prin promovarea limbii naționale și a culturii proprii.

În aceste condiții se ridică întrebarea: ce i-a făcut pe unii oameni politici și istorici să aprecieze, la începutul sec. XX, regiunea Balcanilor drept „butoiul cu pulbere al Europei”? Sau ce i-a determinat pe unii istorici și politicieni contemporani să considere încă zona Balcanilor ca fiind formată dintr-un „grup de state mici, nestabile și slabe”? O astfel de imagine — pe care o considerăm nedreaptă și falsă — a născut conceptul politic de „butoi cu pulbere”, folosit încă și azi pentru a defini stări tensionale, potențial conflictuale.

De la început nu este clar că disensiunile ca și tensiunile dintre state în Balcani la sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX au fost mai cu seamă provocate și întreținute de marile imperii vecine — otoman, austro-ungar și țarist — ca și de alte mari puteri cu interese strategice divergente în această regiune. Așadar, dezbinarea dintre țările balcanice, stările conflictuale din regiune sînt în mare parte un produs extrabalcanic. Marile imperii au căutat să dezbinе și să învrăjbească popoarele balcanice, exacerbind cu bună știință unele neînțelegeri locale (la a căror origine se aflau înseși aceste imperii, prin dominația pe care ele o exercitaseră timp de secole asupra unor popoare), pentru ca în felul acesta să le domine și să împiedice desăvîrșirea procesului obiectiv de eliberare și de realizare a unității lor naționale, dezvoltarea lor socială, economică și culturală.

Realizarea statelor naționale independente în această zonă a continentului — operă a maselor populare — cuprinde în sine o experiență istorică de o deosebită valoare teoretică și practică, și anume: solidaritatea și colaborarea permanentă dintre ele, dar cu deosebire în momentele de răscruce ale luptei pentru libertate, respectul reciproc al independenței și suveranității naționale, stima pentru individualitatea națională, egalitatea în drepturi, neamestecul în treburile interne, toate acestea reprezentînd singura cale pen-

tru înfăptuirea țelurilor naționale fundamentale și baza sigură a colaborării lor viitoare. România și alte state din centrul și sud-estul Europei, care s-au format ori reîntregit în urma prăbușirii imperiilor otoman, austro-ungar, țarist și german, au colaborat în cadrul Micii Înțelegeri (România, Iugoslavia și Cehoslovacia) și Înțelegerii Balcanice (România, Grecia, Iugoslavia și Turcia), alianțe deschise, defensive, de securitate și cooperare regională — în scopul prezervării independenței și suveranității naționale, a integrității lor teritoriale. Cele două alianțe regionale au jucat un rol important în conturarea raporturilor internaționale din epoca interbelică pe baze noi, aducîndu-și contribuția la întărirea colaborării și la apărarea păcii în întreaga Europă. Ele constituie un exemplu unic în istoria Europei interbelice, reprezintă o experiență deosebit de valoroasă, grăitoare prin învățămintele ei.

Legăturile dintre mișcarea muncitorească și democratică din România și cele din țările vecine au cunoscut și ele o dezvoltare și mai largă în perioada interbelică. Numeroși români au participat în cadrul batalioanelor internaționaliste pentru apărarea Marii Revoluții Socialiste din Octombrie¹ și a Republicii Sfaturilor din Ungaria², iar în țară au fost organizate largi campanii împotriva intervențiilor imperialiste în cele două țări. După instaurarea dictaturii horthyiste în Ungaria, numeroși reprezentanți ai mișcării revoluționare, democratice și progresiste din această țară, pentru a scăpa de teroarea albă dezlănțuită împotriva lor, s-au refugiat în România, unde au continuat să-și desfășoare activitatea. Este un fapt istoric atitudinea României de solidaritate cu victimele agresiunii naziste: Austria, Cehoslovacia, Polonia. Exemple istorice se pot înmulți.

Toate asemenea tradiții și multe altele din aceeași categorie au devenit un bun istoric comun al relațiilor noastre cu statele vecine. „Dezvoltăm puternic raporturile cu țările socialiste — arăta secretarul general al partidului nostru în Raportul prezentat la Conferința Națională — și, în acest cadru, acordăm o atenție deosebită prieteniei și colaborării cu țările vecine”. Iată de ce România socialistă se sprijină pe un fundament istoric de neclintit în legăturile de colaborare multilaterală și prietenie cu vecinii săi.

^{1,2} Magazin istoric, nr. 7/1967, 10/1968; 3/1969, 3/1979.

Întrebări cu... imagini

Iată-ne, aşadar, în faţa concursului Magazin Istoric, ediția 1983. El va cuprinde ca și alte concursuri organizate de revista noastră, 15 întrebări, ce vor apărea în trei serii, câte cinci întrebări în fiecare din numerele 4, 5 și 6/1983 ale revistei. Spre deosebire însă de concursurile precedente, toate cele 15 întrebări, ale celor trei serii, vor fi formulate pornind de la fotografiile apărute în numerele revistei pe care le-am indicat ca bibliografie, respectiv nr. 10, 11, 12/1982 și 1, 2, 3/1983. De aici și înțitulura actualiei ediții a concursului nostru: Întrebări cu... imagini.

Cum am precizat și în nr. 3/1983, fiecare întrebare este însoțită de cîte trei variante de răspuns. Din aceste variante numerotate a, b, c, doar una singură este cea corectă: ea urmează a fi indicată ca atare de concurenți. Răspunsurile vor fi scrise pe o singură față a unei singure fișe care va constitui buletinul de participare la concurs.

Acest buletin de participare va fi trimis după publicarea celei de-a treia serii de întrebări și va cuprinde trei coloane verticale, numerotate I, II, III, corespunzând celor trei serii de întrebări. Pe fiecare coloană se vor scrie de sus în jos numărul întrebării și litera care indică răspunsul corect. De exemplu:

I	II	III
1 — a	1 — a	1 — b
2 — b	2 — c	2 — a
3 — a	3 — b	3 — c

Modelul de mai sus este pur orientativ și nu reprezintă etuși de puțin răspunsurile exacte la primele întrebări din fiecare serie.

Deci un buletin de participare va cuprinde trei coloane (corespunzând celor trei grupe a cîte cinci răspunsuri corespunzând celor cinci întrebări din fiecare grupă).

Nu se vor lua în considerație variantele de răspunsuri.

Împreună cu cele trei taloane, răspunsurile la cele trei serii de întrebări vor fi trimise într-un singur plic pe adresa: Redacția Magazin Istoric, Căsuța poștală 1-702, București, str. Intrarea Ministerului, nr. 2, cod. 70 100, pînă cel mai tîrziu 20 iulie 1983 (data ștam-

plic poștal). Plicurile vor purta mențiunea Pentru concurs.

Răspunsurile rectificate ulterior nu se vor lua în considerare, singurele valabile fiind cele de pe buletinele de concurs expediate împreună cu taloanele.

Dacă numărul scrisorilor cu răspunsuri exacte depășește pe cel al premiilor, câștigătorii vor fi desemnați, ca și pînă acum, prin tragere la sorți. Numele celor care atingează două sau mai multe serii de taloane vor fi prezente de două sau mai multe ori în urnă.

Datele personale ale concurenților (nume, adresă, profesie, loc de muncă) vor fi scrise cîteș, cu litera mari de țipar, pe aceeași unică fișă.

Concursul este dotat cu următoarele premii:

- PREMIUL 1 — un televizor OLT
- PREMIUL 2 — un aparat radio MADRIGAL
- PREMIUL 3 — un aparat foto ORIZONT
- PREMIILE 4-6 — trei aparate radio DERBY
- PREMIILE 7-10 — patru aparate foto SMENA 8 M
- PREMIILE 11-16 — șase stilouri HERO
- PREMIILE 17-24 — opt serviete
- PREMIILE 25-39 — 15 seturi diapozitive istorice
- PREMIILE 40-59 — 20 abonamente pe un an la

Magazin Istoric

PREMIILE 60-89 — 30 abonamente pe 6 luni la Magazin Istoric

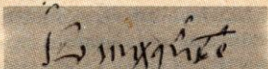
PREMIILE 90-99 — premii de consolare — 10 colecții Magazin Istoric pe anul 1982, legate.

Aceste premii de consolare se vor atribui, prin tragere la sorți, incluzîndu-se în urnă buletinele de participare ale tuturor concurenților, indiferent de numărul de răspunsuri pe care l-au dat celor 15 întrebări.

Încheind aici prezentarea concursului Magazin Istoric, ediția 1983, urăm participanților mult succes!

PRIMA SERIE DE ÎNTREBĂRI

1. Semnătura unui mare voievod român.

Numele lui.

- a) Mircea cel Bătrîn
- b) Mihai Viteazul
- c) Ștefan cel Mare

2. Secvență din luptele purtate pentru eliberarea unui mare oraș sovietic, bătălie în care, naziștii au

suferit o înfrîngere zdrobitoare, pierzînd pe lîngă o enormă cantitate de material de luptă și un imens număr de oameni (morți, răniți, prizonieri).

Numele orașului?

- a) Stalingrad
- b) Kursk
- c) Moscova

3. Moment din timpul construirii Canalului Pana-

ma, ale cărei lucrări s-au efectuat între anii...

- a) 1893-1914
- b) 1880-1914
- c) 1889-1914

4. Acesta este portretul autorului primei hărți a Țării Românești, imprimată la Veneția în anul...

- a) 1720
- b) 1710
- c) 1700

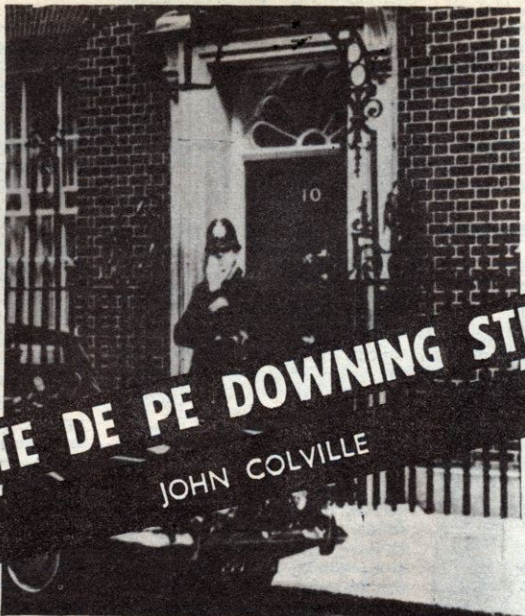
5. Ce semnifică acest gest al premierului britanic W. Churchill, cu care a

îmbărbătat populația în momentele grele din celui de-al doilea război mondial?

- a) ofensiva
- b) chemarea
- c) victoria

VINIETE DE PE DOWNING STREET

JOHN COLVILLE

Un prim element care credem că merită să fie relevat în mod particular, în acest episod, este faptul că un diplomat și înalt funcționar guvernamental ca John Colville nu s-a mulțumit să privească războiul prin ferestrele reședinței primului ministru, de pe Downing Street. El și-a luat „vacanță” pentru a lupta pe front, ca aviator în Royal Air Force, și s-a înapoiat la slujba sa civilă numai în urma insistențelor lui Churchill.

În această privință, Colville a respectat o veche tradiție britanică: în perioada unei conflagrații, oamenii politici, familiile lor și colaboratorii lor imediați nu se considerau scutiți de îndatoriri militare. Desigur, ca orice regulă (mai ales una nescrisă), și aceasta a cunoscut excepții. Dar printre cei care au ilustrat-o se numără însuși „patronul” lui Colville.

După cum se știe, în cel dintâi război mondial, Churchill a fost prim-lord al Amiralității britanice (ceea ce ar echivala cu ministrul marinei militare) până la 11 noiembrie 1915, când a trebuit să-și dea demisia, în urma eșecului debarcării aliate din peninsula Gallipoli (Turcia). Pe atunci, multă lume avea impresia că el își ratase definitiv cariera politică și nimeni n-ar fi anticipat că, la exact 25 ani distanță, demisionarul copleșit de criticile colegilor, ale adversarilor și ale presei va

deveni șeful guvernului britanic, pentru a conduce Anglia la un liman victorios.

Imediat după părăsirea biroului său de la Amiralitate, Churchill a cerut să fie trimis pe frontul din Franța. În volumul său memorialistic Winston Churchill as I Knew Him (Winston Churchill, așa cum l-am cunoscut), Violet Bonham Carter — fiica lui H.H. Asquith, primul-ministru de atunci, și cumnata Marthei Bibescu — povestește că fostul prim-lord a îmbrăcat uniforma de maior de infanterie și a preluat comanda unui batalion, într-unul din cele mai expuse sectoare ale frontului. Primit mai întâi cu o ironică rezervă de superiorii săi, el le-a câștigat repede respectul, dovedind că nu aștepta privilegiile de pe urma situației sale (era, în continuare, deputat în Camera Comunelor). Mai mult decât atât, când colonelul său i-a propus să-l atașeze statului maior al regimentului, Winston, dovedind că nu aștepta purta pecetea caracteristicului său umor: „La statul maior domnea o abstenință totală. Nu se bea decât ceal tare, amestecat cu lapte condensat — o licoare foarte dezagreabilă... Cum mie mi-a plăcut totdeauna alcoolul în doze moderate, dar zilnice, mi-am dus calabalicul în linia întâi”.

Dar în linia întâi era nu numai alcool, ci și moarte. Într-o zi, generalul care comanda divizia respectivă l-a convocat pe Churchill,

„pentru a mai sta la taciale cu el“. Maiorul s-a dus, bombănind nemulțumit de noroalele prin care trebuia să înoate. La întoarcere, a constatat că un obuz pulverizase adăpostul său din tranșee, ucigând pe toți cei dinăuntru. Un simplu hazard îl împiedicase să le împărțeaască soarta.

Tradiția s-a transmis generației următoare. În cel de-al doilea război mondial, fiul primului ministru, Randolph Churchill, a în-

deplinit câteva misiuni deosebit de primejdioase, printre care, la loc de frunte, se situează parașutarea sa în Iugoslavia, ca unul dintre observatorii militari ai Angliei pe lângă forțele populare de eliberare, conduse de Iosip Broz Tito.

Să ne întoarcem însă la evocările lui John Colville din volumul memorialistic *Footprints in Time* (Urme de pași în timp), Londra, 1979¹.

Ziua cea mare

Debarcarea în Normandia — cea mai mare operație de desant aerian și naval din tot cursul ultimului război mondial

În decembrie 1943, când am fost rechemat pe Downing Street și a trebuit să părăsesc escadrila mea de recunoaștere din Royal Air Force, am aflat repede că noi și americanii plănuim o debarcare de mari proporții, pentru primăvara următoare, în nordul Franței. Deși data și alte amănunte ale operației erau ținute într-un secret desăvârșit, îndatoririle mele erau de așa natură, încât nu se putea să nu fiu pus la curent cu multe dintre aspecte.

Mi s-a părut intolerabil ca eu să nu iau parte directă la ceea ce se anunța a fi cea mai mare operație militară amfibie din istoria omenirii. Spre norocul meu, o parte din farmecul lui Churchill se datora faptului că era un romantic incurabil și că își păstrase multe dintre trăsăturile sale din copilărie. De aceea, am reușit să-l conving până la urmă că trebuie să mă înapoiez la escadrila mea. Înainte de a pleca, primul

ministru a avut grijă totuși să-mi atragă atenția să nu uit că „acest război nu se poartă exclusiv pentru distracția dumitale“.

Așa că, la 20 mai 1944, mi-am pus din nou uniformă și am plecat la aerodromul militar din Odiham. Acolo își avea baza Escadrila 168, dotată cu avioane de tip P. 51 Mustang. Misiunea noastră era de a fotografia viitoare obiective de la joasă altitudine, de a deschide focul asupra garniturilor feroviare din Franța ocupată și de a căuta navele inamice din Canalul Minecii.

Dar reluarea serviciului meu militar s-a izbit de mari dificultăți. Principala obiecție era următoarea: cum să trimitem deasupra teritoriului ocupat de naziști un om care cunoaște atâtea detalii despre operația „Overlord“? Ce se va întâmpla dacă avionul lui va fi doborât, Colville va cădea în captivitate și Gestapoul îl va supune torturii, pentru a-i afla secretele? Tot Churchill a fost cel care m-a salvat. După părerea lui, hitleriștilor nu le putea trece prin minte că un biet sublocotenent de aviație este secretarul particular al primului ministru. Am căpătat deci o vacanță de luptă de trei luni cu ordinul ca, la sfârșitul lui august, dacă voi mai fi în viață, să mă întorc pe Downing Street.

Când am ajuns la Odiham, mi-a ieșit în întâmpinare locotenentul Tubby Hussey, un neozelandez rotosel, jovial și extrem de simpatice, pe care însă nu-l socotisem până atunci o strălucitoare lumină intelectuală. De cum m-a văzut, el mi-a spus că venirea mea nu poate să însemne decât că „petrecerea va începe în curând“.

— Nu te teme, a continuat Tubby. Nă am de gând să-ți pun nici o întrebare indis-

cretă. Și-așa știu când și unde va avea loc debarcarea.

— Zău? m-am mirat eu, arborind un zîmbet de chinuită superioritate.

— Da, în Normandia, la Caen sau prin împrejurimi. Pe la 5 ori 6 iunie.

Am rămas uluit. Operația era învăluită într-o tăină impenetrabilă, dar iată că un tânăr locotenent de aviație cunoștea elementele ei esențiale.

— Te înșeli profund, i-am răspuns eu, mintind cît puteam mai convingător. Dar de unde ai scos ideea asta sucită?

— Păi oricine a zburat ca mine, de doi ani de zile, peste coasta de nord a Franței, își poate da seama că numai între peninsula Cherbourg și râul Orne se află singura parte a litoralului pe care au unde să debarce trupele noastre, rămânând sub protecție aeriană. Dat fiind stadiul avansat al pregătirilor din porturile Angliei, așa cum le-am văzut din avion, acțiunea va fi declanșată înainte de luna iulie. Și cum e nevoie de lună plină, nu poate fi vorba decât de 5 sau 6 iunie.

Am dedus că dacă prietenul meu neozelandez raționează în felul acesta, nemții trebuie să fi ajuns cu siguranță la aceeași concluzie. Ciudat este că nu s-a întimplat așa. Ei au rămas convinși că debarcarea va avea loc în iulie, în zona Pas-de-Calais.

În seara de 5 iunie, am fost consemnați cu toții la bază. Comandantul escadrilei ne-a indicat obiectivele pentru ziua Z, anunțându-ne că vom zbura indiferent de starea vremii. La 3 dimineața, am decolat pentru a efectua o recunoaștere deasupra falezelor din Normandia. Sub

¹ Magazin istoric, nr. 2,3/1983.

noi, Canalul Minecii era plin de nave — nave mici, nave mari, nave de transport, nave de debarcare, distrugătoare și crucișătoare, mii și mii de nave, de toate dimensiunile. În văzduh zburau, de asemenea, nenumărate păsări de oțel — Spitfire și Typhoon ale RAF-ului și Lightning și Standerbold ale forțelor aeriene americane. Eram în avangarda celei mai gigantice operații de debarcare a tuturor timpurilor și ne simțeam atît de strîns uniți cu ceilalți oameni angajați în această acțiune, încît primejdiiile care ne așteptau păreau inexistente, iar teama era o emoție uitată.

Pe țărmurile Normandiei se vedeau micile nave de debarcare, învăluite în perdele de fum. Nisipul și pietrele țîșneau mereu în gheizere, provocate de explozia bombelor. Cînd am coborît la mică înălțime, am văzut mai în interior un peisaj rural verde și pașnic. Vitele pășteau placid prin pășuni, dar fermele albe nu vedeau nici un semn de viață. Francezii dormeau încă. Germanii fuseseră luați prin surprindere, căci nimeni nu trăgea în noi — nici bateriile antiaeriene, nici aviația inamică.

Mai tîrziu, lucrurile s-au schimbat. Am traversat din nou Canalul, în aceeași seară și, de multe ori, în zilele următoare, pînă ce escadrila noastră s-a instalat pe un teren, la Baveux, primul oraș francez eliberat la 7 iunie 1944. Naziștii și-au adus diviziile, tunurile antiaeriene și avioanele de vîntătoare. Războiul și-a recăpătat obșnuita sa înfățișare feroce și, numai în prima săptămînă, escadrila noastră a pierdut un sfert din avioanele sale. Dar războiul dă naștere la o piele artificială, o piele de protecție, o piele care nu este groasă, dar care oferă un fel de anestezie provizorie. Așa se explică probabil de ce am uitat de toate ororile care au urmat debarcării și de ce nu țin minte decît acea minunată dimineață de 6 iunie, cînd, pînă și în carlinga ermetic închisă a unui Mustang, mi se părea că aud cîrîpîtul păsărilor.

Operația „Plunder”

Churchill și Montgomery. Primul ministru britanic făcea tot ce-i stătea în putință să se apropie de linia frontului

Cînd călătoreai cu Churchill, nu te plictiseai niciodată. Iar cînd călătoreai cu el pe vreun teatru de război, expediția devenea deosebit de interesantă, deoarece făcea tot ce-i stătea în putință pentru a se apropia de linia frontului¹. În același timp, avea pretenția să i se aducă toate mesajele, telegramele și restul hîrlogăriei legate de afacerile de stat și nu înțelegea nici să renunțe la confortul cu care era obișnuit. Pentru el era de neconceput să fie privat de o baie fierbinte, chiar dacă se găsea doar la cîțiva metri de inamic.

Așa că, în acea zi de 23 martie 1945, cînd am pornit-o cu el să asistăm la declanșarea operației „Plunder” (Jaf), eram plin de cele mai mari speranțe. Urma să fim de față la traversarea Rinului de către Grupul 21 de armate britanice, în nord-vestul Germaniei. Cu acest prilej, îmi îmbrăcasem din nou uniforma de aviator. Din suită mai făcea parte și Tommy Thompson, comandor de marină. Pentru a sublinia probabil că era vorba de o operație a tuturor celor trei arme, Churchill își pusese uni-

¹ Contrast izbitor cu Hitler, care, în tot timpul cîșmarului declanșat de agresiunile sale, nu s-a apropiat de front la o distanță mai mică de 250 km, după cum recunoștea pînă și biograful său cel mai binevoitor și cum o atestă toate documentele germane.

forma de colonel al Regimentului 4 husari. Am fost găzduiți la statul major al Grupului 21 de armate, în rulotele feldmaresalului Montgomery, parcate într-un luminis dreptunghiular din mijlocul unei păduri de brad. Toate rulotele erau decorate cu fotografii, în majoritate ale lui Monty însuși, dar și ale comandanților germani pe care el îi admira. Am numărat trei poze ale lui Rommel, una a lui Rundstedt și vreo 30 ale lui Montgomery, unele purtînd propriul lui autograf.

Ziua atacului era frumoasă și cerul fără nori. Dis-de-dimineață, Churchill a plecat cu Montgomery și cu Alan Brooke, șeful Marelui stat major imperial, pentru a se întîlni cu Eisenhower pe culmea unui deal, de unde să urmărească acțiunea. Lăsînd un înlocuitor care să se ocupe de corespondența ce urma să vină, m-am dus și eu, însoțit de căpitanul Gill, unul dintre ofițerii de ordonanță ai lui Monty, pe o colină lîngă Xanten². Deasupra noastră zburau valuri-valuri de avioane de vîntătoare și 2 000 tunuri viauiau în depărtare, într-un baraj asurzitor, alternînd cu minute de tăcere totală. În timpul uneia dintre aceste pauze, am văzut spre nord-est o trimbă de fum alb care se înălța încet spre cer, pînă la o înălțime de vreo 10 000 m. Mi-am dat seama că era o rachetă V₂, care se îndrepta spre Anvers sau poate spre Londra.

Apoi tunurile au amuțit și praful stîrnit de explozii de cealaltă parte a Rinului a început să se azeze. Deodată, a apărut un stol de avioane Dakota, care zburau în formație strînsă, la mică altitudine: ușile fuselajelor lor erau deschise și în pragul fiecăreia stătea cîte un parașutist gata de lansare. Le însoțea o singură fortăreață zburătoare. Din stînga noastră, s-a ivit o altă grupare și, în spatele ei, o treia. Au dispărut în negura de peste Rin, dar nu înainte de a ne fi lăsat să vedem sute de parașute deschizîndu-se.

² Oraș în Renania, nu departe de Düsseldorf, la 2 km vest de Rin

S-a succedat escadrilă după escadrilă de Dakota, în timp ce cele din primele valuri făceau cale întoarsă. S-a ivit din nou și fortăreața zburătoare, acum era cuprinsă de flăcări, iar membrii echipajului ei s-au aruncat cu parașuta, unul câte unul. Nu a trecut mult și am văzut formații mari de planoare. Pe măsură ce deconectau cablurile de tracțiune, avioanele care le remorcaseră se înăpoiau la baze. Citeva dintre aparatele Dakota fuseseră lovite și două sau trei dintre ele s-au prăbușit sub ochii noștri. Unul, care zbura cu greu deasupra orașului Xanten, a pierdut brusc din altitudine și a căzut la poalele dealului nostru, exact peste o baterie grea, provocând o explozie înspăimântătoare. Vreme de două ore și jumătate, această Armadă, care părea că nu se mai sfîrșește, a traversat Rinul, ca un ultim și nimicitor finger al răzbunării, aruncându-se la asaltul citădelei în agonie a lui Hitler.

Căpitanul Gill și cu mine n-am mai așteptat sfîrșitul paradei aeriene, ci ne-am îndreptat spre Rin. Fluviul curgea pașnic pe lângă noi și pe mal am găsit o bărcuță. Încă înainte ca acțiunea aeroproterată să ia sfîrșit, am trecut pe malul celălalt. Terenul părea împințit de mine și geniștii noștri se ocupau cu detonarea lor. Soldați hitleriști, proaspăt căzuți în prizonierat, se îndreptau spre noi, cu minile deasupra capului și cu figurile exprimînd fie ușurare, fie deznădejde. Am urcat un povoniș abrupt spre sătulețul Marwickwhere, unde am dat peste *Gasthaus Die Drei Könige*¹, plin de prizonieri germani, unii dintre ei răniți.

Stăteam de vorbă cu Gill, în fața hanului. Mă uitam pe fereastră la prizonierii ger-

mani dinăuntru și unul dintre ei mi-a răspuns cu o privire sfidătoare. Într-un jeep, a sosit un colonel de parașutiști. Pe neașteptate, un obuz a explodat în albia fluviului, iar altele au început să cadă din ce în ce mai aproape. Fără să se emoționeze, Gill mi-a propus să intrăm în clădire și să stăm de vorbă cu prizonierii, pentru a afla cam ce părere au ei despre situația Germaniei. Cînd am ajuns la ușă, un proiectil de 88 mm a explodat exact în locul unde ne aflasem noi mai înainte. Eram la o distanță de nici 9 m și șoferul colonelului, care mergea în dreapta mea, a fost rănit de o schijă. Singele, care îi țîșnea dintr-o arteră tăiată, mi-a împrăsciat tunica. Un alt obuz a doborât un copac din fața hanului, iar un al treilea a căzut în dreptul ușii, la cîteva secunde după ce o pornisem spre pivniță, ducînd pe brațe rănitul.

Într-un tirziu, bombardamentul s-a mai potolit. La un moment dat, au trecut pe acolo doi ofițeri de blindate, care ne-au tratat cu niște ouă luate de la o fermă din apropiere și ne-au informat că inamicul se găsește la vreun kilometru și ceva depărtare. Noi traversasem Rinul, cu convingerea că linia frontului este la cel puțin 15-16 km distanță. Acum ni s-a părut mai înțelept să batem în retragere, așa că ne-am îmbarcat pe un vehicul amfibiu, denumit Buffalo (Zimbru), care a abordat malul celălalt dintr-un unghi greșit, s-a rostogolit înapoi în albia fluviului și ne-a aruncat pe toți, inclusiv pe șoferul rănit, claie peste grămadă, în apă.

În cele din urmă, am reușit să ne cățărăm pe mal, ne-am urcat din nou în jeedul nostru și ne-am îndreptat spre Xanten. Aici, populația ger-

mană părea mai curînd interesată de cele ce se întîmplă decît cuprinsă de panică, iar copiii aveau un aer bine hrănit. Soarele strălucea cu putere, de parcă am fi fost în iulie. Am mîncat la iarbă verde și apoi ne-am întors alene la Cartierul general al Grupului 21 de armate. Acolo ne-am ciocnit nas în nas cu primul ministru și cu feldmareșalul Montgomery (așa cum aveam să aflăm ulterior, Churchill era furibund că nu i se permisesse să treacă Rinul).

Cei doi s-au uitat stupefați la tunica mea udă și înșingărată. Într-un glas, m-au întrebat ce pășisem. M-am grăbit să le istorisesc povestea mea, pe care o găseam foarte interesantă.

Monty s-a făcut vinăt de furie. Cum de cutezasem eu, un funcționar de stat, să mă aflu în treabă, în plină bătălie? Obligația mea era de a nu mă mișca de la Cartierul general. Dezertasem de la post și umblasem haihui prin zona frontului — și tocmai într-un sector de sub comanda lui. Cu ochii șcintietori de minie, feldmareșalul mi-a strigat:

— Ai comis un act intolerabil de indisciplină și o să...

Churchill, care pînă atunci ascultase în tăcere tirada lui, l-a întrerupt:

— Înainte de a continua, domnule feldmareșal, vă rog să țineți minte că dl. Colville este secretarul meu, nu al dv. De pedepsit îl voi pedepsi eu, nu dv.

În aceeași seară, înainte de a se duce la culcare, primul ministru mi-a spus, cu un zîmbet blajin:

— Te invidiez. Ai reușit acolo unde eu am dat greș. Te asigur că mine nimeni și nimic nu mă va opri să trec Rinul. Somn ușor! Și gîndește-te că ai fi putut dormi somnul de veci.

¹ Hanul „La cei trei magi”.

PLANSELE NOASTRE

①②③④ Noi imagini din albumul de fotografii inedite ale pictorului și pionierului fotografiei românești și mondiale, Carol Popp de Szathmări, reînviind imagini, costume de epocă din fostul județ Romanat și personaje din primii ani ai celei de-a doua jumătăți a secolului trecut. Fotografii din fondurile Bibliotecii Academiei R.S.R.

Macheta artistică a planșelor: arhitect Alexandru Țuțui

Carol Popa de Izathmari
Album inedit (III)

paradă militară (imagine stereoscopică)

telegraf

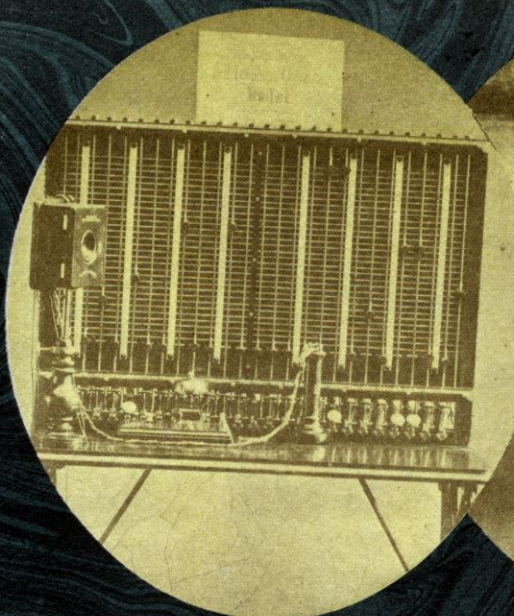
costume populare din județul Roman

costume populare din județul Romanati

centrală telefonică

taraf de lăutari

spital in 1877

ELISABETH BARKER:

România — o veche cunoștință

Nume de autoritate în istoriografia diplomației europene a secolului XX, Elisabeth Barker este autoarea citorva lucrări de certă notorietate în domeniul relațiilor internaționale ale sud-estului european din ultimele cinci decenii. Ultima sa carte, Churchill and Eden at War (Churchill și Eden în război), a devenit o lucrare de referință prin numeroasele aspecte relevante din activitatea premierului britanic și a ginerelui și ministrului său de externe, în anii atît de dificili ai celui de-al doilea război mondial. Urmărind cu fidelitate Magazin istoric, încă de la apariție, interlocutoare științifice, cu care am înnoțat un dialog științific încă din 1970, participăm activ la numeroase manifestări comune ale istoricilor din România și Marea Britanie, doamna Elisabeth Barker ne-a făcut o vizită la redacție, în ultima după-amiază a celui de-al XV-lea Congres Internațional de Științe Istorie de la București.

Așadar, unul dintre subiectele convorbirii noastre s-a referit la actualele cercetări și studii ale Elisabeth Barker.

— Sînt preocupată de istoria postbelică. Există un mare număr de idei și interpretări a ceea ce s-a numit „Războiul rece”. Cred însă că este posibilă o nouă evaluare a semnificației acestei perioade. Mă concentrez asupra investigației documentelor și altor surse de arhivă și memorialistică pentru o lucrare despre originile războiului rece, despre care s-au scris pînă acum multe cărți. Mă interesează situația Angliei și raporturile ei cu o serie de alte țări între Conferința de la Potsdam, din iulie-august 1945, și sfîrșitul anului 1949.

— Cum apreciați interesul publicului britanic față de munca istoricului?

— Există un enorm interes în țara mea pentru istoria ultimului război mondial, interes căruia am căutat să-i răspund și eu prin cărțile mele despre situația țărilor din Europa de Sud-Est în timpul războiului. Deși s-au scris extrem de multe cărți despre acest război, eu cred că lumea este în continuare dornică să cunoască tot mai multe despre acea perioadă. Dealtfel apar nenumărate aspecte noi, iar multe altele sînt încă puternic controversate, ceea ce face ca interesul să nu se stingă. Cred că se pot face încă multe reconsiderări ale evenimentelor, deciziilor, consecințelor războiului, atît în ceea ce privește Marea Britanie, cît și celelalte țări implicate. Sînt convinsă că nici punctele mele de vedere nu sînt împărtășite sau acceptate de mulți alți istorici.

— Care vi se pare a fi misiunea unei reviste ca Magazin istoric sau History Today în Marea Britanie?

— Apreciez foarte mult Magazin istoric încă de la apariție și cred că, așa cum se întîmplă cu publicațiile de istorie în țara mea, el are o grea și importantă misiune pentru a duce știința

istoriei către marele public. Magazin istoric este deosebit de atrăgător prin maniera cum prezintă complexe aspecte ale istoriei. Vă doresc în continuare succes.

— Istoria și pacea. Cum apreciați această temă fundamentală a congresului?

— Sper foarte mult ca istoria să contribuie la cauza păcii. Dar cred că pe acest drum pot apărea mari primejdii. Eu cred că studierea istoriei este de o mare importanță pentru viața națiunilor. Cunoașterea faptelor și evenimentelor istorice ale propriei țări semnifică continuitatea cu trecutul, întărește respectul și încrederea în sine a popoarelor. Socot acest aspect deosebit de important pentru rolul istoriei. Dar trebuie să fim deosebit de atenți, deoarece istoria unei singure națiuni este cîteodată foarte diferită de cea văzută de istoricii altor națiuni. Cred că o versiune a istoriei Franței este foarte diferită de una a aceleiași istorii dată în Marea Britanie sau, și mai acut, a Marii Britanii și a Irlandei. De pildă, cît de diferit privesc și astăzi istoricii din Anglia și Franța bătălia de la Waterloo. Tocmai de aceea, eu cred că o imensă muncă stă în fața istoricilor pentru a examina diferențele versiuni ale istoriei, în vederea stabilirii unei baze obiective a adevărului istoric.

— Cu ce impresii plecați de la București?

— Am participat la un colocviu internațional despre propaganda în anii 1939-1945. Extrem de interesant și de bine organizat. Cu atît mai mult cu cît însăși definiția propagandei în istorie este încă o noțiune controversată, neclarificată. De pildă, istoricii occidentali subapreciază încă rolul propagandei, iar cei din estul Europei o consideră de o importanță deosebită. Dealtfel este foarte greu ca după atîția ani să putem evalua cu precizie influențele propagandei. Va mai trece un timp pînă să avem un consens al istoricilor în acest domeniu.

Despre congres aș vrea să vă spun că a fost un autentic succes, iar toți istoricii străini care v-au invadat Capitala s-au simțit emoționați de căldura și ospitalitatea gazdelor, fie ei istorici, fie simpli locuitori. Cu toții sîntem recunoscători organizatorilor români pentru splendida lor muncă.

Pot spune că cunosc România de mult.

Eu am fost prima oară în România acum aproape 50 ani, iar deosebirea între atunci și acum este extrem de mare. Desigur, atunci am cunoscut un mic număr de oameni din cercurile diplomaților, intelectualilor, financiarilor din lumea sofisticată a înaltei societăți. Acum trebuie să mărturisesc marele meu respect pentru energia și hotărîrea cu care în perioada postbelică România a avansat cu repeziciune pe calea industrializării, devenind o țară europeană modernă.

C. P.

FRANCISCO

DE GOYA:

artă și istorie

ALEXANDRU CERNATONI

De când penelul căzuse din mîna celui maestru al maestrilor care fusese Velázquez (1599-1660), geniul picturii părea să se fi stins pe pămîntul străvechi al Spaniei. La 30 martie 1746, s-a născut însă Goya. La Fuendetodos, sat minuscul, înecat în praf și pirjolit de un soare nemilos. 82 ani mai tîrziu, murea la Bordeaux, lăsînd în urma sa un

nume nepieritor pe o operă imensă: peste o mie de pînze și gravuri, mai multe mii de desene și schițe. Firește, era de mult cunoscut în toată Spania, căci decenii de-a rîndul fusese pictorul oficial al Curții. Totuși, adevărata și incomparabila glorie a lui Goya s-a născut postum.

Fără să fi avut un maestru, în înțelesul propriu al cuvîntului, a trebuit să-și deschidă singur drumul și a mers atît de departe, încît între contemporanii săi nu s-a găsit nimeni care să-l înțeleagă și să-l urmeze. Obişnuia să afirme că singurii maestri pe care li poate revendica sînt Rembrandt, Velázquez și... Natura. Iar cînd spunea Natura, avea de fapt în vedere Viața, pe care voia să o privească sub toate chipurile ei. Convenția artistică, în formă și conținut, îl interesa prea puțin. Aflat în căutarea unui nou crez artistic, privirile lui se întorceau dinspre cer spre pămînt, descoperind subiectul cel mai vast și mai fascinant: realitatea, realitatea însăși, în nesfîrșita ei varietate. Contemplînd-o nu cu ochi păgîni, nu cu ochi creștini, ci pur și simplu cu ochii, Goya,

creatorul modern, se îndepărta nu numai de dogma religioasă, ci și de cea artistică.

Arta lui exaltă poate mai puțin noblețea, gloria și eroismul decît aceea a secolelor precedente. În mod sigur însă este mai autentică și mai umană pentru că, pierzînd în grandoare, cîștigă în adevăr. Opera lui Goya se înfățișează precum o frescă uriașă a Spaniei vremii sale. De aceea, puțini sînt artiștii în interpretarea creației cărora să se întrebuihzeze o atît de mare cantitate de informație cu caracter istoric concret. Penelul, cărbunele sau acul de gravor convertesc viața în artă. Nimic nu lipsește. Personajele Curții și oamenii din popor, sărbătoarea laică și sărbătoarea religioasă, corida și teatrul, moravurile și instituțiile, înfăptuirile văzute sau doar auzite, Palatul Regal și

casa de nebuni, prinții și cerșetorii, cancanul și evenimentul politic major. Portretele sale invocă și evocă și ele istoria: familia regală, ducesa de Alba, ambasadorul Republicii Franceze, regicidul Guillelmo. Apoi, miniștri respectați și iubiți, precum Aranda sau Jovellanos, ori disprețuiți și urțiți, precum Manuel Godoy, celebrul favorit al reginei Maria Luisa; don Antonio Llorente, fostul secretar al Inchiziției și, în perfectă cunoștință de cauză, aspru denunțator al practicilor ei inumane, într-o cuprinzătoare istorie în 4 volume; generalul Palafox, apărătorul Zaragozei, în timpul celor două asedii franceze din anul 1808; *El Empecinado*, erou neînfricat și simbol hispanic al luptei de partizani; faimosul duce de Wellington, unul dintre foarte puținii militari ai

epocii care nu s-au lăsat copleșiți de geniul lui Napoleon.

Inainte de toate însă, pentru Goya realitatea are chip uman, în accepțiunea socială a cuvîntului. Și realitatea vieții văzută de Goya stă pe pragul dureros în care o lume veche nu poate să moară, iar o lume nouă nu poate să se nască. Chinuit de grave contradicții lăuntrice, omul lui Goya nu este expresia optimismului robust și a libertății sociale; pare mai curînd a fi prizonierul lipsit de speranță al obscurantismului politic și religios. Amar în numele rațiunii, vehement în numele adevărului, Goya reflectă această tragică realitate umană, în cea mai copleșitoare parte a operei sale, prefațată parcă de celebrul *Capriciu 43*, cu sinistrul său avertisment: *Somnul Rațiunii naște monștri*.

Istoria îi oferă bătrînului maestru un nou și amar prilej de reflecție. În 1808, armatele lui Napoleon invadează regatul. În opera lui Goya apare astfel monstrul terifiant al războiului. Legenda vrea ca artistul să fi asistat îngrozit la acea șarjă a mamelucilor lui Murat, de la Puerta del Sol, în ziua de 2 mai; și tot legenda susține că, în zorii livizi ai zilei următoare, ar fi urmărit înfrigorat, cu cărbunele în mînă, scenele de coșmar ale execuțiilor, din care mai tîrziu s-a născut, în prim-planul tabloului *3 Mai*, crucificatul anonim al epocii moderne.

Dar cel mai impresionant act de acuzare făcut vreodată împotriva războiului de către un mînuiitor al penei este datorat lui Goya. Sînt zecile de scene din infernul ciclului de gravuri *Dezastrele războiului*. În istoria Europei Occidentale, războiul ilustrat prin aceste scene are

cu siguranță o semnificație aparte, căci, pentru prima dată, un popor întreg se ridică la luptă ca o singură ființă împotriva armatelor invadatoare, perfect echipate și antrenate. Și victoria a fost a poporului spaniol, căruia Goya înțelege să îi aducă omagiu. La rîndul lor, *Dezastrele războiului* constituie și ele un eveniment în istoria creației artistice a tuturor timpurilor. Zi de zi, în sălile Muzeului Prado¹, mii și mii de privitori

¹ Magazin istoric, nr. 1/1980.

contemplă operele lui Goya, în care, pe lîngă geniul artei, descifrează un avertisment lucid, o pildă demnă pentru răspunderea artistului în epoca noastră.

Istoria și arta cooperează în modul cel mai direct, gravurile lui Goya constituind un mesaj pentru eternitate și, totodată, o binecuvîntată ofrandă pentru altarele păcii. În 1983, se împlinesc 120 ani de la prima ediție a *Dezastrelor războiului* și îndemnul lor către Rațiune și Umanism este mai actual ca oricînd.

În p. 34: *autoportret, din 1795, al artistului*

În opera lui Goya, lupta de eliberare împotriva invadatorilor napoleoneeni și prima revoluție burgheză din Spania (1808-1814) au fost surse de inspirație pentru o viziune generală, prin care, geniul său artistic denunță atrocitățile războaielor și ale ocupației străine, geniu ilustrat în ciclul *Dezastrele războiului*, din care, în pp. 34, 35 prezentăm patru gravuri.

1928: UN DOCTORAT ROMÂNESC LA PARIS

10 martie 1928, ora 13.00. La Paris, în sala „Louis Liard”¹ a celebrului lăcaș de cultură care se numește Sorbona, avea loc un eveniment însemnat în viața și activitatea românului Ion D. Ștefănescu, profesor la Școala de ofițeri de artilerie și la Liceul „Mihai Viteazul” din București. Susținerea tezei sale de doctorat, moment ce venea după zece ani de cercetări asidue și tenace, atît în țară cît și în străinătate — Franța, Grecia, Italia, Germania, Bulgaria, Iugoslavia etc. — asupra artei autohtone din patria sa, în căutarea trăsăturilor sale originale și în descifrarea inter-influenței deosebite și îndelungate cu arta bizantină. Și dacă „primul meu maestru”, cum îl numea pe Nicolae Iorga, îl ghidase pașii începutului, Charles Diehl², cel mai renumit bizantinolog

european, fusese cel care, vreme de cinci ani, îl călăuzise în prepararea și redactarea tezei principale, consacrate evoluției picturii cîtorior din Bucovina și Moldova pînă în sec. XIX. Trei ani și jumătate a fost student și apoi conferențiar la cunoscuta École pratique des Hautes Études et des Sciences Historiques, unde sub conducerea altui renumit bizantinolog francez, Gabriel Millet³, I.D. Ștefănescu primise „cea mai bună înțelegere arheologică”.

În raportul de sfîrșit de an (1925) al acestui profesor se sublinia că „domnul Ștefănescu ne-a făcut un număr de 12 lecții ca un veritabil orator și cu o strălucire incomparabilă, lecții de cea mai mare valoare artistică”. Urmase, de asemenea, cursurile de istoria artei medievale ale marelui istoric și estetician Henri Focillon⁴, care îl ajutase în adunarea

¹ Louis Liard (1846-1917) — filozof francez, director al învățămîntului superior (1884), membru al Academiei de științe morale și politice din 1896.

² Charles Diehl (1859-1944), istoric francez care a contribuit mult la studierea și popularizarea istoriei Bizanțului. Cu un discernămint critic sever și profund al izvoarelor, el a fost dublat de scriitorul cu har și intuiție excepțională. Profesor universitar la catedra de istorie bizantină a Sorbonei încă de la înființarea acesteia (1899) pînă în 1934, membru al Institutului Francez și al diverselor academii și societăți din țară sa și străinătate. A fost unul din prietenii cei mai statopodici ai României. Contribuții însemnate, decisive, îndeosebi la cunoașterea epocii lui Justinian, a dominației bizantine în Africa și Italia, a artei bizantine.

³ Gabriel Millet (1867-1953), bizantinolog francez de renume. Director de studii la École des Hautes Études și profesor la Collège de France. „Descoperitorul rosturilor iconografiei bizantine ale cărei linii le-a fixat de la început printr-o carte de nemchippy răbdare” (N. Iorga).

⁴ Henri Focillon (1881-1943), unul dintre cei mai valoroși istorici de artă și esteticieni ai sec. XX, care a imprimat studiilor istorice și estetice din Franța direcții decisive. Profesor la catedra de istoria artei la Universitățile din Lyon și conservator al tuturor muzeelor din acest oraș (1913), Focillon și-a luat teza de doctorat în 1918. Profesor la Sorbona (1925) și la Collège de France (1938), din 1939 a condus catedra de

materialelor și înțelegerea principiilor tehnice ale artei evului mediu. Focillon, de altfel, acceptase să-l conducă teza secundară consacrată picturilor murale din Transilvania și Muntenia.

Infruntând o serie de greutăți, I.D. Ștefănescu a desfășurat o muncă de o mare mîlgă, studiind pentru prima oară pictura românească a epocii feudale în cadrul general al artei medievale românești. Rodul acestor investigații sistematice, în care a cercetat documente de importanță excepțională pentru completarea informației istorice, au fost cele două volume ale tezei principale, prefăcute de profesorul Charles Diehl, și cel al tezei secundare, apărute la începutul anului 1928. Cităm din prefața lui Charles Diehl: „Domnul Ștefănescu a făcut, deci, un mare serviciu istoriei artei studiind un ansamblu de monumente încă destul de superficial cunoscute și examinînd care a fost evoluția acestei picturi religioase în Moldova”. Asemenea aprecieri de la o autoritate științifică de prim plan subliniau „ceea ce contează mai întâi — și a fost pus foarte bine în lumină de către d. Ștefănescu — caracterul care trebuie atribuit acestei arte moldovene și partea de originalitate care i se poate constata”.

Ion D. Ștefănescu s-a născut la 3/15 iulie 1886 în comuna Preajba, din fostul județ Vlașca. Studiile gimnaziale și liceale și le-a făcut la cele două mari licee bucureștene din acea vreme, „Matei Basarab” și „St. Sava”. Absolvent al Facultății de drept (1908) și de litere (1909) din București, s-a căsătorit cu Margareta, fata cea mare a lui Alexandru Vlahuță, fapt cu importante consecințe pe planul preocupărilor sale viitoare. Vlahuță poseda în apartamentul din Palatul funcționarilor publici de pe Calea Victoriei una din cele mai bogate colecții de tablouri ale marelui pictor Nicolae Grigorescu. Peste ani, evocînd atmosfera casei în care intrase, I.D. Ștefănescu avea să sublinieze: „Am intrat în casa unde era [Grigorescu] todeauna de față și stăpîn pe gîndurile tuturor. Optzeci și două de picturi ale domnului Grigorescu umpleau două odăi rînduite cu pricepere și îmbrăcate cu covoare orientale de preț, alături de prea frumoase scoarțe și țesături românești. [I.L.] Caragiale, [Barbu Ștefănescu] Delavrancea, [George] Coșbuc, [C. Dobrogeanu] Gherea, [Ion] Gorun și pictorii cei mai de seamă ai țării, oaspeții obișnuți ai casei lui Vlahuță, vorbeau, discutau și mă minunau cu gîndurile lor frumoase și de folos, în oda de lucru și la masă. Am trăit cu ochii deschiși și am luat bine seama: în odăle cu tablourile lui Grigorescu, nu vorbeau, nu discutau. Primeau îndelung și se uitau la ce cunoșteau atât de bine din lunga petrecere în casa noastră”. I.D. Ștefănescu a acumulat un imens volum de cunoș-

tințe teoretice și practice în științele istorice, în cea mai bună tradiție a școlii istorice românești de la începutul secolului XX. A funcționat ca profesor la Școala de Belle Arte din Capitală pînă în 1921. După susținerea tezei de doctorat a primit în 1929, ca o recunoaștere pe plan internațional a valorii lucrărilor sale, premiul „Zographos” al Academiei de studii grecești, iar în 1938 premiul „Fould” al Academiei de inscripții și litere de la Paris. Peste o jumătate de secol, I.D. Ștefănescu a desfășurat o amplă și multilaterală activitate științifică, publicistică, profesorală, prin care a făcut cunoscute comorile și originalitatea artei românești, aducînd și contribuții însemnate în studierea iconografiei bizantino-orientale. A susținut cursuri la Universitatea din Atena, la École pratique des Hautes Études et des Sciences Historiques (între 1923-1940) ca și la Universitatea catolică din Paris (1928-1940), la Institutul de filologie și artă al Universității din Bruxelles ș.a. A fost profesor de istoria artei la universitățile din Iași, Cernăuți și București, iar după 1948 la Școala de pictură monumentală de la Patriarhie. Din 1969 a fost numit profesor consultant la catedra de istorie a artei de la Institutul de arte plastice „Nicolae Grigorescu”. Știa șapte limbi vechi și moderne; om de întinsă cultură, între 1908-1969 a ținut peste 1 000 expuneri. Reviste de prestigiu din țară și din afara ei au publicat pînă de curînd rezultatul muncii celui care, după aprecierea lui Nicolae Iorga, dovedise un „nesfîrșit zel” și răbdare în activitatea de cercetare. S-a stins din viață la 12 iulie 1981.

În rîndurile care urmează, Ion D. Ștefănescu ne relatează, prin intermediul unei scrisori inedite, cîteva momente legate de susținerea tezei sale de doctorat la Paris. Scrisoarea, din care am extras cîteva fragmente, a fost redactată la cîteva luni după eveniment, fiind adresată generalului de divizie Henri Clhoschi (1871-1950), unul din luptătorii de la Mărășești, totodată om de cultură, prieten al lui Vlahuță și al ginerelui acestuia, pe care l-a sprijinit întotdeauna.

Susținerea la un nivel excepțional a doctoratului de către un român la Paris în 1928, în prezența unei comisii de savanți de renume mondial, ilustrează, prin încă un caz, afirmarea spiritualității românești de-a lungul timpurilor, în rînd cu cultura europeană. Pentru a aminti doar cîteva nume din primele trei decenii ale secolului nostru din diferite zone de activitate, putem cita pe A.D. Xenopol și Nicolae Iorga, pe V. Pârvan și Nicolae Titulescu, pe H. Coandă și Traian Vuia, pe Martița Bibescu și Ana Brăncoveanu, pe Tristan Tzara și George Enescu care, împreună cu mulți alți intelectuali români, au impus originalitatea creației românești în cultura europeană.

• Dumitru PREDĂ

arheologie medievală a Universității Yale (S.U.A.). A fost un mare prieten al românilor și a făcut cunoscute în lume frumusețea comorilor de artă din România. A contribuit cu prestigiu la fondarea Institutului francez de înalte studii din București din perioada interbelică. I s-au tradus în limba română, în Editura Meridian, lucrările: *Anul o mie* (1971), *Maestrîi stampe* (1972), *Arta Occidentului* (1974), *Viața formelor* (1977). Vezi și *Magazin istoric*, nr. 11/1978.

Luni 13 februarie, la ora 12 fără 20 minute, Charles Diehl își termină lecția de istorie bizantină, începută la 9 dimineața precis¹. Se ridică de pe scaun și se îndreaptă către mine. Vin înaintea lui la capătul mesei lui lungi, îmi spune cu glasul lui care nu admite ripostă „Sustinerea tezei dv. va fi simbătat, 10 martie”. Și apoi, supraveghindu-mă cu multă insistență: „Ne-am gândit și la juriu”, îmi spune „că s-a gândit”. Aceasta înseamnă că „a hotărât”.

Juriul: Charles Diehl, președinte și raportor al tezei principale, Henri Focillon, raportor al tezei secundare, Schneider², profesor de istoria artei Renașterii la Sorbona, Ferdinand Lot³, profesor de istoria evului mediu occidental, Roques⁴, profesor de filologie romanică. Delegatul Ministerului de instrucție va fi cunoscut mai târziu; el va fi cel de-al șaselea membru.

Prietenii îmi spun că cel de-al șaptelea membru al juriului va fi domnul N. Iorga, care va fi invitat în chip excepțional.

Eu nu cred aceasta fiindcă nu permite legea.

Potrivit uzului și recomandărilor nobilului meu profesor Focillon trebuia să mă

¹ Pentru a ușura lectura nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text.

² René Schneider, profesor la Sorbona, la Facultatea de litere, director al Institutului de istorie a artei din Paris.

³ Ferdinand Lot (1866-1952), celebru istoric medievalist francez, profesor la École pratique des Hautes Études (1900) și la Sorbona (1909-1936). Cercetător scrupulos, cu un talent deosebit al scrisului, a adus idei și ipoteze originale în descifrarea istoriei evului mediu.

⁴ Mario Roques (1873-1964), mare lingvist romanist francez, profesor la École pratique des Hautes Études (1903), profesor de limba română la École des langues orientales vivantes (din 1907), director al Institutului de filologie romanică de la Facultatea de litere din Paris (1912), profesor la Collège de France (1935-1947). A fondat în 1911 cunoscuta colecție *Classiques français du Moyen Âge*. A fost, de-a lungul a 27 luni, colaboratorul apropiat al lui Albert Thomas la Ministerul armamentului în timpul primului război mondial. Prieten devotat al românilor, a adus servicii importante la cunoașterea țării noastre în străinătate. A dirijat din 1913 revista *România*. A publicat numeroase articole de filologie română. A condus Biblioteca de studii balcanice.

prezintă în săptămâna care precede „La Soutenance” [sustinerea] fiecăruia din membrii juriului.

Merg întâi la domnul Lot, pe care nu-l cunosc personal. Știu că este un mare profesor al Sorbonei și i-am citit una din cele mai importante lucrări. Trece drept mare prieten al domnului Iorga și sînt prevenit limpede că i s-a vorbit despre mine.

Nu am o biceiu să mă opresc la asemenea considerații.

Într-o miercuri (29 februarie), la ceasul trei, domnul Lot mă primește, în cancelaria lui de la Hautes Études, foarte afabil; un glas cald, cu multă nuanță, fraze cugate. Se declară foarte bucurat de a mă fi cunoscut și mă invită, după puține vorbe, să-l văd acasă la Fontenay aux Roses, după ședința de doctorat.

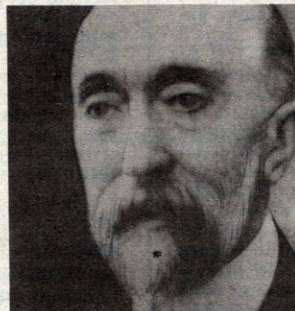
La despărțire, mă petrece cu multă amabilitate și se

mai reputați profesori de istoria artei la Sorbona. Și cunoscut drept un profesor pretențios și rece.

M-a ținut un ceas întreg. În amfiteatrul de alături, plin de studenți, toată lumea îl așteaptă și se miră. Dl. Schneider nu întârzie niciodată.

Foarte cald și sincer, „lucrarea d-tale, îmi spune dl. Schneider, este un monument. Iată notele (îmi arată un vraf de vreo opt coli de hirtie) pe care le-am luat citindu-vă. Sînt impresionat de munca extraordinară pe care o dovedesc lucrările și cu deosebire de frumusețea limbii, de claritatea, de metoda dv. Și apoi de cunoștințele tehnice absolut excepționale. Nu am văzut niciodată o asemenea teză la Sorbona”, zice dl. Schneider.

Profesorul Roques m-a invitat printr-o scrisoare deosebit de amabilă să viu

Cifra dintre membrii comisiei din 1928 la teza de doctorat de la Sorbona a istoricului de artă român I.D. Stăfănescu: Charles Diehl...

În p. 36: sala de doctorat „Louis Liard” de la Sorbona

desparte de mine cu vorbele „la revedere”, spuse românește.

Avea să fie cel mai periculos la susținerea tezei și a fost singurul membru al juriului care nu mi-a îngăduit să răspund un singur cuvânt la obiecțiile pe care mi le-a făcut. Aceasta contrar tuturor uzanțelor. Sub pretextul că este cra înaintată.

Vineri, 2 martie, sînt primit la Sorbona, în cabinetul său, de profesorul Schneider. Unul din cei mai vechi și

...Henri Focillon...

să-l văd joi, 8 martie, la Sorbona, în localul Institutului de filologie romanică. Erau toți elevii lui de față.

Profesorul Roques este un om foarte inteligent și leal ca mai toți francezii. Este însă aspru și brutal. Deosebit de aspru în juriile sale de doctorat. M-a întrerupt aproape de la primele vorbe și a început să rezume el observațiile și concluziile mele. Și a spus și o mare parte din obiecțiunile pe care era să le facă în ședința de doctorat. A făcut cum s-ar zice o repetiție generală. Despre lucrare mi-a spus limpede că o

consideră drept un „monument unic în Sorbona“.

Foarte rece, mi-a dat în tîlnire pe simbătă, la „Soutenance“, a plecat din sală și m-a lăsat. Știți că profesorii primiseră cărțile mele cu o lună și jumătate înainte, le citiseră și le studiaseră „à fond“ [în profunzime].

Ședințele de doctorat sînt extrem de interesante pentru candidați, pentru profesori și pentru publicul pregătît. Sînt cu adevărat mari încercări și profesorii din juriu se pregătesc săptămîni de zile de obicei. Cu mine lucrul se prezintă mai greu încă. Se știe că voi răspunde obiecțiilor, că sînt bine pregătît și apoi subiectul era de strictă specialitate. Artă bizantină nu este la îndemîna multor oameni pînă acum. Charles Diehl m-a chemat de două sau de trei ori înainte de ședință, la el acasă, și mi-a comunicat mai toate obiecțiile pe care,

degrabă să accentueze profitul pe care l-am tras din învățătura lui. Fiindcă am profitat imens și de la el. Este adevărat. Charles Diehl mi-a spus limpede și cu o nuanță de prietenie iubitoare în glas pe care nu o voi uita. „Știi, să nu te emoționezi mîine (la susținerea tezelor)“. În franțuzește vorba (ne pas s'émouvoir) spune mult mai mult. Înseamnă mai degrabă „nu-ți face singe rău“, „nu te uita, vezi-ți de treabă“.

Focillon m-a primit vineri acasă, în preziua susținerii. Fin și bun. Foarte înțelegător [față] de oameni și de lucruri. A stat de vorbă cu mine și nu a vorbit nimic despre preocuparea mea de a doua zi. Se vedea bine că voia să-mi sporească buna dispoziție și curajul. Fiindcă ședința, „La Soutenance“, este o încercare teribilă, domnule general, o adevărată bătlăie.

reți. În sală vreo treizeci de persoane. Îmi iau locul la masa din fața aceleia la care se vor așeza membrii juriului.

O sticlă cu apă, un pahar, zahăr — hirtie, cerneală, creioane etc.

În sală vine lume mereu. Ca niciodată. Recunosc cîțiva prieteni francezi, cîțiva români. Un „appariteur“ [ușier al facultății] îmi aduce o scrisoare de la secretariatul Facultății de litere. Îmi scrie secretarul și mă numește de acum „docteur ès lettres“, bună prevestire. Sînt foarte liniștit, perfect de liniștit și sigur pe gîndurile mele, pe gesturi, pe vorbă, pe tot. Ca rareori.

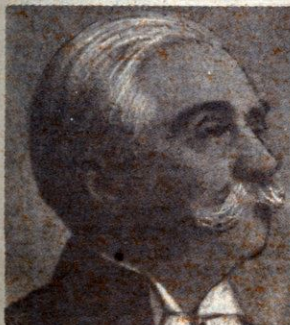
Sala este acum ticsită. Niciodată nu am văzut atîta lume în sala „Louis Liard“, la nici un doctorat.

Una din greutățile cele mai mari, cea mai mare greutate este să vorbești clar, tare, perfect franțuzește, fără absolut nici o greșeală. Cea mai mică greșeală de limba franceză îți este relevată limpede și nu ți se iartă nici una. Profesorii din juriu se enervează, se supără, ironizează, întrebă, tu nu trebuie să te pierzi. Răspunsuri clare, extrem de precise și apoi curtenie („courtoisie“), deferență și lipsă de timiditate.

Pentru mine lucrul este limpede. Ascult cu atenție, răspund cu precizie și deferență. Este un obicei pe care nu-l voi părăsi tocmai într-o zi ca aceasta. Ceasul 1 precis. Sună orologiul din sală, sună cel mare de la biserica Sorbonei și iată, îndată după apariteur, trece juriul. În ordine, Charles Diehl ocupă fotoliul președînțial. Ceilalți stau în picioare și așteaptă să fie invitați. La dreapta președintelui profesorul Focillon, la stînga profesorul Schneider, la extrema dreaptă profesorul Lot, la extrema stîngă profesorul Roques. Delegatul Ministerului de instrucție va sosi cîteva minute mai tîrziu și va ocupa un scaun la stînga profesorului Lot.

Charles Diehl, întreg juriul și cu mine în picioare.

Charles Diehl se adresează lui „Domnilor! Domnul Ștefă-

„Mario Roques...“

are să mi le facă. Foarte sincer, foarte leal. În juriile de doctorat este cel mai de temut. Este extrem de inteligent, este un specialist recunoscut în toată lumea; este sensibil și se supără ușor. Cu mine cazul putea să fie mai grav. Eu am studiat cu el cinci ani de zile. El mi-a fost raportorul tezei principale. El mi-a scris prefața. El m-a condus în tot timpul studiilor. Eu am studiat însă și cu Gabriel Millet, cel de-al doilea bizantinist al Franței. Și ei, amîndoi, nu se înțeleg de multă vreme. Și Gabriel Millet mi-a publicat lucrările și ar vrea firește să mă treacă drept elevul lui. Ar vrea mai

„...și Gabriel Millet“

10 martie 1928. Ceasul 12 și 1/4 ziua. Frig și vînt. Ninge binisor de o jumătate de ceas. Mă îndrept către Sorbona cu volumele de teză în mînă, în brațe mai degrabă, fiindcă sînt grele de tot, aproape cinci kilograme.

La Sorbona, în sala de doctorat „Louis Liard“, unul din cele mai luxoase amfiteatre de la Sorbona, cel mai luxos. Portretele lui Richelieu¹, Pascal² etc. privesc de pe pe-

¹ Armand Jean du Plessis, duce de Richelieu (1585-1642) — cardinal și om de stat francez, fondator al Academiei franceze, în 1635.

² Blaise Pascal (1623-1662) — matematician, fizician, filozof francez.

nescu, profesor la Școala de ofiteri de artilerie și la Liceul «Mihai Viteazul» din București, prezintă la Facultatea de litere două teze pentru obținerea gradului de doctor în litere¹. Cea dintâi are drept titlu...², cea de-a doua are drept titlu...³

Și în același timp arată cărțile publicului, înălțându-le nițel deasupra mesei.

Se așază profesorii, după ce mă invită și pe mine să mă așez.

Președintele mi se adresează mie, acum, rugându-mă să rezum, în câteva cuvinte, subiectul tezei secundare, obiectul studiilor înscrise în această carte, metoda întrebuintă și concluziile la care am ajuns. În chip special trebuie să subliniez în vorbirea mea rezultatele pozitive și sigure pe care cred eu că le-am obținut.

Întrebuintez 10 minute exact. Fără note de nici un fel, rezum teza secundară, foarte clar, foarte precis și într-o franțuzească fără absolut nici o greșală și fără accent. Toți candidații aproape încep rău și vorbesc prea lung. Sînt întotdeauna întreprinși de președinte și deci încep tulburarea. Rezumatul bine expus pe care îl fac eu uimește nițel. Profesorii toți, afară de dl. Lot, aprobă cu zîmbete. Charles Diehl îmi spune: „Vă mulțumesc, este foarte bine”. Lot caută mereu în cartea mea din fața lui. Focillon și Schneider îmi zîmbesc mai tare.

Președintele: Dl. Focillon are cuvîntul.

Focillon are cele trei volume ale mele pe masă, în fața lui. Numeroase note, bine rînduite, stau sub mîna stîngă. Prietenos și solemn, cum nu mi-a vorbit niciodată în cinci ani de cînd lucrăm împreună, începe:

„Domnule Ștefănescu, sînt fericit să pot prezenta cîteva

observații, observațiile mele în privința splendorilor dv. lucrări.

Dumneata ieși dintr-o familie și dintr-un mediu artistic deosebit de înalt, de vreme ce ai trăit în casa marelui poet Vlahuță și în atmosfera celebrului pictor Grigorescu. Instrucția dumitale artistică a beneficiat de împrejurări cu totul fericite și nespuse de prețuite de noi.

Am lucrat împreună cinci ani de zile și știu care este înțelegerea d-tale [față] de artă, perseverența d-tale și talentul d-tale deosebit. Știu și apreciez frumosul d-tale debut de orator și conferențiar, care sînt așa de cunoscute mai ales în România”. Și apoi, timp de o oră și un sfert, profesorul Focillon m-a întrebat și a vorbit cu mine liniștit, clar, elegant și prietenește.

Președintele dă cuvîntul profesorului Roques. Mario Roques este filolog și cunoaște foarte bine limba românească. Nu are însă nici o cunoștință de istoria artei bizantine, deși ca orice profesor francez cunoaște bine istoria artei occidentale. Întrebările lui sînt clare, dar mai deseori absolut alături.

Este ceasul patru fără cinci minute. Președintele suspendă examenul pentru zece minute. Juriul iese din sală. Toți prietenii francezi vin la mine admirativi. Sînt impresionați de liniștea mea, de curtenia și precizia răspunsurilor. De un ceas este și nevasta mea în sală.

Atmosfera este foarte caldă și hotărîtă pentru mine. Aceasta este foarte rar la un doctorat.

Profesorul Gabriel Millet, care a asistat de la început, vine lîngă mine și îmi spune fericit: „Merge foarte bine, foarte bine”. La doctoratul lui, acum vreo 10 ani, i-a fost rău de tot. Doamna Millet îmi spune: „Ah! acela nu s-a petrecut bine deloc”. Și Gabriel Millet este unul din cei trei sau patru maeștri mondiali ai bizantinologiei. De obicei, sala se mai golește la doctorat. Acum nimeni nu pleacă din sală, vin alții din contră. Se cheamă. Și apoi începe teza cea mare.

Ora patru și zece, reîncepem. Discuția tezei principale, primele două volume mari pe care le cunoașteți. Sînt invitat să rezum și să analizez eu singur ideile principale ale lucrării mele celei mari.

Rezumatul nu durează decît 15 minute spus foarte iute. Îl spun mai puțin bine decît pe acel al tezei secundare. Și mai ales mai puțin viu. Charles Diehl este însă foarte mulțumit. Acum vorbește el. Sala întreagă și juriul ascultă cu religiozitate. Diehl se bucură de o imensă autoritate în lumea întreagă și la Sorbona. Are 70 ani vîrstă, însă este de o neînchipuită vioiciune. De obicei [este] extrem de sever, dar întotdeauna drept.

Începe prin elogiile care mă mișcă adînc. Vorbește de frumusețea și precizia limbii franceze în care am scris lucrările. Vorbește de metoda mea și cu deosebire de trei capitole, care îi sînt foarte dragi și pe care le găsește foarte importante. Iconografia, tehnica și stilul. Și mai ales capitolul „portretului”, care este „un chef d'oeuvre [capodoperă], zice el. Și această vorbă face pe toți să ridice capul.

Două capitole îi plac mai puțin. Capitolul istoric de la început care trebuie să fie mai precis, mai bine încheiat. Eu îi răspund că am utilizat tot ce s-a scris în această privință. În cel de-al doilea capitol *Les arts somptueux* [Artele somptuare] nu am tras tot folcșul care se putea trage, zice el, din bogatul material pe care îl prezint în carte. Dar, cartea, zice domnul Diehl, este o lucrare nesfîrșită de serioasă, plină de lucruri noi și admirabil scrise. „Un monument”, termină el ca și ceilalți membri ai juriului. Și este foarte bucuros, foarte mulțumit, mîndru chiar. Văd bine.

Urmează vreo două, trei observări de detaliu și apoi încă o chestiune mare, de principiu, cu privire la arta bizantină din secolul al XIV-lea.

În sfîrșit, la ora 6 și jumătate seara, Diehl rezumă discuția avută cu el și spune,

din nou, că acestea sînt mici observări de detaliu și că opera mea este de extremă valoare și un monument splendid. Încep să capăt din nou puteri și mă simt foarte înviorat. Mare noroc și veți vedea de ce.

Profesorul Schneider, care vine la rînd, îmi face elogii mari. Trec peste ele. Și apoi îmi reproșează că nu vorbesc pe larg și nu rezolv chestiunea influenței italiene în arta românească religioasă. Discuția este foarte curtenitoare.

Uitai să vă spun că Diehl se tulburase mult cu problema datării monumentelor religioase. Eu susțineam că multe monumente se datează prin iconografia lor. Și este perfect adevărat. Problema acestor și metoda iconografică sînt de extrem interes și de o mare delicatețe. Dar iconografia este specialitatea lui Gabriel Millet și de aici... oarecare enervare.

În mult să nu-l blesez „rănesc”, însă vreau să fiu leal. Gabriel Millet este lîngă mine, mi-a fost profesor, are dreptate. Toată sala are ochii ațintiți, așteaptă să vadă ce vor face. Diehl este acum supărat. Millet așteaptă. Juriul vrea să lupte cu Diehl. Și atunci eu susțin adevărul; Diehl se enervează. Acestea mă obosiră mult; Diehl este un om extrem de leal și de drept. La urmă v-am spus că am terminat cu mari elogii. Discuția cu profesorul Schneider mă odihnește.

El mă trece repede în arta renașterii italiene. Discutăm caracterelor arhitectonice de arta Renașterii în comparație cu acelea de artă bizantină și medievală. Observ îndată că vrea să tachineze pe colegul lui, Focillon. Altă luptă.

Îmi fac și aci datoria și iau asupra mea întreaga teorie, cu convingere și căldură. Discuții interesante și curtenitoare. Totul se termină cu vorbe foarte bune și limpezi. Ora 7 și un sfert seara. Cel mai greu moment. După șase ceasuri și un sfert de examen și discuții vine rîndul profesorului Lot, care a tăcut tot timpul, privind mereu în cărțile mele și aranjînd notele lui.

El este însărcinat să-mi pună „les colles”. Se numesc așa, în limbajul Sorbonei, cele două sau trei chestii, foarte grele, pe care le pune juriul de doctorat ăes lettres candidatului. Și acesta la urmă, cînd ești mai obosit, extenuat.

Dar parcă simțeam pericolul. Eram perfect atent și într-o tensiune nervoasă admirabilă.

Lot începe printr-o serie de observări generale și de detalii la care nu-mi dă voie să răspund. Mă oprește mereu cu gesturi și cu o intonație agasantă în glas. Toți membrii juriului se miră și mă privesc cînd pe mine cînd pe el. Sala începe să manifeste enervare și uimire.

Lot îmi reproșează că nu am vorbit pe larg de întemeierea principatului Munteniei și mai ales despre principatele secolului XII. Admiră în sfîrșit cartea, dar găsește că partea istorică putea fi mai bine.

Îi răspund, în fine, că eu nu am făcut cercetări speciale de istorie. Pe cît înțeleg, el are să se răfuiească cu alții cu acest prilej. Terminăm cum terminăm și deodată „les colles”.

Cu glasul cel mai blînd și nevinovat, îmi pune o primă întrebare, extrem de grea. Toți membrii juriului sînt consternați. Sînt siguri că nu am să răspund. În sală cei mai mulți profesori, prieteni, care înțeleg greutatea chestiunii, s-au ridicat în picioare. Unul din ei zice tare „Ah! Dar ce e aceasta?”

DL Lot mă pune anume să-i explic planșa de la Sucevița, din albumul meu, unde se vede pictura de pe peretele exterior și la răsărit a bisericii. Este o chestiune extrem de grea de iconografie și de texte grecești vechi. De unde știe dl. Lot acestea? DL Lot nu este specialist iconograf! Diehl se uită cu părere de rău la mine, adică cu regret; ochii lui zic clar: „ce păcat că se strică un examen așa de frumos!”

DL Lot așteaptă sigur de insuccesul meu și aproape bucuros. Eu? Eu știu perfect! Îmi menajez efectul. Spre ui-

mirea tuturor, spre uimirea d-lui Lot, tare liniștit, răspund, dau răspunsul cu eleganță, spun pe rînd toate textele grecești și slavonești și explic „cinul” reprezentat la Sucevița. Nimeni din sală nu avea idee ce înseamnă aceasta.

Întrebam pe Gabriel Millet și nu a știut să-mi spună. După o muncă de o săptămână găsisem singur cheia problemei.

DL Lot urmărește pe o foaie de hîrtie răspunsul meu. „Este bine”, zice el. Focillon s-a ridicat în picioare. Schneider rîde încet. Diehl este extrem de bucuros. Roques admirativ.

A doua chestiune. Lot o pune cu același ton și parcă cu o siguranță mai mare. Chestiunea este în legătură cu proverbele lui Solomon și Biblia. Răspund mai precis încă, mai sigur și nițel triumfător. Răspunsul meu este absolut perfect. DL Diehl aprobă, Gabriel Millet aprobă, sala este străbătută de emoție și se aude un suspin aprobator.

DL Lot mărturisește, spre uimirea comisiei și a publicului și a mea, că întrebarea i-a fost dată de celebrul său confrate, dl. Millet, profesorul meu.

Dacă nu aș fi muncit o săptămînă grea de cercetări, înaintea tezei, nu aș fi putut răspunde la aceste chestiuni cu nici un preț. Și dacă nu răspundeam, teza mea s-ar fi terminat cu un succes foarte îndoiș și cu multă rușine. S-a terminat. Ora 8 și 20, juriul pleacă să delibereze.

Ora 8.40. Toată sala în picioare. Ascultă în picioare, în sala „Liard”, plină de cărți, de lumini electrice alburii și de emeriti, cuvintele lui Diehl, care vorbește în numele juriului.

„Domnule, Facultatea, ascultîndu-vă, vă socotește demn și vă proclamă doctor în litere”.

Abia aud ultimele cuvinte. Diehl surde și îmi întinde mina, Focillon, Schneider, toți mă cheamă.

Focillon: „Susținerea tezei dumitale va fi păstrată în amintirea Sorbonei”. Vorbe bune și multe stări sufletești. Toată sala este de partea mea, ceea ce este extrem de rar.

CARTI SOSITE LA REDACTIE

● **ISTORIA GÎNDIRII ȘI CREAȚIEI ȘTIINȚIFICE ȘI TEHNICE ROMÂNEȘTI** (sub redacția acad. prof. Ștefan Pascu; secretari de redacție Radu Fantazi, Teofil Gridan).

Editura Academiei, București, 1982, 392 pp., 43 lei: primul volum al tratatului, consacrat tuturor realizărilor tehnico-științifice ale poporului nostru, din timpurile străvechi pînă în sec. XVIII.

● **ILIE PINTILIE** (sub egida Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.; studiu biografic și antologie de Nicolae Popescu).

Editura politică, București, 1983, 196 pp., 9 lei: viața și activitatea eroului comunist (1903-1940), închinată triumfului idealurilor de libertate și progres social ale poporului român.

● **MARI FIGURI ALE DIPLOMAȚIEI ROMÂNEȘTI, NICOLAE TITULESCU** (colectiv de coordonare: Aurel Duma, Dumitru Aninolu, Vasile Șandru, Constantin I. Turcu; studiu introductiv: Ștefan Andrei).

Editura politică, București, 1982, 308 pp., 18 lei: culegere de studii dedicate marelui diplomat român, la centenarul nașterii sale.

● **M.C. Stănescu, M. Silviu — LUPENI IERI ȘI AZI** (sub egida Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.).

Editura politică, București, 1983, 224 pp., 10 lei: incursiuni în istoria unei puternice citadele miniere.

● **Gheorghe Romanescu — MARILE BĂȚĂLI ALE ROMÂNILOR** (prefață Dinu C. Giurescu).

Editura Sport-Turism, București, 1982, 280 pp., 80 lei: cronică luptelor poporului român și ostirilor sale pentru apărarea pămîntului strămoșesc; lucrarea a fost prezentată în avanpremieră editorială în nr. 1/1982 al revistei.

● **LE MONDE THRACE.**

Editura Nagard, Milano, 1982, 464 pp.: volum selectiv cuprinzînd principalele teme și comunicări prezentate de specialiști români și de peste hotare la cel de-al II-lea Congres internațional de tracologie, importantă manifestare științifică internațională ce a avut loc în țara noastră, între 4 și 10 septembrie 1976 și căreia revista Magazin istoric i-a consacrat numeroase articole (nr. 1-12/1975; 1-12/1976; 1,2,7/1977). Volumul reunește teme susținute în reuniunile plene și în sesiunile congresului, oferind astfel o bogată suită de analize științifice în domeniul tracologiei, corespunzător interesului tot mai larg pe care această disciplină istorică îl cunoaște în lumea întreagă.

CAROL POPP DE SZATHMĂRI: unele precizări

La aproape o sută de ani de la dispariția lui, Carol Popp de Szathmări, primul fotograf artist român, este azi din nou în centrul atenției publicului și al cercetătorilor de istoria fotografiei de la noi și din străinătate. Publicarea de către Magazin Istoric a primului album înedit cu fotografiile lui Szathmări, comentat în nr. 2/1983 de Emanuel Bădescu, este un început salutar care scoate în evidență imagini valoroase, înedite, din secolul trecut, îmbogățind astfel patrimoniul cultural fotografic al trecutului nostru. Publicații de prestigiu din străinătate au tipărit în ultimii ani studii detaliate asupra activității lui artistic-fotografice, printre care remarcăm: **IMAGE** din S.U.A.; **HISTORY OF PHOTOGRAPHY** de la Londra; **INTERPRESSGRAPHIC** a Uniunii Internaționale a jurnaliștilor; volumul **CRIMEEA**, apărut la Londra și acum albumul în pregătire la Editura Sfera din R.F.G. Fotografiile lui sînt foarte căutate în țară și în străinătate, trei din ele îmbogățind colecția Muzeului de artă din New Mexico, S.U.A. Prezent la toate expozițiile universale începînd cu cea de la Paris din 1866 și terminînd cu cea de la Viena din 1873, artistul român a fost distins cu numeroase premii. La Paris în 1867 a obținut mențiunea de onoare pentru fotografiile lui stereoscopice cu vederi din România.

Este de necontestat că oricine va studia viața și opera lui Szathmări va trebui să apeleze la valorosul material publicat de George Oprescu. Dar în acest studiu s-au strecurat unele înadvertoare, preluate în parte din publicații anterioare, care apoi au fost folosite și în studii publicate recent. Îmi permit să semnaliez pe scurt unele din ele, spațiul nepermînd o analiză mai detaliată a lor.

1. Pe documentele care poartă semnătura lui, pe cartonașele fotografice tipărite fie în limba română, fie în franceză, ca și pe afișe, el și-a scris numele Szathmări cu i la sfîrșit și nu cu y, cum apare în majoritatea dictionarelor și publicațiilor de la noi din țară.

P Szathmări

2. Szathmări s-a stîns din viață la 3 June 1887 și a fost înhumat la cîmîltirul Evanghelic în parcela nr. 1 639, nu în anul 1888, cum apare la noi. Este de remarcat că publicațiile străine scriu corect data morții lui!

3. Cînd a fotografiat Szathmări panorama Bucureștilor din Turnul Colței în orice caz nu în 1860 sau în 1866, cum a apărut în diverse publicații. Dacă el ar fi aflat în această panoramă ne-ar ajuta la datare. Clădirea veche a Universității care a fost inaugurată la 14 decembrie 1869 și biserica „St. Sava” care a fost demolată în noiembrie 1870. Deci fotografia a putut fi făcută între 1869 și 1870. Dr. N. Vătămanu, în sa „Istorie bucareșteană” apărută în 1973, admite anul 1870.

4. Date unanim admise în străinătate recunosc că primul reportaj fotografic de război este cel făcut de Szathmări în aprilie 1854 de-a lungul Dunării, iar nu cel realizat — dealtfel magistral — de Roger Fenton, fotograful reginei Victoria, începînd din martie 1865 în Crimeea.

Elaborarea unei istorii a fotografiei din România, ținînd cont și de aportul inestimabil al lui Szathmări și al lui în fotografia mondială ar pune în evidență meritele fotografiei românești în context internațional.

C. SĂVULESCU,
membru al Federației Internaționale
de artă fotografică

1 E. Benezit, Dictionnaire des peintres, Paris, 1959.

DRUMUL SPRE PEARL HARBOR (III)

Înainte de a aborda cel de-al treilea extras din ampla lucrare a prof. Gordon W. Prange în zori, dormeam, să reamintim, foarte pe scurt, conținutul primelor două părți, apărute în Magazin istoric. La începutul lunii ianuarie 1941, amiralul Iso-

roku Yamamoto, comandantul-șef al întregii flote militare a Japoniei, așterne în scris, pentru prima oară, planul unui atac prin surprindere asupra bazelor navale americane de la Pearl Harbor, de pe insula Oahu, din arhipelagul Hawaii. Acest atac urmează să aibă loc simultan cu declanșarea unei ofensive nipone împotriva așa-numitelor „regiuni sudice” — Peninsula Malacca, Indiile răsăritene (Java, Sumatra, Borneo etc.), Filipine — și a bazelor britanice de la Hong Kong și Singapore. Proiectul lui Yamamoto este pus la punct și completat de câțiva subalterni ai săi, dintre care comandorul Minoru Genda aduce contribuția cea mai importantă.

Șansa unui amiral impulsiv

GORDON W. PRANGE

Și tot în ianuarie 1941, printr-un bizar concurs de împrejurări, ambasadorul Statelor Unite la Tokio, Joseph C. Grew, află de un plan japonez (nu anume de planul lui Yamamoto), care prevede atacarea bazelor de la Pearl Harbor.

Anunțate imediat, prin-

tr-o cablogramă, autoritățile civile și militare de la Washington nu dau crezare acestui „zvon”. Nimeni nu-și ia osteneala să-l verifice în mod serios — dealtfel, la acea epocă, americanii nici nu prea au mijloacele de a verifica sursele unei asemenea informații. În orice caz, avertismentul trece neluat în seamă dintr-un complex de motive: carențe ale serviciilor secrete, exces de încredere în forțele proprii, subapreciere a inamicului potențial și, pur și simplu, lenevie de gândire.

În cel de-al treilea pasaj, pe care îl prezentăm în numărul de față, Gordon Prange își concentrează atenția asupra situației de la baza navală din Pearl Harbor, în ultimele luni de pace ale anului 1941. Pentru a înțelege

mai bine această situație de la punctul în care o prela autorul, este necesară o succintă evocare a evenimentelor care au precedat-o și a personalităților care le-au ilustrat.

Numit, la 6 ianuarie 1940, comandant-șef al flotei americane în Pacific, amiralul James O. Richardson conduce, în primăvara aceluiași an, manevrele din largul arhipelagului Hawaii. La încheierea lor, amiralul Harold R. Stark, șeful operațiilor navale, îl ordonă să rămână pe loc, împreună cu toate unitățile sale, în loc să se întoarcă cu ele la baza permanentă de la San Pedro (California), așa cum s-a întâmplat în trecut. Până atunci, la Pearl Harbor nu au staționat decât un portavion, un număr de crucișătoare grele și câteva distrugătoare, formind așa-numitul „detasament hawalian”.

După cum îl lămurește șeful operațiilor navale pe Richardson, noua măsură are drept scop să-l „impresioneze” pe japonezi, determinându-l să nu atace Indile răsăritene. Puțin după aceea, generalul-maior Charles D. Herron, comandantul-șef al trupelor terestre din Hawaii, primește ordin să organizeze un exercițiu de „alarmă totală”. Acesta pleacă de la ideea unui ipotetic atac nipon, dar nu împotriva flotei, ci a insulelor propriu-zise și a instalațiilor militare de pe cuprinsul lor. Mai mult chiar, se consideră că prezența navelor aici nu reprezintă un risc, ci un mijloc de a-l împiedica pe japonezi să se aventureze într-o asemenea agresiune.

Richardson nu se teme nici el de o atare eventualitate. În schimb, îl irită lungimea liniilor de comunicații și dificultățile de aprovizionare pe o distanță atât de mare cum e cea dintre California și Hawaii. În iulie 1940, el pleacă la Washington, pentru a-și convinge superiorii să readucă flota la San Pedro. Nu reușește însă și se înapoiază, nemulțumit, la Pearl Harbor. În octombrie, o nouă călătorie în Capitală îl prilejuiește o întâlnire cu președintele Roosevelt, cărui nu se sfiește să-i vorbească fățiș. El îi declară că, după părerea sa, prezența flotei americane în Hawaii nu e de natură să-l oprească pe japonezi, dacă aceștia vor să declanșeze o ofensivă spre „regiunile sudice”.

Investigațiile Congresului S.U.A. pe marginea dezastrului de la Pearl Harbor dezvăluie

o înfruntare foarte acerbă între președinte și amiral. La un moment dat, Roosevelt spune:

— În cluda opiniilor dv., știu că prezența flotei în apele hawailiene a avut și continuă să aibă un efect „calmant” asupra japoneilor.

— D-le președinte, ripostează cu încăpăținare Richardson, eu tot nu cred acest lucru și mai cred că navele noastre se află într-un dispozitiv dezavantajos, care nu le permite să se pregătească pentru operații de război, cu atât mai puțin să le inițieze.

Discuția se încinge și amiralul, enervat, izbucnește:

— D-le președinte, mă simt dator să vă spun că ofițerii superiori din marina militară nu au încredere în conducătorii civili ai țării noastre. Or, o astfel de încredere este esențială pentru a duce cu succes un război în Oceanul Pacific.

Pe bună dreptate, istoriografia americană postbelică judecă foarte aspru această ieșire a lui Richardson (la care, în treacă, fie spus, președintele Roosevelt reacționează destul de blând, cel puțin pe moment). Atâta vreme cât amiralul se limitează la problemele navale, el se află în drepturile sale, chiar dacă greșește în privința unui aspect sau al altuia. Dar, din momentul în care se hazardează să critice conducerea de stat, el încalcă grav regula care interzice ofițerilor din forțele armate americane să se amestece în probleme de politică generală a țării.

Richardson respinge, de asemenea, fără nici un menajament, ideea lui Roosevelt ca flota americană să patruleze la vest de Hawaii, până în Filipine și Indile răsăritene. Într-un memoriu redactat în timpul șederii sale la Washington, el desființează practic toate planurile existente privitoare la posibilitatea de război cu Japonia, declarându-le nerealist, puerile și haotice. După care părăsește Capitala, făgăduind să trimită de la Pearl Harbor un proiect propriu. În urma lui, Richardson lasă multe resentimente și impresia generală că este impulsiv, arrogant și lipsit de tact.

În cele ce urmează, Gordon Prange se ocupă de problemele pe care le pune la baza de la Pearl Harbor și de modul cum au fost ele rezolvate în ultimele luni ale anului 1940 și la începutul lui 1941.

Schimbare în comandament

Atacul aerian executat de britanici asupra bazei navale italiene de la Taranto¹ a de-

monstrat cât de vulnerabile erau unitățile ancorate într-un loc expus. În mai puțin de o oră, englezii au scos din luptă jumătate din numărul ciur-satelor italiene, răsturnând raportul de forțe din Mediterana.

Incidentul l-a tulburat profund pe șeful operațiilor na-

ai echipajelor lor unul singur a fost ucis, ceilalți trei fiind luați prizonieri. După raid, flota masonică s-a refugiat pentru un timp în porturile de pe coasta occidentală a peninsulei. Napoli, Spezia și Genova —, înepărându-se astfel de teatru de război mediteranean.

vale, amiralul Stark. Încă înainte de spectaculosul raid al britanicilor, îl neliniște situația flotei americane la Pearl Harbor. La 22 noiembrie, el a trimis lui Richardson o notă în care îl întreba dacă nu ar fi cazul să protejeze rada din insula Oahu cu plase antitorpilor. Richardson a tratat cu nepăsare aceste temeri. După părerea lui, plasele nu erau nici necesare, nici recomandabile, căci navele americane se aflau ancorate la o distanță respectabilă de intrarea în port, „nefiind accesi-

¹ În noaptea de 11 spre 12 noiembrie 1940, 21 bombardiere torpiloare Swordfish, decolând în două valuri de la bordul portavionului Illustrious, au atacat navele militare italiene din rada portului Taranto, avarând grav trei cuirasate: Littorio, Caio D'Alto și mai ales, Conte di Cavour. Englezii nu au pierdut decât două avioane; din cel patru membri

bile torpilelor". Era evident că șeful flotei din Pacific nu se gîdea decît la eventualitatea unui atac pe mare, din partea unor nave de suprafață sau a unor submarine, excluzînd cu desăvîrșire posibilitatea unui asalt pe calea aerului.

La 30 decembrie 1940, contraamiralul Claude C. Bloch¹ i-a spus lui Richardson un memoriu, în care evoca eventualitatea unui atac aerian, pornind de la bordul unor portavioane nipone ajunse în apropierea insulei Oahu. Bloch sublinia că baza nu dispunea de mijloace pentru a preîntîmpina un asemenea raid: nici avioane de observație și bombardament care să repereze din timp escadră inamică și s-o lovească, nici avioane de vîntoare moderne care să respingă escadrilele dușmane, nici baterii antiaeriene suficiente pentru a ține la distanță pe atacatori.

Din nou o bizară coincidență: la 7 ianuarie 1941, exact în ziua cînd Yamamoto își expunea în scris planul, Richardson contrasemna memoriul lui Bloch și-l trimitea la Washington. Nu înainte de a-i aduce niște rețușuri în cîteva puncte esențiale. Astfel, el tot considera „extrem de improbabil” un atac aerian și nu vedea necesitatea unor plase de protecție împotriva torpilelor. Argumentul era că instalarea lor ar fi stînjinit mișcarea navelor în rădă.

Ideile preconcepute puneau veritabili ochelari de cal gîndirii amiralului. Nici nu i-a trecut prin minte că unele inconveniente, provocate de instalarea plaselor, ar fi fost din plin compensate de marile avantaje pe care le-ar fi adus. În vremea asta, culmea e că pe japoanezi îi frămînta teribil întrebarea dacă există sau nu rețele antitorpile și se străduiau din răsputeri și pe toate căile să afle ceva despre ele. De fapt, nici nu puteau concepe că americanii au neglijat o precauțiune atît de elementară și toată problema era de a găsi mijlocul să treacă peste această piedică.

Richardson se angajase într-un joc extrem de periculos de-a ghicitul. El se întreba dacă japoanezii vor declanșa un atac, în loc să se întrebe dacă erau în stare de una ca asta. Și, în ciuda dovezilor contrare pe care le furniza un trecut foarte recent, amiralul continua să creadă că, chiar în eventualitatea că vor ataca arhipelagul Hawaii, niponii o vor face după o declarație de război care va permite americanilor să-și desfășoare forțele în Oceanul Pacific.

În ansamblu, Richardson era mai preocupat de apărarea bazei propriu-zise de la Pearl Harbor și, în special, de cea a instalațiilor ei terestre, decît de protecția navelor sale. O dovadă în acest sens o constituie faptul că îngrijorarea manifestată de Stark, la Washington, nu l-a îndemnat să ceară din nou readucerea flotei la San Pedro. Poate că îi dispăcea să facă uz de un argument în care nu credea — perspectiva atacului — sau poate că ajunsese la concluzia că, oricît ar fi insistat, tot nu i s-ar fi satisfăcut doleanțele.

Dar dilemele amiralului nu au durat mult. La data de 7 ianuarie, cînd a contrasemnat memoriul lui Bloch, Richardson nu mai era de două zile comandantul-șef al flotei din Pacific. Conform tuturor regulilor pe atunci în vigoare, el ar mai fi trebuit să-și păstreze postul încă cît puțin un an. Chiar înainte de a părăsi Washingtonul, pentru a se înapoia în Hawaii, Nimitz² l-a informat că va rămîne acolo pînă la expirarea termenului minim de doi ani, prevăzut de procedura militară.

Iată de ce, atît Richardson cît și colaboratorii săi apropiați au suferit un adevărat șoc în ziua de duminică, 5 ianuarie 1941. În dimineața aceea, la ora 11.30, de la Departamentul marinei, a sosit o cablogramă care anunța demiterea amiralului.

— Ce s-a întîmplat?, a întrebă căpitanul William W.

Smith, comandant al crucișătorului Brooklyn și prieten al lui Richardson.

— Nu știu, i-a răspuns acesta cu o voce lipsită de orice expresie.

În realitate, știa sau ar fi trebuit să știe. Duelase cu președintele Roosevelt și, din încrucișarea spadelor lor, nu se putea să nu iasă scînteie. Dealtfel, de la fatidica sa vizită la Washington, tonul corespondenței pe care o primea de la Knox³ devenise din ce în ce mai rece.

În aceeași dimineață de duminică, contraamiralul Husband E. Kimmel, comandantul grupării de crucișătoare de la Pearl Harbor, juca golf pe insula Oahu, cu prietenul său, căpitanul Walter DeLany. Întorcîndu-se în port, Kimmel a aflat că era așteptat de urgență la bordul cuirasatului Pennsylvania. Acolo se primise o comunicare ce-i era adresată personal: numirea sa în locul lui Richardson, cu începere din jurul datei de 1 februarie. Kimmel a fost atît de surprins, încît DeLany s-a temut o clipă că șeful său va leșina de emoție.

Primum gînd al lui Kimmel s-a îndreptat, după cît se pare, spre Richardson, de care-l lega o veche prietenie.

— Ce dracu or fi găsit ăia să-i reproșeze? a întrebat el cu voce tare. E un ofițer de mina întîi.

Și s-a grăbit să se ducă la locuința lui Richardson, pentru a-l asigura că nu vedea nici o justificare pentru înlocuirea sa, că nu știa nimic despre această măsură și că nu făcuse, bineînțeles, nici un efort pentru a-i lua postul.

În public, Richardson a făcut față cu demnitate și stăpînire de sine neașteptate sale demiteri. Dar, la 24 martie, cînd s-a prezentat în fața lui Knox, el a cerut, pe un ton respectuos dar ferm, să i se dea explicațiile de rigoare. Ministrul i-a răspuns că președintele îi va acorda o audiență, în cadrul căreia va căpăta lămuririle solicitate (trebuie menționat că promisiunea nu a fost ținută). Totuși, Knox a strecurat o transparentă aluzie:

¹ Comandantul Districtului 14 naval, în raza cărui arhipelagului Hawaii și baza de la Pearl Harbor.

² Contraamiralul Chester W. Nimitz, pe atunci șeful Biroului de navigație din Departamentul marinei de război, se ocupa și de problemele de personal.

³ Frank Knox era secretarul de stat al Departamentului marinei militare.

— Ultima oară cînd ați fost aici, domnule amiral, l-ați jignit pe președinte.

S-ar fi desășurat altfel atacul de la Pearl Harbor, dacă Richardson ar fi rămas comandant-șef al flotei din Pacific? Nu avem motive să credem așa ceva. Scepticismul lui față de perspectiva unei agresiuni și respingerea ideii de a instala plase de protecție au fost greșeli incontestabile, chiar dacă ele se datorau, în mare măsură, avizului tehnic pe care-l primise de la experții în artilleria navală (colegii lor japonezi le împărțeau, dealtfel, părerea și aveau serioase îndoieli cu privire la proiectul lui Yamamoto).

Oricum ar fi, Richardson își slujise țara cu credință și ar fi meritat un tratament mai curtenitor. Dar, judecînd după consecințe, s-ar putea spune că amiralul a avut parte de un înger păzitor neobișnuit de atent. Grație sensibilității jignite a președintelui, Richardson a scăpat de oprobiul pe care l-a adus succesorului său dezastrul de la Pearl Harbor.

Șoarecele și pisica

În dimineața de sîmbătă, 1 februarie 1941, la bordul Pennsylvaniei a avut loc ceremonia prin care Richardson i-a transmis oficial lui Kimmel îndatoririle de comandant-șef al flotei din Pacific. În vîrstă de 59 ani, înalt, cu părul blond presărat de cîteva fire cărunte, cu fruntea lată și bărbia voluntară, Kimmel părea o întruchipare, demnă de Hollywood, a ofițerului de marină tipic. Căsătorit cu fiica unui amiral, el avea trei fii, dintre care cei doi mai mari erau ofițeri pe submarinul S-38, în apele filipineze.

Numit, la 1 august 1939, comandant al grupării de crucişătoare din Hawaii, Kimmel își atrăsese, dacă nu dragostea, în orice caz admirația subalternilor săi, care îi manifestau o sinceră și profundă loialitate. Totuși, pe cei mai mulți dintre ei i-a mirat brusca lui avansare, căci Departamentul marinei avea o listă cu numeroși amirali, mai vechi în grad și mai bine cunoscuți pentru meritele lor, din rîndul

căroră ar fi putut alege pe înlocuitorul lui Richardson. În cursul cercetărilor efectuate ulterior de Congres asupra cauzelor înfrîngerii de la Pearl Harbor, unul dintre ancheta-tori l-a întrebat direct dacă „dăduse din coate sau folosisese vreă pilă” pentru a obține comanda flotei din Pacific. Kimmel a răspuns, indignat:

— Nu, domnule, nimic din toate astea!... Singurul lucru pe care l-am făcut vreodată a fost să-mi îndeplinesc sarcinile cu maximum de scrupulozitate...

Kimmel avea multe puncte comune cu Yamamoto. Amîndoi erau originari din orașe mici, cu mentalitate provincială. Amîndoi absolviseră academia navală respectivă în

voință puternică, o energie inepuizabilă, o repulsie instinctivă față de lingusitori și un respect la fel de mare pentru cei ce știau să-și susțină părerile proprii.

Și amîndoi aveau un temperament furtunos. Cînd se înfuria Yamamoto, toată nava se zguduia de tropăiturile lui. La rîndul său, cînd își ieșea din sărite, Kimmel avea obiceiul să-și arunce chipiul pe punte și să-l calce în picioare. Cînd nava pe care o comanda ieșea în larg, astfel de accese erau atît de frecvente, încît ordonanța lui ținea la îndemînă un chipiul vechi, pe care contraamiralul să-și poată vâr-sa focul, fără a-și afecta garderoba.

Manevre ale cavaleriei japoneze, în ajunul atacului de la Pearl Harbor

În p. 43: remarcabil antrenată și manifestînd o disciplină de fier, infanteria niponă a constituit un redutabil instrument de luptă în planurile militaristilor japonezi

1904 — anul atacului japonez prin surprindere la Port Arthur¹. Amîndoi aveau o

¹ În noaptea de 8 spre 9 februarie 1904, fără declarație de război, flota militară japoneză, de sub comanda amiralului Togo, a atacat escadra rusă din rada orașului Port Arthur (Lüshun), pe coasta de nord-est a Chinei, torpillînd două cuirasate și un crucișător. Abia peste două zile, la 10 februarie, guvernul nipon, prezidat de Katsura, a declarat oficial război Rusiei, invocînd ca motiv neevacuarea Manciuriei în octombrie 1903, așa cum ceruseră japonezii.

La 4 februarie, a mai avut loc o schimbare în comandamentul forțelor din arhipelagul Hawaii: generalul Walter C. Short l-a înlocuit pe generalul Herron în fruntea trupe-lor terestre, așa-numitul „sector hawaian”. De data aceasta însă, era o mișcare de cadre normală, căci Herron atinsese vîrstă ieșirii la pensie. În vîrstă de 61 ani, cu o lungă și frumoasă carieră de infanterist în spate, Short a

primit numirea fără nici un entuziasm: cînd generalul Marshall, șeful de stat major al armatei de uscat, i-a anunțat-o, el s-a interesat dacă e vorba de o simplă detașare de rutină, precizînd că, în acest caz, ar prefera să rămînă în Statele Unite, din cauză că socrul său era bolnav și nu avea pe nimeni altcineva să-i poarte de grijă. Marshall l-a asigurat că alegerea lui se datora situației internaționale încordate și necesității de a avea un comandant valoros într-un punct-cheie al sistemului de apărare al S.U.A. Ca dovadă, șeful de stat major i-a mai comunicat că va primi cea de-a treia stea¹.

Scund, cu oase mici și fine, cu o figură delicată de inte-

Una dintre armele secrete puse la punct de tehnicienii japonezi: balonul de hirtie, destinat a provoca incendii în cîmpul de luptă advers

lectual, Short nu avea nimic militáros în înfățișarea lui. Competent, onest, politicos, dar lipsit de agresivitate și chiar de ambiție, el trebuia să facă față unei duble misiuni: de a proteja flota ancorată la Pearl Harbor și de a asigura apărarea teritoriului propriu-zis al arhipelagului. Peste cîteva luni, i s-a adăugat și răspunderea pentru traficul aerian militar dintre S.U.A. și Filipine. Fiecare dintre a-

¹ În armata terestră americană, generalul de brigadă poartă o stea, generalul-maior — două, generalul-locotenent — trei și generalul de armată — patru.

Nu putem ști dacă Short ar fi reușit să apere arhipelagul de o masivă invazie niponă, dar acesta a fost țelul căruia și-a consacrat forțele.

Nu e mai puțin adevărat că el a prevenit în repetate rânduri Washingtonul asupra diverselor carente, inclusiv asupra vulnerabilității tuturor aerodromurilor de pe insule, indiferent dacă aparțineau forțelor navale sau celor de uscat². Kimmel, cu care Short s-a împrietinit foarte repede, a recomandat și el o serie de măsuri menite să amelioreze capacitățile de apărare locale. Printre altele, el a împărțit flota în trei grupări operative, din care una și, cîteodată, două erau mereu în larg, astfel că fiecare navă își petrecea cel puțin 40 la sută din timp în afara radei. Kimmel ar fi vrut să trimită sistematic în patrulare două grupări, dar nu putea din cauza lipsei de carburant. Flota din Pacific nu dispunea decît de 11 petoliere și numai patru dintre ele erau capabile să aprovizioneze navele pe mare.

Un distrugător, care se deplasa cu toată viteza, își epuiza combustibilul în 30-40 ore. Arhipelagul nu producea țiței și fiecare picătură trebuia adusă de la aproape 4 000 km depărtare.

Kimmel și Short au atras de cîteva ori atenția superiorilor lor asupra acestei critice situații, ca și asupra faptului că toate depozitele de carburant se găseau la suprafața solului, fiind accesibile eventualelor bombardiere inamice. Amîndoi comandanții erau conștienți de multe din pericolele care îi pîndeau.

Dar și amiralul și generalul erau ferm convinși că Japonia nu va ataca niciodată, *cu premeditare și pe neașteptate*, Statele Unite. Ideea li se părea ridicolă — un șoarece care să muște o pisică!

ceste sarcini era de natură să absoarbă, în întregime, puținele efective de care dispunea generalul. Ca să le îndeplinească bine pe toate trei, i-ar fi trebuit atîția oameni și atîta tehnică militară, încît insulele s-ar fi scufundat sub greutatea lor.

Marshall și-a dat repede seama că principală îndatorire a trupelor terestre din Hawaii consta în ocrotirea navelor și i-a scris în acest sens lui Short. Comandantul „sectorului hawaian” nu a avut nici o obiecție la indicațiile primite, „dimpotrivă”, a semnalat o serie de grave deficiențe ale sistemului de apărare, mai ales în privința aviației, și a cerut grabnica lor remediere. Dar, în fundul sufletului său, el considera prezența flotei la Pearl Harbor drept un scut pentru trupele sale, nu invers, și nu prevedea că un atac japonez își va fixa ca obiectiv navele de acolo, ci instalațiile terestre.

² La acea dată, aviația militară americană nu flinta ca o armă independentă; altă armată, cît și marina aveau escadrile lor de recunoaștere, vînatore și bombardament.

PREA PĂMÎNTEȘTILE TREBURI ALE MISIONARULUI JUAN PIZARRO

G. FRANCESCO GAMBOA

Costa Rica
— secolele
XVI-XIX

Descoperită de Cristofor Columb în cursul celei de-a patra călătorii spre Lumea Nouă, Veragua — un teritoriu de nici 60 000 km², situat pe marele Istm ce unește nordul cu sudul Americii și desparte Oceanul Pacific de Marea Caraibilor — a fost denumită, datorită bogățiilor ei, Costa Rica. Bogății care, timp de sute de ani, au fost jefuite fără scrupule de către diverși indivizi, dornici de o înăvufire rapidă.

Înainte de venirea lui Cristofor Columb, pe teritoriul actual al Republicii Costa Rica trăiau aproximativ 27 000 indieni. Foloseau unelte de producție rudimentare: securi de piatră sau de aramă, lopeți din carapace de broaște testoașe, sape de lemn pentru semănatul porumbului. Se pare că știau să extragă aurul din nisipul râurilor, dar nu și din adâncul pământului. Singurii locuitori care ajunseseră la o oarecare bunăstare, datorită agriculturii, ridicaseră un oraș, Nicoya, cu temple și piețe. Aproape toți erau ceramiști îndemnatici și buni cioplitori în piatră, după cum dovedesc exponatele din muzee. Știau să lucreze aurul și arama tot atât de bine ca și lutul.

Bărbații se ocupau cu vânătoarea și pescuitul, femeile cu muncile agricole. Triburile se războiau în permanentă, iar prizonierii deveneau adeseori sclavi; la moartea unui

războinic, sclavul acestuia trebuia să-l însoțească pe lumea cealaltă. Făceau comerț pe bază de troc; n-aveau nici cea mai vagă idee despre monedă și nici simț de proprietate. Cunoșteau o scriere hieroglifică, care s-a păstrat gravată pe piei de căprioară.

În localitățile importante, autoritatea era exercitată de *caciqi*; la Nicoya, de exemplu, cacicul domnea peste aproximativ șase mii de indieni, înconjurat de un soi de mică curte de „nobili”. Rangul era ereditar. Anumite forme de drept își făcuseră apariția — hoții erau condamnați să slujească drept sclavi pînă se considera că pagubele au fost acoperite. Pentru a se apăra împotriva dușmanilor, indienii construiau fortărețe primitive. Erau viteji în luptă și îndurau suferința fără a se plînge. Distracțiile lor favorite erau să danseze și să *bea chicha*, făcută din porumb.

Istoricul costarican G. Francesco Gamboa, militant comunist, membru al Partidului Avangarda Populară, examinează, în cartea sa Costa Rica, destiul istoric al acestei țări,

devenită, din 1838, stat de sine stătător, în contextul mai amplu al mișcărilor de eliberare care au avut loc în America Centrală.

Textul ales pentru cititorii noștri este reprodus într-o formă prescurtată; titlul și subtitlurile aparțin redacției.

La 18 septembrie 1502 Cristofor Columb a ajuns pe țărmurile Costa Ricăi, în regiunea unde astăzi se află portul Limón. Primul contact cu indienii din Caraibi, pe cît de înspăimîntați, pe atît de curioși, a fost urmat de schimbarea tradițională a darurilor. Lui Columb i-au fost oferite două tinere. Din delicatețe nu a voit să le rețină și le-a înapoiat; la rîndul lor, indienii au restituit și ei tot ce primiseră de la amiral. Nimic din toate acestea nu lăsa să se întrevadă lăcomia singeroasă, de mai tîrziu, a conchistadorilor și colonizatorilor, nici vajnica rezistență a indigenilor.

Cine nu găsește aur caută porumb

De-a lungul întregii coaste a țării, pînă la micul golf del Almirante, astăzi pe teritoriu panamez, Columb a gă-

sit numeroase obiecte de aur, lăudând în fel și chip mostrele pe care avea de gînd să le ducă în Spania. Faima „Coastei bogate” n-a întîrziat să aște lăcomia unor aventurieri avari de cuceriri, pe cît de hrăpăreți, pe atît de îndrăzneți, din Spania. În realitate, nici unul dintre ei n-a găsit aur, cu excepția lui Gil González Dávila, care, prin diverse tertipuri, a reușit să-i jefuiască pe toți cacicii din regiunea Pacificului, din Panama și pînă la lacul Nicaragua. Cît despre ceilalți, prin locurile cutreierate, în loc de aur au găsit numai suferințe și moarte.

Între 1560 și 1570, puterea spaniolă a fost definitiv instaurată în Costa Rica. În cei șaiszeci de ani care au urmat pătrunderii lor în acele regiuni, spaniolii au întîmpinat o rezistență tenace și eroică din partea indienilor. Război crud, în care sute de localnici și-au găsit moartea. În ceea ce li privește, spaniolii, în goana lor după aur, n-au cruțat pe nimeni. În 1544, Diego Gutierrez a prădat regiunea țării dinspre Atlantic, vinîndu-i pe indieni; aceștia s-au apărut cu îndrîjire, reușind, în cele din urmă, să-l prindă și să-l ucidă, strigînd: „Na! satură-te de aur, creștinule!”

Cantitățile de aur capturate erau neîndestulătoare pentru a potoli lăcomia conchistadorilor. Pe de altă parte, cucerirea devenea o acțiune tot mai dificilă și mai primejdioasă; timp de mulți ani s-a dat o bătălie pe viață și pe moarte pentru... hrană. Spaniolii erau nevoiți să alege după porumb și să-l smulgă băștinășilor, care își apărau recoltele cu toată energia.

Pînă și indienii cei mai docili au fost tratați cu cruzime. „În 1529, scrie istoricul costarican Ricardo Fernandez Guardia, întemeietorii orașului Bruselas, din regiunea golfului Nicova, au procedat la o «repartiție» a indienilor care li se predau fără nici o împotrivire. Ceea ce n-a împiedicat să fie însemnați cu fierul roșu, expediții în Panama și vînduți acolo ca sclavi”. Istoricul nostru aduce totuși elogii lui Hernán Sanchez de

Badajoz și lui Juan Vasquez de Coronado pentru „bunătatea” lor față de localnici: primul arse de vie numai o femeie, iar celălalt sfișiașe în bucăți doar „unul sau doi”. Cu toate acestea, și unul și altul au fost simpatizați de indieni. Ne putem imagina ce făceau ceilalți pentru a-i „civiliza” pe locuitorii din Costa Rica.

Clima regiunilor de coastă fiind nesănătoasă, conchistadorii s-au îndreptat spre zona centrală. Există acolo o vale fertilă de 9 000 km², unde, în 1563, a fost fondat orașul Cártago. Istoricii consideră că acesta este anul care marchează sfîrșitul conchistei. Spaniolii exploraseră pînă atunci aproape întreg teritoriul Costa Rică și supuseră, cu forța, o mare parte din populație. Fuseseră aduși primii cai, primele vaci, primii porci și, astfel, orașul Cártago începea să se dezvolte, să devină prosper.

În această perioadă, guvernatorul Juan Vasquez de Coronado, unul dintre ultimii conchistadori, a încercat să-i supună pe indienii din Talamania (în sudul țării). Reușita sa a fost vremelnică, deoarece băștinășii din această regiune au refuzat să se plece în fața stăpînirii spaniole. De-a lungul timpului, ei au dus o luptă dîră împotriva cuceritorului, luptă în care au fost adeseori înfrinți, dar niciodată complet învinși.

Vinătoarea de indieni

Potrivit aprecierii specialiștilor, astăzi n-au mai rămas decît 5 000 din cei 27 000 indieni care existau la venirea europenilor. În timpul cuceririi și colonizării, exterminarea lor a fost rapidă și brutală. Vrînd să le ia porumbul, spaniolii îi urmăreau fără cruțare pe indigeni; aceștia dădeau foc ogoarelor și fugeau în munți. Sau, cuprîși de teamă, se predau vreunui conchistador în trecere pe acolo, care li împărțea, ca sclavi, soldaților lui. Abia atunci începeau pentru ei nenorocirile: munca fără zăbăvă, pedepsele și moartea.

Misionarii veniți să-și propovăduiască religia treceau

drept cei mai nemiloși asupritori. Un preot, pe nume Juan Pizarro, l-a determinat, în 1569, pe guvernatorul Perafán de Rivera să porceadă la marea împărțire a indienilor de la sate între soldații săi. Întrucît tot un cleric, Bartolomé de Las Casas, protestase împotriva acestor practici, Spania fusese nevoită să adopte legi care interziceau transformarea în sclavi a indienilor din America. Era, deci, nevoie ca Juan Pizarro să găsească un mijloc prin care să evite interdicția respectivă. El a evocat următorul argument: „Este de la sine înțeles că, prin mîntuirea lor, acestor necredincioși li se face, de fapt, un bine, căci, după cum și Sfîntul Grigore a spus, lui Dumnezeu nu poate să-i fie alta mai pe plac decît aducerea, pe calea cea dreaptă, a unor suflete care rătăcesc departe de sînta lui cunoaștere...” Iar istoricul Fernandez Guardia adaugă, sarcastic: „Ce mai incolo și incoace. Dacă a spus-o și Sfîntul Grigore!...” Împărțirea a avut loc și 82 conchistadori au tras foloase de pe urma ei. Mai greu este să cunoaștem exact numărul indienilor transformați, cu această ocazie, în sclavi: 23 000 spun unii, alții 17 000 sau 13 000. Se pare că această ultimă cifră este cea mai apropiată de realitate.

Pe de altă parte, între misionari și „corregidori” (judecători) exista un conflict continuu din pricina indienilor, de care și unii și alții voiau să profite. Istoricul R. Blanco-Segura îl citează pe guvernatorul Diego de Artieda, care îl informa pe monarhul spaniol cu privire la clerici: „Maiestatea Voastră poate fi absolut sigură că, dacă acești oameni ar putea dispune de toți indienii de pe pămînt, ar face-o; au ajuns atît de ambițioși și lacomi, încît toate umilintele și nenorocirile indigenilor numai și numai de la ei se trag, ei fiind cei care li hărțuiesc prin tot felul de tranzații și târguiești...”

Juan Pizarro, preotul care a binecuvîntat „împărțea”, a plătit pierind de mîna indienilor, pe care li trata cu extremă cruzime.

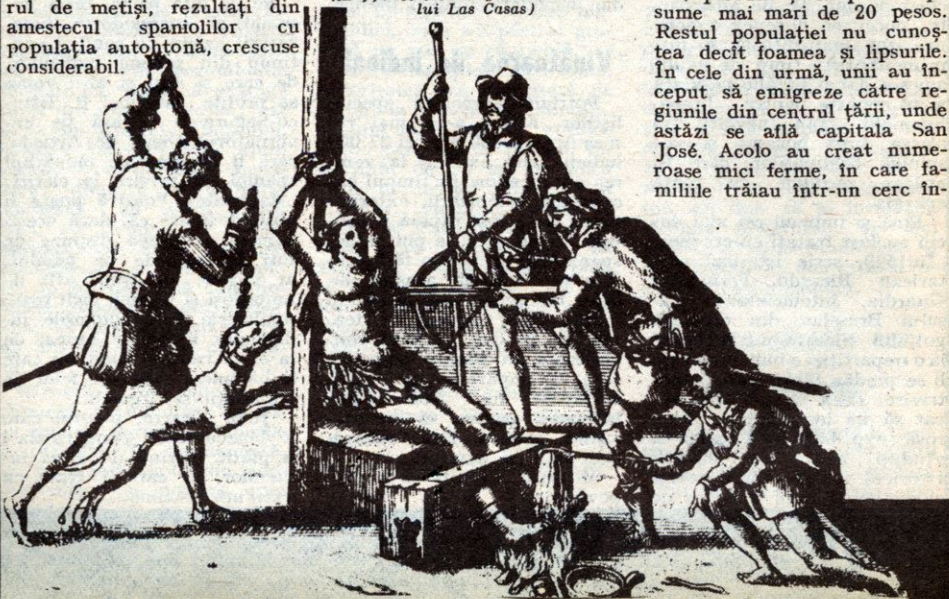

Iată un exemplu de comportare inumană, care explică, în bună parte, de ce s-au împuținat băștinașii din Costa Rica. În 1605, un căciq din Talamanca, exasperat de un misionar, l-a omorât. Pentru a pedepsi exemplar crima, guvernatorul a organizat, cu soldații săi, o vânătoare de indieni. Cum n-a putut prinde cu forța prea mulți, a construit o biserică și i-a chemat cu blîndețe să asculte slujbă; băștinașii au venit în număr de vreo patru sute. După ce i-a făcut prizonieri, guvernatorul i-a mînat pe drum, cîteva zile și nopți, spre Cártago, unde au fost judecați. În sentința dată împotriva lor, bărbați, femei și copii, se spunea printre altele: „Trebuie să îi osîndim și îi osîndim să fie izgoșiți din satul lor, care va fi ras de pe fața pămîntului și pămîntul presărat cu sare... ca să nu se mai întoarcă niciodată în acele locuri și nici să nu se apropie pînă la o depărtare mai mică de zece leghe, sub pedeapsă de moarte firească (sic!)... nici ei, nici urmașii lor, nici acum și nici în vecii vecilor...“.

Alungarea indienilor din satele lor nu avea probabil alt scop decît să-i oblighe să intre în slujbă spaniolilor. Mii de băștinași au pierit și din cauza bolilor aduse din Europa de conchistadori. Este drept că, în schimb, numărul de mețiși, rezultați din amestecul spaniolilor cu populația autohtonă, crescuse considerabil.

Soarta colonizatorilor care veniseră în Costa Rica, ademeniți de legenda aurului, nu era totuși de invidiat. Există multă treabă de făcut, deoarece emigranții de abia începeau să se organizeze. În cursul întregii epoci coloniale n-a fost descoperită nici o mină de aur. Indigenii erau siliți să lucreze pentru spanioli, cu condiția ca aceștia să fie în stare să-i supravegheze; altfel fugeau de colo-colo. Dispunînd de o mîină de lucru atît de ineficace, spaniolii au fost constrînși să cultive ei înșiși ceea ce le trebuia pentru hrană. Aproape complet izolată, colonia se dezvoltă anevoie. Pentru că nu existau căi de comunicație, care să înlesnească comerțul, ea nu trăgea nici un folos de pe urma civilizației europene. Cea mai mare parte a populației se găsea grupată în centrul țării, în Valea Centrală. Se întrețineau puține legături comerciale, îndeosebi cu Panama. Timp de două secole și jumătate, colonia a rămas izolată de lumea înconjurătoare. Revoluția industrială, liberalismul nu aveau nici cel mai slab ecou pe aceste meleaguri. Spanioli, mețiși și indieni se mulțumeau cu toții doar să supra-viețuiască.

În p. 48: misionarul Juan Pizarro, cel pierit de mîna indienilor...
... pe care i-a tratat cu o feroce cruzime
(în pp. 50-51: imagini din lucrarea lui Las Casas)

Plantațiile de cacao, lucrate cu puțini sclavi și ai căror proprietari locuiau la Cártago, permiteau numai cîtorva familii să trăiască într-o oarecare bunăstare. Stăpîinii latifundiilor — *haciende* — își petreceau aproape tot anul la oraș și nu se duceau pe plantațiile lor decît în perioada recoltei.

Sărăcie lucie

Moșierii și un număr mic de alți traficanți, care se ocupau cu vinzarea sau schimbarea recoltei pe alte produse, erau, practic, singurii care puteau trăi fără să se oboască prea mult. La fel și cei cîțiva funcționari, deși salariul lor, trimis din îndepărtata căpitanie generală Guatematica, nule ajungea decît cu intermitențe. Clerul și misionarii hrăpăreți o scoteau mai bine la capăt, datorită unei dijme de zece la sută din veniturii, încasată pentru Biserică. În plus, li se dusesse vestea celor în sutană pentru fărâdelegile comise. Într-o istorie eclesiastică a rămas menționat faptul că, într-o singură noapte, un preot a pierdut la masa de joc 1700 pesos, 43 cai, 20 măgari și 20 baloturi de tutun. A fost necesară instituirea unui regulament care interzicea accesul slujitorilor Bisericii în tripouri și participarea lor la jocurile de noroc, precum și la pariuri pe sume mai mari de 20 pesos. Restul populației nu cunoștea decît foamea și lipsurile. În cele din urmă, unii au început să emigreze către regiunile din centrul țării, unde astăzi se află capitala San José. Acolo au creat numeroase mici ferme, în care familiile trăiau într-un cerc în-

chis de producție și consum. În 1719, guvernatorul Pedro de la Haya spunea: „Pe aceste cimpuri sînt peste trei sute de familii, care locuiesc în cabane de paie, crescînd fiecare trei-patru vite și cultivînd porumb. Membrii lor nu vin la oraș decît în zilele de sărbătoare, pentru a asculta slujba... În cătunele învecinate sînt 114 familii și mai sârmane; oamenii se îmbracă cu scoarță de copaci... În toată provincia nu găsești nici medic sau farmacist, nici bărbier sau chirurg iar în Capitală și în orașele mici nu se vind nicăieri alimente, nici pe străzi, nici în piețe, nici în prăvălii”.

Un alt guvernator se plîngea că bărbații apți pentru serviciul militar nu participau la exerciții, din cauză că „nu aveau ce îmbrăca. Se povestește că, atunci cînd mergeau să fie „confirmați” (ceremonie de „întărire a botuzului” pentru copiii catolici), aceeași haină era folosită, pe rînd, de vreo 40 copii. Pentru drumurile la oraș, toți membrii unei familii purtau, cu schimbul, singura haină ca lumea pe care o aveau.

La începutul secolului XIX, provincia Costa Rica, dependentă de căpitănia generală din Guatemala, avea circa 50 000 locuitori, care, trăiau, în principal, din agricultură — trestie de zahăr, porumb, indigo, cacao, tutun etc. Dificultățile create de monopoliurile coloniale asupra tutunului și rachiului începeau să devină insuportabile pentru populație. Guvernatorul din acea vreme, Tomás de Acosta, un om cu vederi progresiste, era stimat de toți. El adusese medicamente necunoscute pînă atunci și ridicase impozitele de pe unele produse agricole, pentru a-i încuraja pe țărani.

Opera cea mai importantă a guvernatorului Acosta a fost importarea primelor semințe de cafea. Datorită acestui fapt, locuitorii Văii Centrale au început să întrevadă posibilitatea de a scăpa de sărăcie.

Tutunul și rachiul puteau aduce beneficii, dar, fiind monopolizate, producerea și vinzarea lor erau strict reglementate. Aceasta a fost la originea primelor manifestații populare din țară. În 1808, au izbucnit mișcări de stradă, care s-au repetat în 1812. Răzmerițele provocate de monopoluri au fost primele manifestații ale luptei pentru sfărîmarea tiparelor feudale impuse de sistemul colonial.

Este interesant de remarcat că, la începutul sec. XIX, costaricanii încep să privească spre restul lumii. Datorită primelor plantații de cafea, sporește, e drept modest, avuția națională. În 1814, locuitorii din San José întemeiază colegiul de învățămînt Santo-Tomás, unde se predau cititul, scrisul, gramatica, filozofia și teologia. Odată cu apariția școlii, pătrund în țară și idei republicane, prin Rafael Francisco Osejo, un „roșu” din acea epocă, care fusese la studii în străinătate. El stabilește contacte cu elementele progresiste din San José și începe să răspîndească principiile „subversive” ale

revoluției franceze. Există și un grup de „capete înfierbîntate”, cărora Osejo le vorbește despre drepturile omului, libertatea comerțului și despre dreptul popoarelor la autodeterminare.

Cu o lună întîrziere, vestea că Guatemala și-a proclamat independența ajunge în Costa Rica, provocînd reacții total opuse. „Să așteptăm ca norii să se risipească”, spun spaniolii bogați, interesați în menținerea vechilor stări de lucruri și, implicit, a colonialismului. În schimb, unul dintre cei ce ascultau plini de speranță cuvintele înflăcărâte ale lui Osejo, tînărul Gregorio José Ramirez, originar din Alajuela, își botează vasul cu care transporta mărfuri cu mîndrul nume de „El Patriota”. E un simbol al chemării la luptă pentru independență. Costaricanii nu întîrzie să i se alăture lui Ramirez, ridicîndu-se, în 1821, împotriva colonialismului. La 15 septembrie 1821, se proclamă independența statului Costa Rica față de Spania, se alege o juntă guvernamentală și începe să fie redactată prima Constituție a țării. Între 1823 și 1838 Costa Rica se alătură Federației Provinciilor Unite ale Americii Centrale (din care mai făceau parte Guatemala-Salvador, Nicaragua și Honduras), iar în 1838 se proclamă republică de sine stătătoare.

În românește de
Anca LAZĂREANU

aprilie
1933

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică mărunță

● De curind a apărut, cu titlul Aurul românesc — Istoria lui din vechime pînă azi, o lucrare datorată lui Ion Rusu Abrudan. În prima parte, tratatul cuprinde o istorie bazată pe documente despre lupta desfășurată de-a lungul secolelor pentru aurul din Dacia.

● „Azi e ziua păcălelilor, menționează Lupta, referindu-se la ziua de 1 aprilie. A intrat și în tradiția presel noastre ca zărele să ardă și ele, cititorilor, de 1 aprilie, este o păcăleală”. După ce enumără cîteva relatări fantastice apărute în legătură cu această zi, ziarul menționează serie: „Adevărata păcăleală însă ar putea-o face guvernul, opoziției, democrației. Dar democrația bruce, acum, peste o oră. Dumnezeu, ce zăpăceală, ce chihoteală în rîndurile celor 14 partide care așteaptă să-l mănince guvernul din colivă! Fiecare s-ar îngheșui la poartă Palatului, fiecare ar căuta să rupă elie un porofolcu, ce îmbrînceală, ce căleări pe bățături, ce coaste rupte și ce cascade de înjurături! Sînt sigur că pînă seara delegații de opoziții s-ar prezenta d-lui Valda împlineindu-l să mai stea!”

Dar de unde vine acest obicei al păcălelilor? El s-a născut cum scrie Universul, „în Franța în 1564, sub domnia regelui Carol IX, care ordonase ca prima zi a anului să fie la 1 ianuarie în loc de 1 aprilie cum fusese pînă atunci. La 1 aprilie următor, mulți cetățeni s-au prefăcut că nu știu nimic de această schimbare și au continuat a trimite felicitări și cadouri fără valoare în formă de glumă. Cum luna aprilie cade în zodia peștelui, s-au trimis numai pești de zahăr. De aiei această glumă-păcăleală a fost botezată de francezii epoussons d'avril”

Retrospectiva vieții bucureștene de acum cinci decenii — așa cum este ea oglindită în presa vremii — înregistrează și pentru această lună fapte, evenimente, întîmplări, care, odată cu scurgerea vremii, își primesc locul ce li se cuvine în cronică istorică. Fapte și întîmplări ce ne înfățișează o lume nedreaptă, pentru a cărei transformare revoluționară luptă cu neabătut curaj și clarviziune, înfruntînd condițiile grele ale ilegalității, Partidul Comunist Român, strîngînd în jurul său toate forțele înaintate ale poporului.

Chiar și în zărele burgheze ale timpului, care — așa cum am mai avut prilejul să constatăm în alcătuirea acestei cronici — evită să publice informații de natură să reliefeze amploarea activității revoluționare a comunistilor, ca și împrejurările deosebit de aspre în care se desfășoară ea, găsim ecouri semnificative ale acestei lupte. Iată, de exemplu, o informație pe care o citim în *Adevărul* din 5 aprilie: „Am anunțat că lucrătorii și comunistii deținuți la Jilava de pe urma întîmplărilor de la Atelierele Grivița au declarat greva foamei. Ni se comunică textul petiției pe care au înaintat-o primului comisar regal spre a-i anunța această hotărîre. Ei se plîng, între altele, de regimul prea aspru al închisorii. Grevă va avea caracter demonstrativ și e hotărîită pentru un timp determinat. Astăzi dimineată, raportorul delegat cu instrucția lucrătorilor de la Atelierele C.F.R. Grivița a fost la închisoarea militară Jilava. D-sa s-a interesat de situația celor 140 de ținuți, comunisti și lucrători greviști care declaraseră greva foamei. În urma promisiunii făcute de magistrat că instrucția lor va fi repede terminată, deținuții au declarat că încetează greva foamei”¹.

Deosebit de semnificativă pentru înțelegerea direcțiilor în care se afirmă voința de luptă a maselor populare este și următoarea relatare pe care o găsim în ziarul *Lupta* din 21 aprilie. De astă dată este vorba de organizația Frontul Plugarilor, creată, cum se știe, în ianuarie 1933, de către dr. Petru Groza și care, sub îndrumarea P.C.R., va acționa în anii următori, alături de alte organizații democratice, în lupta împotriva fascismului, pentru transformări democratice și revoluționare. Ziarul scrie că „la mijlocul lumii, a avut loc la Deva o mare adunare populară. Sătenii din această regiune, din propria lor inițiativă, au format un fel de organizație profesională, pur plugărească, pentru apărarea, în primul rînd, a intereselor agricole, și deci pentru exprimarea dorințelor plugărești, în legătură cu conversiunea. Adunarea de la Deva, considerată la început ca o simplă întrunire populară, cum sînt sute în Ardeal, a întrecut însă orice așteptare. Mii de săteni, aflînd despre ce este vorba, au sosit la Deva, ocupînd — e drept, într-o ordine desăvîrșită — marea piață triumfiulară a orașului. Convocarea era făcută de o asociație de săteni Frontul plugarilor care nu e înglobată nici unui partid politic. Mari coloane de nord au început să sosească din Brad, Zarand, Tebea, Jiu, Hațeg, Hunedoara. Unii veneau pe jos, de la 150 km depărtare; alții și-au adus nevestele și copiii”.

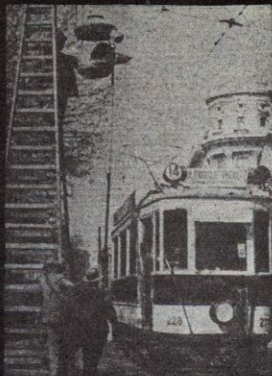
¹ Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperea de text în extrasele preluate din zărele respective. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din originale.

Primele bărci
în Cismigiu
primăverii
1933...

...și primul
stop electric
suspendat

La 5 aprilie încetează din viață militantul și publicistul socialist Zamfir C. Arbore¹. Descendent al unei vechi familii moldovenești, cum scrie *Adevărul*, „pe care istoricii o pomenesc de pe vremea lui Ștefan cel Mare”, Z.C. Arbore a făcut parte din „mănunchiul” care a „pus bazele socialismului în România, consacându-și multe decenii acestei activități”.

Presa din această lună aprilie 1933 continuă să consacre spații largi comentariilor privind proiectul de reorganizare a sistemului de relații intereuropene sub egida Angliei, Franței, Germaniei și Italiei (Pactul celor patru). Inițiat de Mussolini, proiectul — prin intermediul căruia dictatorul fascist speră să realizeze scopurile expansioniste ale Italiei fasciste — produce o adevărată furtună în viața politică a continentului. „Trebuie să avem în vedere — scrie *Adevărul* din 4 aprilie — că, în acest program, punctul esențial este cel prin care se constituie grupul celor patru mari puteri: Anglia, Franța, Italia și Germania, cu menirea ca el să conducă și să decidă politica continentului european. Ne-am întoarce astfel la concertul marilor puteri, cum l-am cunoscut înainte de război”, puteri care, cum subliniază ziarul amintit, sub pretext că apără pacea, nu s-au dat în lături de la practicarea războiului.

Opunându-se cu hotărâre planului preconizat de Mussolini, statele membre ale Micii Înțelegeri au dat publicității, la 25 martie 1933, un comunicat prin care au respins de *plano* orice încercare de modificare a statu-quo-ului teritorial, precum și clauza revizuirii tratatelor, inclusiv a Pactului Societății Națiunilor. La începutul lunii aprilie, Nicolae Titulescu se deplasează, ca reprezentant al Micii Înțelegeri, la Paris și Londra, spre a determina Franța și Anglia să-și schimbe poziția față de propunerile lui Mussolini, demersurile ministrului de externe român fiind urmărite cu viu interes de presa românească și internațională. Deosebit de revelator în această privință este și articolul intitulat *Rugăciune către d. Titulescu*, apărut în ziarul francez *Le Figaro* și reprodus în *Dimineața* din 2 aprilie, din care spicuim: „Mare avocat, el apără o mare cauză. Nu este numai cauza țării sale și a aliaților din Europa centrală și orientală. Este cauza ordinii, a dreptății și a păcii, este prin urmare cauza Franței. Personal, d. Titulescu merită întreaga noastră încredere. Franța nu a avut niciodată un prieten mai fidel, mai clarvăzător și mai activ”. Articolul se încheie astfel: „Totul va intra în ordine dacă vocea Franței se unește cu a sa

Cronică mărunță

[pești de aprilie] și a rămas în obice! pînă astăzi”. (2 aprilie)

● Dăruiri copililor Povestiri pentru copii de L. Tolstoi, o splendidă carte de chipuri în culori și povestiri înclintătoare.

● Ziua sădării pomilor se va sărbători în Capitală numai de elevii claselor primare. Toate școlile secundare vor fi ne cursuri regulate.

● Accident. Cea mai mare aeronavă din lume, dirijabilul american „Akron”, se prăbușește în apele Oceanului Atlantic, în dreptul portului New Jersey, cu 77 persoane la bord. „Akron” avea un volum de 184 000 metri cubi. Construcția sa durase doi ani. Dirijabilul ar fi putut parcurge distanța New York — Londra în două zile, transportând cea. 100 oameni. (8 aprilie)

● În amintirea lui V. Părvan. Sub acest titlu, Al. Graur scrie în *Adevărul*: „Sînt cîțiva ani de cînd a murit cel mai mare specialist al nostru în istorie. A fost comemorat în toamna trecută, cînd s-a pus o inscripție pe casa în care a locuit și amintirea lui este păstrată grație Asociației academice «V. Părvan», formată din fosti membri ai școlii române din Roma. Asociația publică în fiecare an un buletin cu darea de seamă asupra activității ei. Zilele trecute a apărut buletinul pe 1932-33, din care aflăm că, pentru anul trecut, premiul «Vasile Părvan» a fost atribuit d-lui Gh. Ștefan, pentru valoroasa d-sale lucrare intitulată *Armii prototrichie sulle monete greche*.

Fie în calitate de profesor — de pe catedră — fie în calitate de camarad — în raporturile zilnice cu cei care lucrau în legătură cu el — Părvan a știut întotdeauna să cîștige sufletele și să stimuleze talentele”. (8 aprilie)

¹ Magazin istoric, nr. 7/1971.

aprilie
1933

O operație
primădăoară.
Reparația
fidelor
tramvaiului
electric

Cronică mărunță

● Ionel Perlea la Filarmo-
nică (dintr-o cronică muzi-
cală): „Izbinda triumfală
de dirijor a d-lui Perlea ne
face cu atât mai mare plăcere,
cu cât găsim că ea face onoare
publicului nostru. El izbru-
tește — numai cu stîlîța,
simțirea și inteligența lui mu-
zicală — să electrizeze un
public foarte numeros”. (9
aprilie)

● Senatul n-a putut ține
ședință ieri. Timp de aproape
două ore, chestorii numărău
pe membrii maturului corp
spre a vedea dacă sînt în
număr reglementar. Au lipsit
aproape 100 senatori. D. pre-
ședinte Costăchescu, vădit
enervat, a ridicat ședința la
ora 6.30 seara, anunțînd-o pe
cea viitoare luni [10 aprilie] la
ora 4 d.a.

● Bătrînii veterani de la
’77-’78, cei cîțiva cari mai
trăiesc, au rugat pe d. mi-
nistru de finanțe să dea o dis-
poziție către percepătorii fiscali
ca la plata pensilor ce li se
cuvînt să li se acorde o simplă
favoare, adică să-i scutească
de a mai aștepta rîndul alfa-
betic, platîndu-li-se la pre-
zentare. (11 aprilie)

● Spre a redă cărților vechi
și prețioase marelui prestigiu
de care se bucură în țările
culte, s-a constituit un comi-
tet provizoriu care va pune
bazele unei Societăți romă-
ne de bibliofilie. Comitetul se
compune din d-nii: N. Davi-
descu, Scarlat Callimachi, Șer-
ban Cioculescu și Gilly Po-
mescu. Adeziunile se primesc
la Cercul ziaristilor din Bucu-
rești, Calea Victoriei 31. (12
aprilie)

● Concurs de nasuri la
Parla clujă de... Constan-
tin Tănăsescu: „La un mare bar
parlezian, lîngă Place de la Ma-
deleine, a avut loc un concurs
de nasuri! Erau de față ar-
tisti, ziaristi, actrițe și con-
curenți cu nasul... sus. Juriul,
format din cele mai frumoase

ca să-i vorbească d-lui MacDonald [primul ministru britanic] în sin-
gurul limbaj care se cuvine. Domnule Titulescu, vă rugăm să obțineți
ca Franța să răspundă împreună cu Mica Înțelegere în același stil:
„Jos mîinile!”⁴. La înapoierea în țară, ministrul de externe român subli-
niază în declarațiile pe care le face presei: „Am declarat — citim în
Dimineața din 23 aprilie — prin comunicatul redactat de Mica Înțe-
legere la Geneva că sînt acorduri în patru pe care le salutăm cu bucu-
rie și pe care le considerăm chiar salutare. Acestea sînt acordurile
care privesc exclusiv interesele proprii ale marilor puteri. Sînt însă
acorduri în patru pe care le considerăm inadmisibile și pe care, în
consecință, nu le vom recunoaște niciodată. Acestea sînt acordurile
care ar trata despre drepturile terților, fie prin deciziuni directe, fie în
mod indirect prin presiuni asupra micilor puteri. Statele așa-zise mici
au căpătat de pe urma marelui război sufragiul universal în relațiile
internaționale. Pentru nimic în lume ele nu vor lăsa să li se răpească
dreptul de egalitate care stă la baza organizării Societății Națiunilor.
Prin urmare, un acord în patru care ar constitui un directorat menit
să dispună de noi fără noi, chemat să se substituie organului legal
creat de tratate — Societatea Națiunilor —, ispitit de a deroga de la
procedura stabilită de Pactul Societății Națiunilor, nu va avea nicio-
dată asentimentul nostru”.

Atmosferă încordată în dezbaterile parlamentare, îndeosebi
la Senatul datorită disputelor în jurul „Afacerii Skoda”¹. „Chestia Skoda
la Senat — notează Nicolae Iorga, în memoriile sale, la 1 aprilie 1933.
Discurs incoherent al generalului Rujinski. Pledoarie pentru guvern
a lui Vică Georgescu. Lămuriri tehnice ale generalului Popovici. Apoi,
în mijlocul urletelor, duel cu dosare scuturate în aer și puse supt nas
între Petala și Rujinski cu violente întreruperi ale lui Vaida”.

Dar și alte probleme dau naștere la confruntări aprige între depu-
tații guvernamentali și cei ai opoziției. Și pentru ca cititorii să aibă o
imagine mai complexă a modului în care se desfășoară uneori „lupta
de opinii” să reproducem din *Facla*, cu data de 12 aprilie, o relatare
despre ceea ce ziarul numește „scandalul” din ședința de ieri a Came-
rei: „Camera a cunoscut ieri scene care amintesc vremurile opoziției
național-țărăniști din 1922-26”. Cum au decurs lucrurile? Luînd
cuvîntul, arată ziarul, în legătură cu unele proiecte de lege aflate pe
ordinea de zi a dezbaterilor, între care și acela al unei legi privind
„conversiunea datoriei agricole”, d-rul N. Lupu a onchis că „proiec-
tul conversiunii adus de guvern este un balon cu oxigen, necesar regi-
mului spre a se mai putea menține. D. Vaida a ținut să nu rămînă
dator cu răspunsul său. Generalizînd, primul ministru a dedus logic

¹ Magazin istoric, nr. 5/1968, 3/1983.

Monument
ridicat
în comuna Cetatea,
jud. Dolj,
în memoria
lui Al. I. Cuza;
în prim plan,
un sătean
în vîrstă
de 105 ani,
fost dorobant
pe timpul
lui Cuza

Dr. Petru
Groza
la o întrunire
a Frontului
Plugarilor
(imagine din
Realitatea
ilustrată)

că insinuarea și calomnia ar constitui un sistem practicat de dr. Lupu cu dexteritate. Aici izbucnește primul scandal. Dr. Lupu cere cuvîntul. Președintele Consiliului [de Miniștri] și cel al Camerei îl refuză. Dr. Lupu insistă. Degetul primului ministru schițează același refuz. Atunci, dr. Lupu transmite partizanilor consemnul: Nu-l lăsați să vorbească. În clipa următoare, 12 mîini lupiste apucă partea mobilă a pupitrelor și o lovesc de cealaltă. Se produce un zgomot infernal. Majoritarii părăsesc băncile. Opoziționiștii se amuză. Durează cîteva minute. Treptat, scandalul se oprește.

Președintele biroului reușește în sfîrșit să vorbească. D. dr. Lupu este chemat pentru prima oară la ordine. Dr. Lupu cere să obțină cuvîntul. D-sa urcă la tribună și-și începe replica așa: — Un scriitor francez a spus că majoritățile parlamentare sînt o argilă din care poți face o statuie sau o oală.

— O oală de vin?, întreabă un majoritar dornic de precizuni în materie.

— Ba pentru d-ta o oală de noapte!

Se naște al doilea scandal. Majoritarii pretind că aducerea obiectului amintit în discuția Camerei, chiar și în forma în care a fost făcută, constituie o încălcare a regulamentului. «La ordine!» se strigă. Scandalul durează cîteva minute și nu se potolește decît atunci cînd dr. Lupu precizează că precizarea aparține autorului pe care-l citează și care nu e parlamentar.

Ca și în lunile precedente, ziarele bucureștene continuă să oglindească pe larg evenimentele din Germania. Sub titluri ca *O primejdie pentru pace, Teroarea continuă în Germania*, cum citim, de exemplu, în *Dimineața* din 15 și, respectiv, 29 aprilie, sînt dezlănțuite valul de persecuții dezlănțuit de regimul hitlerist și implicațiile grave pe care acțiunile naziștilor le au pentru soarta păcii. *Facla* din 1 și 5 aprilie scrie despre „arestările în masă, internările în lagăre, suprimările de ziare”, despre ceea ce ziarul numește „botnița imensă” pe care Hitler și acoliții săi caută s-o pună poporului german. Presa relatează, de asemenea, despre ofensiva împotriva culturii dezlănțuită de autoritățile hitleriste, despre persecuțiile împotriva unor mari savanți și scriitori, ca Albert Einstein sau Thomas Mann.

Ziarul *Adevărul* cu data de 8 aprilie, de exemplu, scrie că persecuțiile la care este supus îl fac pe Einstein să renunțe la patria sa: Germania. Întrebat de un redactor al ziarului parizian *Volonté* dacă se mai întoarce în Germania, unde municipalitatea Berlinului îi dăruise sub regimul trecut o vilă, a răspuns: „Fără îndoială niciodată, poate însă în curînd”. Răspunsul acesta al teoreticianului relativis-

Cronică măruntă

vedete de cinema, a admirat, a chibzuit, a măsurat cu centimetru și a acordat premiul I d-lui Tănase (zece centimetri jumătate). Pentru noi, succesul parizian al lui Tănase e... jubiliar. A trecut un sfert de veac de cînd artistul de azi debuta modest, cu un cuplet care a făcut furori: «Aoleo Tănase, ce nas noduros / Spune-măi băiete, de unde l-ai scos!», (16 aprilie).

● Printre florile Cîmigiului se află și Lotusul sacru al Indiei, floare care nu s-a putut acclimatiza nicăieri în Europa, cu toate încercările făcute, și care înfloarește la noi. Minunea s-a întîmplat anul trecut. Dar plan să trăiască minutul înflorii, cîtă cază s-a căsunt grădinarului. Trebuie învîlă și ferită de frig, trebuie acclimatizată, ca să zic așa, grad cu grad. Acuma însă, dacă nu i-ar fi tăiat mereu vrejurile rădăcinilor, într-un an întreg lacul ar fi acoperit de tăvile ceroase și de florile roșii. (23 aprilie)

● În aprilie 1933 se inaugurează, în Capitală, una din clădirile ce se vor insera foarte repede printre reperatele cele mai familiare flecării bucureștene: noul Palat al telefoanelor. Consemnăm momentul, ziarele aduc o serie de detalii despre amplasarea și funcționalitatea construcției, considerată la vremea respectivă printre cele mai moderne din lume. Prima problemă care s-a pus — cum arată Universul — a fost de a se găsi un loc cît se poate mai potrivit situat pentru instalarea centralei automate și funcționalității construcției, considerată la vremea respectivă printre cele mai moderne din lume. Prima problemă care s-a pus — cum arată Universul — a fost de a se găsi un loc cît se poate mai potrivit situat pentru instalarea centralei automate și funcționalității construcției, considerată la vremea respectivă printre cele mai moderne din lume. Prima problemă care s-a pus — cum arată Universul — a fost de a se găsi un loc cît se poate mai potrivit situat pentru instalarea centralei automate și funcționalității construcției, considerată la vremea respectivă printre cele mai moderne din lume.

aprilie
1933

B. Șt. Delavrancea
și Al. Vlahuță.
Într-o
fotografie
apărută
în Dimineața
cu prilejul
împlinirii
a 15 ani
de la moartea
lui Delavrancea

Cronică mărunță

Militar. În urma acestor studii, s-a hotărât că locul cel mai indicat era acela ocupat de vechiul restaurant Otetelesanu și, în consecință, a fost achiziționat cu suma de 39.500.000 lei.

Construcția a început în mod efectiv în toamna anului 1931, durind circa 17 luni, ceea ce reprezintă un timp foarte scurt. Suprafața clădirii e de 977 metri pătrați și construcția a fost făcută în așa fel, încât să permită extinderea ei dacă numărul abonaților ar crește în așa măsură, încât spațiul rezervat instalațiilor să nu mai fie suficient. Înălțimea clădirii până la vârful falnicului turn e de 52 m și e cea mai înaltă clădire din București, fiind pentru noi primul zgârie-nori. Volumul tuturor încăperilor e de 31.280 metri cubi. E interesant de cunoscut faptul că scheletul de oțel al clădirii, confecționat în întregime de soc. «Reșița» reprezintă o greutate de 872 t, iar platforma utilizată pentru fațade, un total de 530 metri cubi. Relatarea din ziarul amintit conține și alte detalii, între care și aceea că „viteza normală a ascensoarelor e de 2,50 m pe secundă sau 150 m pe minut, astfel încât se poate merge de la subsol la etajul al 9-lea în 18 secunde”.

În inaugurarea clădirii a însemnat — cum s-a subliniat cu prilejul festivităților de inaugurare — „o etapă nouă în dezvoltarea telefoniei române. În ziua în care noul obiectiv va fi pus în funcțiune se va putea spune că Bucureștii este înzestrat cu cel mai modern sistem telefonic”. (26 aprilie)

• Așadar, la ora 8 și cinci minute, a început din viață, la locuința sa de la Institutul medico-legal, prof. dr. Mina Minovici. Creatorul medicinelor legale și întemeietorul Institutului de pe cheul Dimboviței

mului, comentează ziarul menționat, „trădează limpede cele ce gîndeste vestitul savant despre stările din Germania. Acel niciodată arată desigur toată oroarea pe care Germania de astăzi i-o inspiră; dar în curînd exprimă și speranțele lui că furia canibalică a hitleriştilor va lua un grabnic sfîrşit”.

De remarcat că alături de marele număr de informații pe aceste teme găsim și numeroase articole, comentarii, proteste care exprimă atitudinea fermă a opiniei publice românești de condamnare a dezmățului hitlerist. Nicolae Iorga publică în *Neamul românesc* un comentariu plin de sarcasm: „D. Hitler și amicii săi, toți intelectualii de marcă, verifică acum proveniența etnică, deocamdată numai pînă la bunici, a tuturor acelor care ocupă un loc în învățămîntul superior german, așteptînd momentul cînd nu numai că acelor care n-au singele pur german să li se ia locurile, dar să nu li se îngăduie măcar a pune piciorul pe pămîntul sacru al Germaniei. Între cei despoiați e și d. Einstein, după judecata celor trei continente civilizate un matematician de geniu. Fiind evreu, el se cuvine să fie proscris și amintirea lui chiar «să piară». D. Einstein are a face numai cu notațiile cele mai abstracte ale realităților; d-sa se mișcă pe planuri și urmărește linii, fixează dimensiuni, face sinteze... Cum poate compromite deci «cugăterea germană», pe care cu atîta distincție și fală pentru civilizația universală o reprezintă d. Hitler, iată un lucru pe care nu-l înțelegem”.

Relevant pentru modul în care opinia publică românească recepțiază cele ce se petrec în Germania este și următorul protest apărut în *Adevărul* din 12 aprilie și semnat de reprezentanți de seamă ai vieții cultural-artistice românești. „În cîteva zile numai, guvernul național-socialist, condus de Hitler, a reușit să arunce asupra Germaniei un uragan de teroare și să creeze o atmosferă medievală care și-a extins bezna pînă dîcolo de hotarele ei. Conștiința lumii întregi s-a cutremurat la tabloul sinistru al guvernării hitleriste, ale cărei victime sînt populația evreiască, zeci de mii de muncitori și cei mai de seamă reprezentanți ai intelectualității germane. Reacțiunea fascistă, consecventă în caracterul ei destructiv, a pornit o ofensivă de nimicire și împotriva gîndirii și a spiritului creator. Au suferit acutuşii zvastici personalități ale căror nume ilustrează cultura contemporană mondială, ca: Thomas Mann, Albert Einstein, Lion Feuchtwanger și alții, siliți unii să se exileze, iar sute și mii de artiști și intelectuali să înfunde cazematele regimului fascist. Alături de apelor vehement și energica reprobare a exceselor de umilire și distrugere umană practică de către fascismul

Dirijabilul
american,
„Akron”
la lansare

Din Anglia
o nouă
pentru
vacanțe:
rulota
auto

hitlerist de cea mai pogromică speță în asaltul său împotriva maselor evreiești, cadrelor muncitoare și a celor mai elementare libertăți de gândire, ridicăm și noi cuvântul nostru de profundă indignare și înfierăm cu toată puterea fascismul și crucele lui sisteme”.

Protestul este semnat, între alții, de F. Aderca, Camil Baltazar, Ury Benador, F. Brunea-Fox, Gh. Călinescu, Scarlat Callimachi, Floria Capsali, Șerban Cioculescu, N.D. Cocea, Mac Constantinescu, Mircea Eliade, Ion Iancovescu, Barbu Lăzăreanu, Camil Petrescu, Lilly Popovici, Marieta Rareș, Marieta Sadoveanu, Zaharia Stancu, A. Toma, Sorana Țopa, Cicerone Theodorescu.

In noaptea de 6 aprilie, S.U.A. au trecut la „regimul umed”, prin suprimarea prohibiției băuturilor alcoolice. „La Washington — scrie ziarul *Universul* din 8 aprilie — evenimentul revenirii berii pe piață a fost sărbătorit printr-o manifestație simbolică, desfășurată la Casa Albă. La miezul nopții, în timp ce o mulțime imensă și entuziasată înconjură reședința prezidențială, un camion împodobit cu decoruri înveselitoare a pătruns în grădinile Casei Albe și a descărcat două lăzi pline cu sticle de bere. Camionul purta inscripția următoare: *Pentru președintele Roosevelt, cea dintâi bere, după alțiia ani, a acestei națiuni*. Fiecare sticlă din cele două lăzi purta eticheta: «Pusă în sticlă în districtul Columbia, pentru Roosevelt». Berea livrată la Casa Albă a fost oferită Clubului presei”.

Sub titlul *Americanii au băut ieri sute de mii de butoaie cu bere*, *Dimineața* din 9 aprilie scrie, la rîndul său: „Reintroducerea regimului umed, după ce timp de 13 ani toate băuturile au fost interzise, a dat loc ieri noaptea, în numeroase orașe ale Americii, la vesele și entuziaste manifestații. La New York se crede că berea vîndută în primele cîteva ore după desființarea prohibiției a adus statului New York venituri de 100 mii dolari. Proprietarii localurilor, a căror clientelă era constituită din băutorii clandestini, sînt foarte abătuți, căci cu începerea de azi exclusivitatea prosperității lor încetează. La Chicago, berarii, aglomerați de comenzi, nu pot să evalueze deocamdată cantitatea de bere vîndută. Azi dimineață, ei evaluau totuși, în mod provizoriu, la cinci milioane dolari costul total al berii furnizate în cursul nopții. Ziarele prevăd că prin desființarea prohibiției, 40 000 persoane își vor găsi de lucru, în Chicago. La Milwaukee, mulțimea în delir a consumat cantități enorme de bere în cele 2 000 localuri, care pînă acum vindeau numai siropuri. Berăriile din Pittsburg au livrat astăzi noapte 500 000 butoaie cu bere”.

Rubrică de:

Cristian POPIȘTEANU, Valeriu BUDURU,
Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ
Selecția fotografiilor: Radu Ion POPESCU

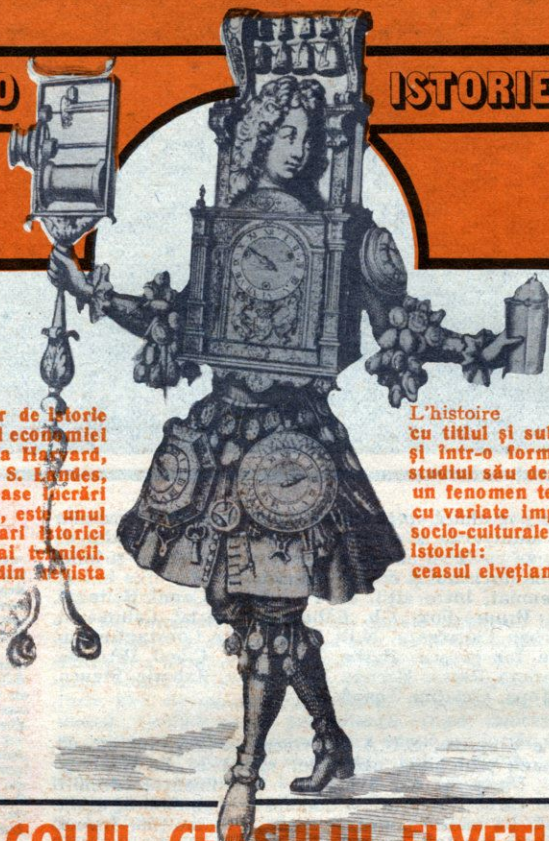
Cronică măruntă

moare în vîrstă de 76 ani, răpus în cîteva zile de o anghină pectorală. „Bătrînul savant — scrie ziarul *Dimineața* — se stînge din viață după o activitate neîntreruptă de aproape 60 ani. El a luat parte la războiul din 1877 ca asistent al doctorului Davila. A fost directorul General al serviciului sanitar în 1918, pe timpul epidemiei de holeră, și cu o destoinicie și un curaj împus pînă la sacrificiu a supraviețuit personal operațiile de combatere. Operele lui sînt nenumărate. Ultimul tratat, în două volume, de medicină legală — premiat de Academia română — îl încoronază activității științifice atît de bine apreciată de Academia de medicină din Paris, care l-a și ales membru al ei”. (27 aprilie)

● Stop. La întretăierea bulevardului Elisabeta (acum Gh. Gheorghe-Del) cu Calea Victoriei s-a instalat ieri un nou stop pentru circulație. Cel vechi a fost ridicat din mijlocul străzii, căci împiedica circulația vehiculelor. În schimb, a fost montat unul suspendat alături de firele aeriene ale liniei de tramvai 14. Acest nou sistem de semnalizare — utilizat în orașele mari europene — va fi manipulat de un agent de circulație printr-un aparat special, instalat pe trotuarul din fața Hotelului „Bulevard”. Stopul va avea trei culori, care vor însemna: roșu — oprire; galben — atențiune; verde — liber. În cursul zilei de azi se vor face primele experiențe, în prezența d-lui colonel G. Marinescu, prefectul poliției, și chehor Paximade, șeful serviciului de circulație.

Se pare însă că acest nou stop este fixat prea sus, așa că șoferii care vor opri pe linia punctată și în special aceia cu mașini închise nu vor avea posibilitate să vadă semnalizarea. (30 aprilie)

Profesor de istorie
la Departamentul economiei
de la Universitatea Harvard,
David S. Landes,
autor a numeroase lucrări
în specialitate, este unul
dintre cei mai mari istorici
contemporani ai tehnicii.
Reproducem din revista

L'histoire
cu titlul și subtitlurile noastre
și într-o formă prescurtată,
studiul său despre
un fenomen tehnic
cu variate implicații
socio-culturale de-a lungul
istoriei:
ceasul elvețian.

MIRACOLUL CEASULUI ELVEȚIAN

DAVID S. LANDES

Ceasul a apărut abia în secolul XVI, sub forma unui orologiu în miniatură, atrnat la gît sau la cingătoare. La început grosolan alcătuit, operă a unor foști lăcătuși sau fierari, el avea să se cizeleze treptat. Obiect de lux, încorporat adesea într-o bijuterie ornamentală, ceasul constituia pe atunci apanajul nobilimii. La fabricarea lui aveau să participe: curînd echipe întregi de meșteri specializați: aurari, giuvaergii, gravori, lucrători în fier etc.

„Dacă vrei să ai necazuri”...

Pînă în anul 1625, principalul centru de producție a fost Germania de Sud (îndeosebi Nürnbergul și Augsburgul) care, în nordul Alpilor, constituia și cea mai importantă piață comercială și financiară. Multitudinea de state aflate pe teritoriul germanic asigura o clientelă numeroasă vînzătorilor de obiecte de artă prețioase, în care, pe atunci, intrau și ceasurile. De ce nu s-a înregistrat ace-

lași fenomen în Italia, de pildă, care avea o situație politică asemănătoare și o tradiție comercială cu mult mai veche decît Germania? Cert este că Italia rămăsese în urma Germaniei poate și pentru că într-o țară unde oamenii trăiau mult în aer liber, un turn cu orologiu bine plasat sau un crainic al cetății era de ajuns ca să anunțe ora.

În sec. XVII, Franța a luat locul Germaniei cu două mari centre: Paris și Blois. Acesta din urmă fusese reședința familiei regale, avînd deja o tradiție artizanală, căci meș-

teșugarii se instalau acolo unde își găseau clienții. În același timp, ceasornicarii germani continuau să producă exemplare foarte frumoase, din ce în ce mai complicate, adesea însă defecte și greu de reparat. De unde și dictonul: „Dacă vrei să ai necazuri, însoară-te, cum-pără-ți un ceas sau bate o față bisericească”.

Ceasurile sec. XVII nu erau de precizie; cele mai bune dintre ele fie o luau înainte, fie rămăneau în urmă cu 30 minute pe zi. Ele aveau numai o singură limbă care indica orele. Pe la 1675, după ce fizicianul englez Robert Hooke și fizicianul olandez Cristiaan Huygens au inventat arcul de ceasornic, reducând variația zilnică la numai cinci minute, ceasului i s-a montat și minutarul. Această nouă precizie în măsurarea timpului, adăugată pendulului (în 1657, Huygens a construit primul ceas cu pendul), a operat o revoluție în funcționarea ceasurilor și a permis avântul ceasornicăriei engleze.

Din motive determinate atât de necesități comerciale, cât și de faptul că societatea britanică era mai pragmatică decât cea franceză, englezii au acordat un interes mai mare bunei funcționări a ceasornicilor, decât prezentării lor elegante. De aici și interesul pentru un ceasornic „bun, care să se remarce prin calitățile sale eminamente mecanice. Oricare le-ar fi fost marca de fabricație, la începutul sec. XVIII, ceasurile engleze erau celebre prin precizia și fiabilitatea lor. Cinci mari nume au dominat această perioadă: Thomas Tompion, Daniel Quare (inventatorul ceasului care permitea citirea orelor pe întineric), George Graham, John Ellicott și Thomas Mudge.

În aceeași perioadă, emigranțul elvețian Fatio a introdus tehnica montării pe rubine, care a mărit longevitatea și precizia ceasornicilor. Acest procedeu, actual și astăzi, folosindu-se însă rubine sintetice, avea să rămână peste un secol apanajul ceasornicarilor englezi, exem-

În urmă cu secole, în Elveția, arta meșterilor ceasornicari se practica în micul univers al atelierului familial (pp. 59, 60, 61)

În p. 58: gravură alegorică din sec. XVIII, reprezentând o costumărie de ceasornicar

plu rar de monopol tehnic național, păstrat vreme îndelungată. Franța pierduse atât de mult teren, încât, în 1718, s-a văzut obligată să apeleze la ceasornicarul englez Sully, pentru a-și moderniza fabricația. Ceasurile franceze din această perioadă, așa-numitele „cepe”, nu echivalau nici pe departe cu cel mai bun ceas de fabricație engleză.

În Munții Jura

Superioritatea ceasornicăriei engleze avea să fie în mod strălucit confirmată la sfârșitul sec. XVIII, prin inventarea cronometrului, eveniment științific capital pentru cea mai însemnată putere maritimă din lume. Englezii acordau o atît de mare importanță rezolvării acestei probleme, încât, în 1714, promisese să o fabuloasă recompensă celui care descoperea o metodă de măsurare a lungitudinii cu o eroare de sub o jumătate de grad. Dar ei au trebuit să aștepte pînă în 1764, cînd John Harrison a inventat, după 40 ani de muncă, un instrument satisfăcător, care avea să fie apoi rapid perfecționat. Fără îndoială însă că ar fi o exagerare să atribuim supremația maritimă și navală a Angliei din această perioadă adoptării cronometrului. S-ar putea afirma chiar contrariul, că tocmai dezvoltarea navigației a fost aceea care a creat

o atît de puternică cerere de ceasuri de precizie. În orice caz, răspîndirea cronometrului a fost foarte rapidă.

În același timp, producția de ceasuri de folosință curentă era în plin avînt. Cererea creștea odată cu comercializarea și urbanizarea vieții engleze. Sute de meșteri ceasornicari, folosind mii de muncitori la domiciliu, produceau zeci de mii de ceasuri pe an, grație unei diviziuni a muncii foarte avansate.

În cea de-a doua jumătate a sec. XVIII, pentru a satisface cererea în continuă creștere, cei mai întreprinzători ceasornicari au început să vîndă sub numele lor ceasuri fabricate de alții, deschizînd astfel calea comerțului pur și simplu. Prestigiul ceasornicarilor englezi era atît de recunoscut, încît, relativ curînd, olandezii și elvețienii au început să fabrice pseudoceasornice engleze, pe care le exportau adesea prin contrabandă, în Marea Britanie, fie sub formă de mecanisme ce urmau să fie montate direct în cutie, fie sub formă finită. La vremea aceea, mîna de lucru din regiunea Munților Jura fiind de trei ori mai ieftină decât cea engleză, situația ceasornicarilor britanici ar fi putut fi rapid compensată de această concurență, dacă Revoluția franceză și apoi perioada napoleoneană n-ar fi întrerupt schimburile.

Între timp, pe continent se pregătea o altă revoluție în domeniul ceasornicăriei. Ceasul tradițional, gros și greu, devenise stînjitor dat fiind că se purta în buzunar; de aceea, în cursul sec. XVIII, el și-a redus dimensiunile. Această tendință este evidentă în mod deosebit în Franța, bineînțeles în raport cu importanța acordată în lumea bună eleganței vestimentare: moda avea întîietate față de precizie. Astfel avea să se nască ceasul plat modern, legat de numele lui Lépine (pe la 1770) și Bréguet (începînd din anii 1780). Curînd, fama acestui nou model avea să fie atît de mare, încît Washington cerea ambasadorului său la Pa-

ris să-i trimită un asemenea ceas.

Cea care a reușit să producă acest ceas plat (atât de asemănător celor de azi), la un preț care elimina orice concurență, și care va perfecționa mai mult decât Anglia diviziunea muncii a fost Elveția. Centrul industriei elvețiene de ceasuri se situa în munții și văile din Jura, unde o populație săracă, de agricultori și ciobani, învățase să profite într-atât de iernile lungi, încât abandonase complet agricultura, adesea pentru a se consacra exclusiv muncii la domiciliu. Cu mult înainte de introducerea ceasornicăriei, localnicii prelucraseră lemnul, pielea sau metalele. Apoi, în prima jumătate a sec. XVIII, dantela devenise, în împrejurimile orașului Neuchâtel, principala manufactură. Dar nici una dintre aceste îndeletniciri nu a putut rezista expansiunii ceasului, mai bine plătit, care, în cele din urmă, a acaparat aproape întreaga mină de lucru din regiune.

Privite în succesiune, aceste activități pot părea simple. Totuși, ceasul este mult mai complicat și dificil decât dantela. Cum au învățat oare acești munteni frunzi să fabrice un instrument de asemenea precizie și fiabilitate, întrecind de departe produsele celorlalte industrii? Tradiția susține că inovatorul a fost un autodidact local, Daniel Jean-Richard, care a învățat meșteșugul construindu-și singur sculele; în atelierul său, el avea să-și formeze succesori în meserie. Dar în Elveția mai existau și ceasornicari protestanți francezi, veniți aici pentru a scăpa de persecuții. În fine, contactele cu cea mai veche fabrică din Geneva au facilitat o permanentă răspândire a tehnicii în Jura începătoare.

O soluție pentru handicapați

Situația economică și avântul demografic au jucat, de asemenea, un anumit rol. În

Elveția, ca pretutindeni, dealtfel, muntele era o pepinieră de bărbai. Populația depășea resursele ținutului, așa încât numeroși elvețieni se angajau ca mercenari în armatele europene sau ca muncitori agricoli pe câmpiile din nord. Diviziunea sarcinilor a permis lucrătorilor să capete rapid o calificare, iar caracterul familial al acestui meșteșug a oferit femeilor și copiilor posibilitatea să presteze o muncă pe care, în Anglia și în Franța, o prestau muncitori cu înaltă calificare, ce își făcuseră ucenicia pe lângă un meșter specializat, membru al corporației ceasornicilor. În plus, resursele importante de mină de lucru au facilitat recrutarea, și pentru cele mai delicate sarcini, a unor lucrători deosebit de înzestrați. Rezultatul — o industrie beneficiind de toate avantajele: abundență de mină de lucru calificată, la un preț scăzut, meșteșugari de înaltă specializare, capabili de inovații.

În felul acesta, ceasul elvețian, remarcabil prin eleganța și prețul său derizoriu (dar și prin calitatea mediocră), avea să cucerească rapid Europa. La 1830, el era instalat pretutindeni. La rândul lor, ceasornicarii francezi și englezi se mulțumeau tot mai des să fie intermediarii comerciali, pricepuți să importe și să distribuie — câteodată chiar să reexporte — produsele elvețiene curente, către o clientelă mai puțin exigentă, rezervându-și propria producție pentru cei înstăriți.

La mijlocul sec. XIX, au apărut condiții noi. Mai întâi, ridicarea generală a nivelului de trai a adus ceasul la îndemina unui număr tot mai mare de persoane. Apoi și, de fapt, în primul rând, construcția de căi ferate a schimbat esențial atitudinea oamenilor față de ceas, constrânși de acum înainte, pe tot cuprinsul țării, la minimum de precizie orară. De aici o creștere rapidă a cererii, în cursul celei de-a doua jumătăți a sec. XIX. Pe continent, producția a crescut de zece ori, între 1800 și 1860, pentru a ajunge la două milioane și jumătate de bucăți de ceasuri pe an, majoritatea de producție elvețiană, în timp ce producția engleză, cu cele 170 000 ceasuri ale sale, practic n-a progresat. Pentru prima oară a apărut un concurent extra-european: Statele Unite.

Așadar, elvețienii au fost principalii beneficiari ai acestei noi situații. Cît despre englezi, ei au pierdut pur și simplu ocazia, pentru că n-au știut să sesizeze natura concurenței elvețiene și nici să presimță că rivalul lor ar putea într-o zi, datorită unui val de inovații, să-și depășească atât calitativ cît și cantitativ predecesorii. Printre aceste noutăți am menționa sistemul de întoarcere cu coroană, care elimina deschiderea cutiei ceasului și folosirea cheii, ușor de uitat sau de răstăcit. Casa „Patek Philippe” din Geneva a introdus acest sistem în 1840, fiind urmată de toate celelalte firme elvețiene. Dar dispozitivul de întoarcere fusese deja inventat, cu exact 20 ani în urmă, de londonezul Thomas Prest, care nu-l utilizase însă nicio dată. Legenda atribuie această invenție cererii unui ofițer britanic care, pierzându-și brațul, n-a mai putut întoarce ceasul cu cheia. De unde, probabil, și ideea că dispozitivul de întoarcere nu era decât o soluție improvizată pentru handicapați și, ca atare, fără șanse de viitor. În definitiv, dacă industria engleză a ceasurilor s-a năruit pur și simplu, se pare că aceasta nu se datorește lipsei

de talent a meșterilor, ci lipsei lor de imaginație și inițiativă.

Între timp, industria elvețiană progresa cu pași uriași. Organizarea sistematică de concursuri de precizie, introducerea unor noi perfecționări au jalonat acest rezistibil drum spre progres. Dacă în sec. XVIII, marile talente elvețiene au preferat Parisul sau Londra, în veacul următor elvețienii au început să-și vândă marfa pretutindeni în lume, diversificându-și totodată producția, pentru a răspunde cerințelor diferitelor piețe. Diversificarea facilitată, firește, de dispersarea producției în mici ateliere. Consecințele acestei expansiuni: prosperitatea regiunilor în care principala îndeletnicire era ceasornicăria. Această bogăție, ușor de remarcat încă de la mijlocul sec. XVIII, avea să-i impresioneze pe toți călătorii din veacul următor.

Sfidarea americană

Supremația elvețiană a fost net învinsă de americani, abia la sfârșitul sec. XIX, grație fabricării în serie de piese interșanjabile¹. Tehnica nu era nouă în Statele Unite, unde mina de lucru era scumpă și calificarea rară. Aplicația mai întâi, la începutul sec. XIX, în fabricația armelor de foc și a pendulelor, ea a fost extinsă și la alte domenii: mobilă, lăcătușerie, articole de fierărie. Dacă nu fusese însă folosită în fabricarea ceasurilor, era pentru că dimensiunile reduse ale acestora presupuneau norme de producție și de precizie mult mai riguroase.

Inițiativa i-a aparținut lui Aaron Dennison, care, frapat de mediocritatea generală a ceasurilor ce îi treceau prin mină, a fondat un atelier lângă Boston, încercând, în 1850, experiența mecanizării. Dar mașinile-unelte erau încă imprecise; producția industri-

ală a angrenajelor de ceas presupunea o curățenie ce nu caracteriza încă uzinele vremii. Dennison a perseverat, a experimentat continuu. Firma „American Watch Co” (cunoscută, mai târziu, sub numele de „Waltham Watch Co”) a decolat rapid, făcându-și curind rivali. La sfârșitul secolului, producția se număra în milioane de bucăți.

Un alt aspect major al acestei evoluții îl constituia calitatea. La început, elvețienii au refuzat să admită că un ceas de fabricație industrială poate funcționa bine. Elvețienii au aplicat producția de serie, numai pentru a lupta împotriva unei concurențe din ce în ce mai supărătoare. Exporturile lor către Statele Unite înregistrau un regres considerabil. Constatând că americanii fabricau la mașină ceasuri de o regularitate și o precizie egale sau chiar superioare celor produse de ei, elvețienii, spre deosebire de englezi, au primit provocarea și și-au mecanizat întreaga industrie.

Care este deci explicația reușitei elvețiene? Unii autori invocă două cauze: 1) nevoia acestui popor de a-și găsi o activitate care să înlocuiască o industrie textilă expusă concurenței, în special celei din partea industriei engleze; 2) o fară mică ca Elveția, cu o piață internă restrinsă, trebuia să fabrice produse ușor exportabile.

Prima motivație este eronată: industria ceasurilor nu s-a dezvoltat în aceeași regiune în care a înflorit cea textilă; aceasta era concentrată în Elveția germanică, în timp ce meșteșugul ceasurilor s-a localizat aproape exclusiv, la începuturile sale, în regiuni

nile francofone. Și dacă, în aceste regiuni, s-a trecut de la dantelărie la ceasornicărie, acest fenomen nu a fost o urmare a declinului celei dintîi, ci, mai ales, a dezvoltării celei de-a doua.

A doua explicație este mai plauzibilă. Necesitatea de a exporta a făcut ca industria elvețiană de ceasuri să fie deosebit de susceptibilă la posibilitățile pieței și față de concurență. Dar, cum bine ilustrează experiența engleză, din existența unei concurențe nu decurge în mod obligatoriu impulsul salvator. Trebuie adăugate energia, spiritul creator, simțul comercial al tuturor celor care au contribuit la edificarea acestei industrii. Talentul personal a contribuit și el în egală măsură; dar de talent n-au dus lipsă nici englezii — care au continuat să-l probeze în alte ramuri de activitate, de-a lungul sec. XIX — și nici francezii, ale căror invenții au fost adoptate și exploatare de alții. Explicația trebuie căutată pe plan colectiv.

Să privim, așadar, harta industrială a Elveției. Faptul însuși că fabricația de ceasuri a fost limitată timp de un secol și jumătate la Elveția francofonă ilustrează clar că este vorba despre un fenomen cultural. Transmiterea meșteșugului în acest domeniu s-a realizat prin contact personal, mult facilitat în cadrul unei comunități de limbă și obiceiuri, în care existau și legături de sînge și căsătorie. De aceea, istoria industriei ceasurilor a fost marcată de cîteva mari dinastii, care, în Elveția erau: Favre Piguet, Le Coultre, Audemars etc. Dar nu toată Elveția francofonă a fabricat ceasuri; numai regiunile orientate spre Franța, de-a lungul graniței din Munții Jura. Explicațiile acestui fenomen: sărăcia solului, dispersarea așezărilor, abundența mîinii de lucru ieftină, spiritul de inițiativă născut din izolare, necesitatea, pentru o țară cu piață internă limitată, de a produce bunuri ușor exportabile, etica muncii și nivelul înalt de instruire.

În românește de
Gabriela GEROTA

¹ Ulterior, în cursa industriei ceasurilor, va intra și Japonia, ea plasându-se, în acest domeniu, pe locul II în 1980. Tara Soarelui Răsare concurează Statele Unite și țările Europei Occidentale — cu o îndelungată tradiție industrială — în domeniul microprocesoarelor și are cea mai mare densitate de calculatoare și roboți.

POSTA MAGAZIN ISTORIC

MAGAZIN ISTORIC ÎN CANADA

Doresc să-mi reînnoiesc abonamentul la Magazin Istoric pe anul 1983, ne scrie IV. DOIKOFF, din Kit-chenner, Canada. Aceasta aveam de gând s-o fac în timpul vacanței ce o proiectasem pentru 4 septembrie 1982 în România, dar soția a fost bolnavă încă de la începutul lunii iunie, fiind internată în spital, și în felul acesta toate planurile au căzut la pământ.

În plus doresc să-mi se trimită și cartea în Memorian Nicolae Titulescu. Timpul este destul de scurt până la sfârșitul anului și vreau să mă pun la punct cu abonamentul. În fine, cum deja am scris mai înainte d-lui Popisteanu, venind acolo voi avea plăcerea să vă vizitez și să cunosc și pe acești oameni cu mintea și pricepera lor scriu lucruri așa de frumoase și interesante pentru toate vîrstele.

PUBLIICAȚIILE BIBLIOTECII CENTRALE UNIVERSITARE

Citind nota 10 283 teze de doctorat (nr. 3/1983) aș dori să cunosc ce alte lucrări au apărut sub egida Bibliotecii Centrale Universitare, din București, ne scrie PETRE DOBRESCU, din Constanța. Dintre lucrările recente elaborate de cercetători din cadrul bibliotecii amintim: Gheorghe Lazăr, Bibliografie (coordonator prof. univ. dr. Emilia St. Milicescu), 353 pp.; Literatură română. Ghid bibliografic. I. Surse (coordonator dr. Ion Stoica), 715 pp.; Repertoriul periodicelor din principalele biblioteci din București. Seria geologie, geografică, geografică, cartografie-geodezie, 527 pp.; Sociologia contemporană. Probleme, teorii și curente, 242 pp.; Biografia marilor, tratate și cursuri universitare apărute în R.S. România. 1977-1978, 971 pp.; Filozofia contemporană. Probleme, teorii și curente, 372 pp.; Romanticismul în literatura română. Cercetare bibliografică de Henri Zalis, 347 pp.; Literatură română. Ghid bibliografic. II. Scriitori A-L (coordonator dr. Ion Stoica), 554 pp.

AURUL DACIEI

Pe marginea articolului Homer și tezaurul de la Hinova (nr. 10/1982), DEZIDERIU MACH, din Climpia Turzii, adaugă: După victoria asupra dacilor, împăratul Traian a organizat la Roma serbări care au durat peste patru luni. În timpul celor două războaie, romanii au luat din Dacia mari cantități de aur și argint, lucit Traian ajunsese să dispună de fonduri extrem de mari. Din acest tezaur au fost finanțate serbările și au fost inițiate și duse la bun sfârșit o serie de grandioase lucrări publice, între care și construirea Forumului și a Columnei.

UN MICROMUZEU AL ȚĂRII MOȘILOR

TITUS FURDUL, din Cluj-Napoca: Cu aproape două decenii în urmă am propus forurilor competente înființarea la Abrud a unui muzeu al Țării Moșilor. În acest scop am expediat pe adresa prof. Romulus Felea, fost secretar al subfilialei Abrud-Cîmpeni a Societății de științe istorice, cărți și obiecte muzeale, urmînd ca ele să fie expuse în casa părintească a scriitorului Alexandru Ciura, fondatorul revistei Luceafărul, primul director al Liceului „Gh. Barițiu” din Cluj, de după unirea din 1918. După decesul profesorului Felea, casa Ciura neputînd fi răscumpărată, am transportat cărțile și obiectele muzeale la Baia de Arieș, unde au devenit proprietatea așezămîntului muzeal de aici. În această localitate minieră se găsesc acum expuse numeroase obiecte specifice zonei etnografice a Țării Moșilor care pot fi admirate de turiștii ce poposesc, cu folos pentru spirit, și în Baia de Arieș.

Inițiatorul muzeului din Baia de Arieș au fost prof. Virgil Cenani, ing. Traian Truță, secretarul cenacului „Ion Agărbiceanu” din localitate, Nicolae Nicodan, Valentin Iancu, Dumitru Mălin, la îndemnul prof.

Dumitru Lupășcu, președintele subfilialei Abrud-Cîmpeni a Societății de științe istorice, și al subsemnatului, donator al multor exponate. Nonagenara Elena Sofia Furdul, născută Nicodan, a donat la rândul ei un fond patrimonial bogat acestui nou așezămînt cultural din Țara Moșilor.

15 DIN 45

Încredințăm tiparului alte glânduri ale cititorilor noștri pe marginea concursului Magazin Istoric, ediția a II-a 1982, 15 din 45 (nr. 2, 8/1982).

ELENA ILIESCU, inginer, din Ploiești: Felicitări colectivului redacției pentru prezentarea conținutului și diversitatea problemelor expuse.

MARTIN ALEXANDRU, muncitor, cooperativa în-călșămintea manuală, din București: Participînd și la această ediție a concursului, vreau să mulțumesc redacției pentru strădăniile depuse într-un nou și frumos act de cultură, oferit tuturor cititorilor și iubitorilor de istorie alături din țară și din străinătate.

DAN LAURENȚIU MOISE, elev, clasa a VIII-a, din Craiova: Pasunea mea pentru Magazin Istoric s-a trezit acum doi ani cînd am făcut cunoștință cu noua mea profesoară de istorie, care m-a îndrumat către revista dv. Îndemnul-mă să particip la concursurile organizate.

GHEORGHE GĂLEA, din Predeal: Consider excelentă ideea de a dinamiza cititorii Magazinului Istoric cu acest gen de concursuri stimulative întru atenta par-curgere a articolelor publicate.

LAURENȚIU-DOREL AVRAM, elev clasa a IX-a, din Găești: Concursul 15 din 45 mi-a plăcut foarte mult.

SAMUİL IEPURE, pensionar din com. Ciumbud, jud. Alba: Profit de această ocazie pentru a-mi exprima sentimentele de adînc respect pentru perseverența cu care redacția activează în scopul promovării istoriei românești și universale.

PE SCURT

RADU DANCU, din com. Petru Rareș, jud. Bistrița-Năsăud: Un articol referitor la domnul Moldovei Petru Rareș am publicat în nr. 3/1977.

GHEORGHE CRISTIAN, din com. Bîldești-Grădiștea, jud. Prahova, ne semnaleză descoperirea pe teri-toriul localității respective a două morminte din sec. IV. e.n.

IOAN TĂRAU, din Cluj-Napoca; MIHAIL TEODO-RESCU, din Brăila: Rămășițele pămîntesti ale lui Napo-leon au fost aduse la Paris nu sub forma unei urne cu cenușă, cum scrie Guy Breton (nr. 10/1981), ci într-un sîrleu (nr. 9/1980).

La articolul Petre Pandrea — miniaturi diplomatice (nr. 2/1983, p. 24 col. I, rîndul 29), se va citi corect „în anii războiului 1914-1918”.

CONCURS

magazin istoric

1 TALON

DE PARTICIPARE EDIȚIA 1983

magazin istoric

Revistă de cultură
istorică

Anul XVII

Nr. 4 (193)

aprilie 1983

Redactor șef

CRISTIAN POPIȘTEANU

Colegiul redacției

DUMITRU ALMAȘ

CONSTANTIN ANTIP

VIRGIL CANDEA

NICOLAE COPOIU

LUDOVIC DEMÉNY

TITU GEORGESCU

DINU C. GIURSCU

ȘTEFAN PASCU

M. PETRESCU-DIMBOVIȚA

ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

SUMAR

NICOLAE CEAUȘESCU — PREȘEDINTELE ISTORIEI ROMĂNEȘTI: <i>Cristian Popișteanu</i>	1
O bogată experiență istorică: <i>Ion Popescu-Pufuri</i>	2
• Parlamentele muncitorimii: Vasile Nicolae • Socialismul are rădăcini istorice în România (II): Marian Ștefan	4
Pagini de istorie milenară: <i>Ilie Minea</i>	10
Cantacuzinii moldoveni: <i>Ștefan S. Gorovei</i>	13
Tezaurul de la Sacoșul Mare: <i>Ștefan Burda</i>	18
Dimitrie Brătianu — „Azi vă voi vorbi despre România“: <i>Anastase Iordache</i>	20
Cea de-a doua bătălie de la Arnhem	23
Vinlete de pe Downing Street: <i>John Colville</i>	29
România — o veche cunoștință: <i>Elisabeth Barker</i>	33
Francisco de Goya — artă și istorie: <i>Alexandru Cernatoni</i>	34
1928. Un doctorat românesc la Paris: <i>Dumitru Preda</i>	36
Drumul spre Pearl Harbor: <i>Gordon W. Prange</i>	43
Prea pămînteștile treburi ale misionarului Juan Pizarro: <i>G. Francesco Gamboa</i>	48
În București, acum 50 ani	52
Miracolul ceasului elvețian: <i>David S. Landes</i>	58

• Concursul Magazin istoric, ediția 1983... 28 • Cărți sosite la redacție... 42 • Poșta Magazin istoric... 62

COPERTELE NOASTRE

① De-a lungul secolelor, ceasornicul a măsurat nu numai scurgerea timpului, ci și a istoriei, în multe cazuri el fiind și o operă de artă, cum este și cel din imagine, executat în 1817, din bronz, și însoțit de figura lui Hannibal

④ Două orologii devenite celebre, ca martore ale multor evenimente istorice: a) Big-Ben — din Palatul Westminster și c) cel din Turnul Spasski — al Kremlinului; b) ceas care a aparținut domnitorului Unirii, Alexandru Ioan Cuza (Muzeul de istorie al R.S.R.), și d) carul lui Apollo, ceasornic cu ornamente de porțelan de Meissen și bronz (sec. XVIII), (Miracolul ceasului elvețian, p. 58)

② Pictura murală din țara noastră (cu precădere cea din Bucovina) a fost elogiată de savanți de prestigiu din lume și analizată în temeinice lucrări, ale căror baze au fost puse, încă la începutul veacului nostru, printr-un fundamental studiu datorat lui I.D. Ștefănescu. Pe lângă valoarea artistică inestimabilă, această pictură prezintă și un deosebit interes istoric ca document al trecutului, al vieții și gândirii strămoșilor noștri; fragment dintr-o frescă din ctitoria Arhore (jud. Suceava), reprezentînd un rege înconjurat de curtenii săi (1928. Un doctorat românesc la Paris, p. 36)

③ Madridenii în sărbătoare. Detaliu din pictura Paștieja Sf. Isidro, de Francisco de Goya. În planul doi, panorama Madridului (Francisco de Goya — artă și istorie, p. 34)

Macheta artistică a copertelor ① ④: arhitect Ascanio Damian

CONTENTS (Romanian History) NICOLAE CEAUȘESCU — THE PRESIDENT OF ROMANIAN HISTORY

● I. POPESCU-PUȚURI A Rich Historical Experience ● V. NICULAE, M. ȘTEFAN The Party of the Working Class — 90 Years ● I. MINEA Of the Millenary History of Romanians ● Ș.S. GOROVEI The Moldavian Cantacuzinos ● Ș. BURDA The Sacoșul Mare Treasure ● A. IORDACHE Dimitrie Brătianu ● THE XV-th I.C.H.S.: ELISABETH BARKER (Great Britain) „Romania — An Old Acquaintance” ● 1928. The Doctorate of I.D. Ștefănescu at Sorbonne ● In Bucharest, 50 Years Ago

SOMMAIRE (Histoire roumaine) NICOLAE CEAUȘESCU — LE PRÉSIDENT DE L'HISTOIRE

ROUMAINE ● I. POPESCU-PUȚURI Une riche expérience historique ● V. NICULAE, M. ȘTEFAN Le Parti de la classe ouvrière — 90 ans ● I. MINEA De la millénaire histoire des Roumains ● Ș.S. GOROVEI Les Cantacuzènes Moldaves ● Ș. BURDA Le Trésor de Sacoșul Mare ● A. IORDACHE Dimitrie Brătianu ● LE XV-ème C.I.S.H.: ELISABETH BARKER (Angleterre) „La Roumanie — une vieille connaissance” ● 1928. Le doctorat de I.D. Ștefănescu à la Sorbonne ● À Bucarest, il y a 50 ans

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) НИКОЛАЕ ЧАУШЕСКУ — ПРЕЗИДЕНТ РУМУНСКОЙ ИСТОРИИ

● И. ПОПЕСКУ-ПУЦУРИ Богатый исторический опыт ● В. НИКУЛАЕ, М. ШТЕФАН Партии рабочего класса — 90 лет ● И. МИНЕА Из тысячелетней истории румынов ● Ш.С. ГОРОВЕЙ Молдавские Кантакузины ● Ш. БУРДА Сокровище в Сакошул Маре ● А. ИОРДАКЕ Димитрие Брэтяну ● XV МКИИ: ЕЛИЗАБЕТ БАРКЕР (Англия) „Румыния — старое знакомство”, ● 1928. И.Д. Штефăнеску получает докторскую степень в Сорбонне ● В Бухаресте, 50 лет тому назад

INHALT (Rumänische Geschichte) NICOLAE CEAUȘESCU — PRÄSIDENT DER RUMÄNISCHEN GESCHICHTE

● I. POPESCU-PUȚURI Eine reiche geschichtliche Erfahrung ● V. NICULAE, M. ȘTEFAN Die Partei der Arbeiterklasse — 90 Jahre ● I. MINEA Aus der tausendjährigen Geschichte Rumäniens ● Ș.S. GOROVEI Die Moldauer Cantacuzinen ● Ș. BURDA Der Schatz von Sacoșul Mare ● A. IORDACHE Dimitrie Brătianu ● Der XV C.I.S.I.: ELISABETH BARKER (England) „Rumänien — eine alte Bekanntschaft” ● 1928. Das Sorbonaer Doktorat des I.D. Ștefănescu ● In Bukarest, vor 50 Jahren

SUMARIO (Historia română) NICOLAE CEAUȘESCU — EL PRESIDENTE DE LA HISTORIA RUMANA

● I. POPESCU-PUȚURI Una rica experiencia histórica ● V. NICULAE, M. ȘTEFAN El partido de la clase obrera — 90 años ● I. MINEA De la historia milenaria de los rumanos ● Ș.S. GOROVEI Los Cantacuzinos de Moldavia ● Ș. BURDA El tesoro de Sacoșul Mare ● A. IORDACHE Dimitrie Brătianu ● EL XV° C.I.C.H.: ELISABETH BARKER (Inglaterra) „Rumania — un viejo conocido” ● 1928. El doctorado de I.D. Ștefănescu en la Sorbona ● En Bucarest, hace 50 años

ABONNEMENTS : ILEXIM — Departamentul export-import presă, București, strada
13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136—137, telex : 11226

magazin istoric

București, Intrarea Ministeriului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702, Cod 70 100.

REDACTORI : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu-Năstășel, Ana Maria Șerbănescu, Marian Ștefan

SECRETAR RESPONSABIL DE REDACȚIE : Valeriu Buduru

PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu

TEHNOREDACTOR : Anton Tănase

CORECTURA : Georgeta Apreotesel, Constanța Avram

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc., de la oraș și de la sat. Prețul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul tipografic „Casa Scintei” — București

